

STATUTY KAPITUŁY
METROPOLITALNEJ W GNIEŹNIE
DEKRETY REFORMACYJNE I ORDYNACJE
ARCYBISKUPÓW Z LAT 1613—1810

OPRACOWAŁ I WYDAŁ
KS. STANISŁAW LIBROWSKI

WSTĘP

I. CZY PUBLIKACJA STATUTÓW KAPITUŁ JEST AKTUALNA?

Kapituły katedralne poczynając od Soboru Trydenckiego (1545—1563) traciły stopniowo swoją władzę w diecezjach (kolegiackie prawie jej nie posiadały) na rzecz biskupów, dziekanów oraz innych osób, np. proboszczów parafii katedralnych, rektorów seminariów duchownych. Od Soboru Watykańskiego II (1962—1965) biskupi coraz częściej korzystają z pomocy nowych instytucji, jak z rady kapłańskiej, której (a nie jak przedtem kapituły) radzą się, czy np. utworzyć nową parafię. W diecezjach zaś nowych ordynariusze przeważnie nie spieszą się z erygowaniem kapituł, korzystając w zastępstwie ich z niewielkiej liczby konsultorów nie tworzących oddzielnej korporacji. Z dawnej władzy i świetności pozostał kapitułom (katedralnym) strój oraz największy (nadal) przywilej, jakim jest wybór wikariusza kapitułnego. Prałaci i kanonicy, pozbawieni dochodów płynących kiedyś z przynależności do kapituły, z reguły nie rezydują przy katedrze, nie biorą stałego udziału w nabożeństwach, rzadko odbywają posiedzenia, wskutek czego omawiane instytucje wytwarzają minimum, i to mniejszej wagi akt. Tak mniej więcej ma się obecnie rzecz z kapitułami.

Ale przecież nie przystępujemy do publikacji zaaktualizowanych i uproszczonych statutów kapituł dzisiejszych, lecz korporacji dawnych, posiadających dużą liczbę członków, bogatych, wpływowych, górujących nad pozostałym społeczeństwem duchownym nauką, uprawnieniami, a często także pobożnością. Wydajemy statuty czyli zasadnicze ustawodawstwo wpływowej elity, stanowiące część ówczesnego prawa kościelnego, i nie tylko kościelnego. Stąd dalsze rozwodzenie się o celowości publikacji statutów kapitułnych wydaje się niepotrzebne. Należy je wyrwać z zapomnienia, czy nawet ocalić od zagłady — właśnie przez opublikowanie, a później nad nimi pracować.

II. PIĘĆ ŹRÓDEŁ WZGLĘDNIE ODMIAN STATUTÓW KAPITUŁNYCH

Jak ogół kapituł, tak też gnieźnieńska, a może przede wszystkim ona posiadała kilka źródeł czy też odmian swojego ustawodawstwa. O źródłach statutów mówię, kiedy dane zarządzenia dla kapituły pragnę

wywieść od określonego prawodawcy. Statuty nazywam odmianami, postaciami, jeżeli chcę rozróżniać pomiędzy nimi.

Pierwszym chronologicznie źródłem ustawodawstwa kapitulnego były dokumenty erekcyjne kapituł, stanowiące obszerniejsze przekazy treści prawnohistorycznej, ewentualnie dyplomy o krótszej wypowiedzi, tworzące pojedyncze prałatury lub kanonie. Jedne i drugie określały obowiązki i przywileje kapituł albo poszczególnych prebend. Dokumentami erekcyjnymi rządziły się kapituły, zanim powstały późniejsze ich źródła prawodawcze, wynikające z luźnych rozporządzeń biskupów, z uchwał samej korporacji, czy wreszcie zebrane w jedną redakcję statuty, o czym będzie poniżej.— Kapituła gnieźnieńska, jako zorganizowana na początku XI stulecia, nie posiada dokumentu erekcyjnego tak odnośnie swej całości, jak i poszczególnych prebend kapitulnych. Znamy tylko jeden jej dyplom erekcyjny, szczegółowy dla prałata kanclerza, wystawiony 2 IV 1331 przez arcybiskupa Janisława¹. Jest on stosunkowo późny i to jeden z powodów, dla których się zachował. Inne prebendy prałackie — 6 i kanonickie — 26 (24) były przeważnie pierwotnymi, a w każdym razie starszymi od kanclerskiej².

Do dokumentów erygujących kapitułę albo pojedyncze prałatury i kanonie podobne były rozporządzenia ostatnie pod względem czasowym, mianowicie znoszące całą instytucję lub poszczególne prebendy. Wprawdzie nie zawierały one już istotnych wypowiedzi o uprawnieniach i obowiązkach korporacji albo dostojenstwach i kanonikatów, ale, mimo wszystko, pozwalały na ów temat mniej lub więcej wnioskować. Jeżeli chodzi o Gniezno, już arcybiskup Jarosław ze Skotnik ograniczył 25 IV 1354 liczbę członków tamt. kapituły metropolitalnej z 26 do 23, jak również określał uposażenie i obowiązki posiadaczy pozostałych beneficjów³. Tym bardziej, z powodu radykalnego umniejszenia się majątków kapituły po rozbiorach kraju, arcybiskup Ignacy Raczyński był zmuszony 8 albo 11 X 1810 ograniczyć ilość kanonii katedralnych z 23 do 15⁴.

Dokumenty ustanawiające względnie znoszące kapitułę w całości lub w części stanowią jakby jedną grupę treściową ustawodawstwa kapitulnego.

Do drugiej, zasobniejszej grupy można zaliczyć trzy pozostałe odmiany prawodawstwa. Są to rozporządzenia arcybiskupie dla kapitu-

¹ Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski... (cyt. Kodeks dypl. Wielkopolski), t. 2, Poznań 1878, nr 1116.

² J. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej...* (cyt. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*), t. 1, Gniezno 1883, s. 27—101.

³ Kodeks dypl. Wielkopolski, t. 3, Poznań 1879, nr 1322.

⁴ Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 132—135.

ły, własne postanowienia korporacji kanonickiej oraz redakcje statutów, w których z czasem znalazły się niemal wszystkie ważniejsze elementy poszczególnych postaci ustawodawczych. Wspólną cechą owych trzech odmian statutowych było prawie równoczesne posługiwanie się (dobrowolne lub przymusowe) nimi przez kapitułę na przestrzeni XIV—XIX w.

I tak pierwszą odmianą w tej grupie (a trzecią z kolei) były zarządzenia arcybiskupów wydane dla kapituły metrop. Rozporządzenia związane z generalnymi wizytacjami (kanonicznymi) katedry i jej duchowieństwa, przeprowadzonymi przez biskupów ordynariuszy, posiadają stałą nazwę dekretów reformacyjnych. Dla kapituły gnieźnieńskiej zachowały się takie dekrety z lat 1613—1810 w liczbie sześciu. Wszelkie inne zarządzenia biskupie ogłaszane dla kapituły nazywano ogólnie ordynacjami lub po prostu dekretami. I te przechowały się w Gnieźnie zarówno z okresu przedtrydenckiego, jak też późniejszego. Szczegółowych rozporządzeń arcybiskupów dla kapituły z lat 1354—1424 znamy sześć⁵. Dekrety reformacyjne (sześć) i ordynacje ogólne (dwie) prymasów z czasów potrydenckich, będące przedmiotem niniejszego wydawnictwa, omówię szerzej w III rozdz. wstępu.

Drugą postacią prawodawczą tej grupy (jednocześnie czwartą w moim układzie), bardzo drobiazgową i ciągle narastającą były uchwały samej kapituły, zwane również dekretami, podejmowane w czasie trzech w ciągu roku posiedzeń (określanych także nazwą kapituł) generalnych (po 23 IV, 24 VI i 20 X) oraz na zebraniach zwykłych czyli tygodniowych. Można je wybierać z 30 tomów akt (działalności) kapituły metrop. ocalałych z lat 1408—1830⁶, jak to uczynił odnośnie kapituły włocławskiej na przestrzeni l. 1435—1621 ks. Stanisław Chodyński⁷.

Trzecią odmianą w drugiej grupie źródeł prawnych kapituły (piątą i ostatnią w tym opisie) były właściwe redakcje, kodyfikacje jej statutów, nazywane przez starszych historyków i prawników również zwodami. Już na początku XV w. zarządzeń arcybiskupich i dekretów kapitulnych było w Gnieźnie tak wiele, że instytucja tamtejsza postanowiła zebrać obowiązujące wtenczas w jedną całość. Do realizacji owego zamierzenia doszło dopiero w r. 1468. Zbiór ten ogłosił drukiem w r. 1878 ks. Jan Łukowski⁸. Redakcję statutów kapituły metrop. z r.

⁵ *Statuty kapituły katedralnej włocławskiej*, z materiałów [...] wydał i bibliografią [...] poprzedził J. Fijałek (cyt. *Statuty kapituły włocławskiej*), Kraków 1915, s. X—XIV.

⁶ Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 483—484.

⁷ *Statuty kapituły włocławskiej*, s. 129—222.

⁸ *Najstarsze statuta kapituły gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, „Rocz. TPN Pozn.”, r. 10: 1878, s. 243—273.

1468, wraz z jej kontynuacją do 1490, opublikował (ponownie) w 1897 Bolesław Ulanowski⁹. Wreszcie statuty gnieźnieńskie w układzie z 1494 r. wydał drukiem w 1883 ks. Jan Korytkowski¹⁰. Redakcje statutów kapitułnych sporządzano przeważnie rzeczowo, wzorując się na zbiorach ogólniejszego prawa kościelnego w Polsce.

Ponieważ z biegiem czasu paragrafów statutowych przybywało tak ze źródła arcybiskupiego, jak też kapitułnego i dopisywano je topograficznie do ostatniego zwodu (z r. 1494), a jednocześnie inne z artykułów traciły na mocy, prymas Wawrzyniec Gembicki (na prośbę kapituły) dekretem z 20 IV 1623 zaktualizował wtedy istniejące — por. niżej dok. 3.— Pod wpływem obu zarządzeń wydanych dla kapituły przez arcybiskupa Stanisława Szembeka, szczególnie drugiego z 25 VIII 1719 — zob. dok. 5, powstała przedostatnia redakcja statutów, figurująca w [tymcz.] Inwentarzu Archiwum Kapituły Metrop. z r. 1962 (pod sygn. B 943) jako *Statuta Ecclesiae Gnesn.*, XVIII w., k. 32.— Wreszcie komisja wyłoniona 20 X 1810 przez arcybiskupa Ignacego Raczyńskiego i kapitułę zaktualizowała po raz ostatni w dawnej archidiecezji omawiane statuty, a jej produkt można oglądać w tymże inwentarzu (sygn. B 944) pt. *Codex statutorum Eccl. et Capit. Metrop. Gnesn. 1816*, k. 151.

Skoro najstarsze redakcje statutów kapituły gnieźnieńskiej doczekały się trzech oddzielnych publikacji, a na wydostanie drobnych i bardzo licznych dekretów tejże korporacji z tak wielu grubych tomów jej akt wypadnie jeszcze długo czekać, postanowiłem z kolei opublikować potrydenckie ordynacje arcybiskupów wydane dla wspomnianej instytucji. Potrzeba tego wydaje się o tyle bardziej uzasadniona, że właśnie po Soborze Trydenckim kapituła, ulegając coraz więcej władzy prymasów nad sobą, najczęściej rządziła się tą odmianą swego ustawodawstwa.

III. POSZUKIWANIA ZA DEKRETAMI I ORDYNACJAMI

Mam tu na myśli potrydenckie zarządzenia arcybiskupów dla kapituły metropolitalnej. Zasadniczą ich grupę stanowią dekrety reformacyjne wystawiane dla tejże instytucji po odbyciu wizytacji katedry i jej duchowieństwa.

Z tego powodu, że dekrety reformacyjne posiadały zewnętrzną po-

⁹ *Statuta capitulorum Gneznensis et Poznaniensis ecclesiarumque collegiarum Varsaviensis et Lancienciensis*, ed. B. Ulanowski, w: Archiwum Komis. Prawniczej, t. 5, Kraków 1897, s. 459—487: I. Statuta capituli Gneznensis.

¹⁰ Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 4, Gniezno 1883, s. 579—614: Dod. B. Statuta ecclesiae Gnesnensis; Statuty kapituły wrocławskiej, s. XV—XXX (do przyp. 8—10).

stać dokumentu, szukałem ich najpierw wśród luźnych dyplomów w Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie (skrót: AAG). Ale tam ich nie było. Natomiast dwa spośród nich znajdowały się (przypuszczalnie) od początku między aktami zespołu kapitulnego, w naszym stuleciu w zawiązywanej teczce kartonowej, posiadającej grzbiet płócienny. Są to dekrety ref. arcybiskupa Stanisława Szembeka z 10 VI 1713, podzielony na lewych marginesach na 51 punktów i abpa Teodora Potockiego z 1 IX 1727. W r. 1976 teczkę tę, zawierającą jeszcze trzeci dokument, o którym poniżej, z racji jej charakteru wizytacyjnego (po wyreperowaniu dyplomów) umieszczono w serii akt wizytacyjnych zespołu arcybiskupiego¹¹. Cytuję ją w nin. wydawnictwie — Gniezno, AAG, Wiz. 10: Dok. pap. itd.

Następnie poszukiwałem owych dekretów reformacyjnych w księgach wizytacji kanonicznych (tworzących wielką serię akt w zespole archiwum wytworzonego arcybiskupów) po sprawozdaniach z tychże czynności, przy których powinny się znajdować w oryginałach lub odpisach. Jakkolwiek na przestrzeni lat 1608—1810 odbyło się kilkanaście wizytacji katedry, dekret ref. dochował się tylko przy aktach ostatniej. I tak: 1) w dn. 15—16 IX 1608 wizytował katedrę (obok kościołów Gniezna i całego archidiaconatu gnieźn.) miejscowy archidiacon i wikariusz kap. (po śmierci kard. Maciejowskiego) Wincenty a Seve. Ponieważ nie miał on prawa wizytowania kapituły, brak w jego wartościowej księdze zarówno sprawozdania wiz., jak i dekretu ref. odnośnie tej instytucji¹². 2) Pomiędzy 20 a 30 X 1613 wizytował katedrę oraz ogół jej duchowieństwa z kapitułą arcybiskup Wojciech Baranowski¹³, atoli akta sprawozdawcze z tej lustracji nie zachowały się, a odpisy dekretu ref. z 30 X 1613 omówię (razem z innymi) zaraz niżej. 3) Przed 21 X 1622 wizytował katedrę z kapitułą i niższym duchowieństwem abp Wawrzyniec Gembicki¹⁴, lecz sprawozdanie z tej czynności również do nas nie doszło, a kopie jego dekretu ref. z 20 IV 1623 także przedstawię poniżej. 4) W r. 1631 (z polecenia abpa Jana Wężyka) wizytował katedrę, ale znowu jak archidiacon Wincenty tylko pod względem materialnym i dusz-

¹¹ S. Librowski: *Repertorium akt wizytacji kanonicznych dawnej archidiecezji gnieźnieńskiej*, cz. 2: Akta przechowywane w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie, z. 1: Sygnatury 1—20: Akta z lat 1608—1767, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 32: 1976, sygn. 10, s. 91—92.

¹² S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 1: Akta przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, z. 1: Sygn. 1—20: Akta z l. 1602—1755, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 28: 1974, sygn. 3, s. 114, 116—117; S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 2, z. 1, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 32: 1976, sygn. 1, s. 22, 24—25.

¹³ Por. J. Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy...* (cyt. Korytkowski: *Arcybiskupi*), t. 3, Poznań 1889, s. 622.

¹⁴ Zob. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 3, s. 669.

pasterskim (razem z innymi kościołami Gniezna), kanonik i oficjał gen. gnieźnieński Piotr Odorowski (Odorovius), atoli żadnej dokumentacji z tego nie posiadamy¹⁵. 5) W dn. od 9 do 15 IX 1643 wizytował katedrę i kapitułę abp Maciej Łubieński¹⁶, jednak sprawozdanie z jego lustracji zaginęło, a odpis dekretu ref. z 17 V 1644 omówię niżej. 6) W r. 1696 wizytował (z delegacji abpa kard. Michała Radziejewskiego) katedrę (obok całego archidiaconatu gnieźnieńskiego 1696—1699) miejsc. archidiacon Stanisław Lipski, ale znowu (jak Seve i Odorowski) bez kapituły¹⁷. 7) Od 19 V do 10 VI 1713 przeprowadzał wizytację katedry, kapituły i kolegiów niższego duchowieństwa abp Stanisław Szembek¹⁸, jednak sprawozdanie z niej nie zachowało się, a oryginał i kopie dekretu ref. z 10 VI 1713 przedstawię poniżej. 8) W dn. 29—31 VIII 1727 wizytował katedrę, głównie w aspekcie spraw kapitulnych, abp Teodor Potocki¹⁹, lecz sprawozdania z tego nie posiadamy, a oryg. i odpis dekretu ref. z 1 IX 1727 omówię zaraz niżej. 9) Wkrótce po Potockim wizytował od 1 X 1727 katedrę (obok całego archidiaconatu gnieźnieńskiego) pod względem materialnym i duszpasterskim miejsc. oficjał gen. i sufragan Franciszek Józef Kraszkowski²⁰, lecz jego dokumentacja znowu nie zawiera do mojego tematu poszukiwanych rzeczy. 10) Z instrukcji wizytacyjnych abpa Władysława Łubieńskiego z lat 1761—1766 wiadomo, że zastrzegł on osobistej lustracji gen. katedrę gnieźn. i ważniejsze kolegiaty na terenie archidiecezji. Niektóre z nich (Łęczycę, Uniejów) rzeczywiście wizytował²¹, ale nie ma śladu o dokonaniu tej czynności w stosunku do katedry. 11) Począwszy od 23 VII 1778 abp Antoni Kazimierz Ostrowski wizytował w ciągu kilku dni katedrę wraz z kapitułą i wybrane kościoły Gniezna²², jednak nie przechowały się po tej pracy ani sprawozdanie

¹⁵ S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 2, z. 1, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 32: 1976, sygn. 3, s. 39, 40, 41, 44.

¹⁶ Por. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 4, Poznań 1891, s. 19—20.

¹⁷ S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 2, z. 1, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 32: 1976, sygn. 7, s. 63, 64, 65—66.

¹⁸ Zob. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 4, s. 394—396.

¹⁹ Por. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 4, s. 471—472.

²⁰ S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 2, z. 1, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 32: 1976, sygn. 12, s. 99, 100, 101—102.

²¹ S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 1, z. 2: Sygn. 21—66: Akta z l. 1755—1766, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 29: 1974, sygn. 56—66, s. 105—156, passim; S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 2, z. 1, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 32: 1976, sygn. 16—20, s. 127—157, passim; S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 3: Akta przechowywane w Częstochowie, Łodzi, Łowiczu, Pelplinie, Poznaniu i Warszawie, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 34: 1977, passim.

²² Zob. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 5, Poznań 1892, s. 114—115; S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 2, z. 2: Sygn. 21—50: Akta z l. 1775—1820, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 33: 1976, s. 89, sygn. 26, s. 100.

wiz., ani dekret ref. 12) W dn. 9 IX 1789 rozpoczął wizytację katedry, kapituły i reszty tamt. duchowieństwa abp Michał Jerzy Poniatowski, który nazajutrz lustrował także pewne instytucje w Gnieźnie. Jednak z powodu pogorszenia się jego zdrowia dokończenie wizytacji świątyni metrop. odłożył do kwietnia 1790 r.²³. W międzyczasie wyjechał za granicę, skąd powrócił dopiero w r. 1791, na skutek czego nie wygotowano z tamtej czynności tak sprawozdania, jak też dekretu ref. 13) Ostatnią (w interesującym nas okresie) wizytację katedry gnieźn. oraz jej kapituły i kolegiów niższego duchowieństwa przeprowadził w dn. 7—8 V 1810 abp Ignacy Raczyński²⁴. Z lustracji tej zachowuje się osobna księga sprawozdań, a w niej oryg. dekretu ref. z 20 X 1810 (na k. 108—113), podzielony przy akapitach na 24 punkty²⁵.

Z kolei skierowałem swe kroki do zespołu akt kapituły metropolitalnej, dla której arcybiskupi wydawali owe dekrety reformacyjne. Rozumie się, że należało ich szukać w głównej serii zespołu — w aktach działalności tej instytucji, do których wystawcy polecali wciągać w całości odpisy dekretów, otrzymywanych w oryginale. Ale w aktach tych (które w publikacji cyt.: Gniezno, AAG, Akta Kap.) odnalazłem kopie tylko trzech dekretów ref.: arcybiskupa Baranowskiego z 30 X 1613 w X tomie (z lat 1604—1625), k. 307v—317; abpa Gembickiego z 20 IV 1623, wpisany w tenże tom akt (pod r. 1622) na k. 659v—664, posiadający wewnętrzne nagłówki spraw; abpa S. Szembeka z 10 VI 1713, podzielony na 51 punktów, wciągnięty w tom XVIII akt z l. 1716—1730 (pod r. 1719).

Ostatnią grupą archiwaliów, w których mogły znajdować się odpisy dekretów reformacyjnych dla kapituły katedralnej, była najważniejsza seria akt archiwum wytworzonego arcybiskupów gnieźn., mianowicie akta ich działalności. Niestety, uległy one (ok. 157 ksiąg) zniszczeniu w Warszawie, podczas tragicznego powstania 1944 roku, a sporządzone z nich na pocz. XIX w. regesty, zresztą nie wszystkich wpisów, opublikowane niedawno przez ks. Henryka Rybusa²⁶, nie przynoszą w tym względzie potrzebnych danych.

Oprócz trzech dekretów reformacyjnych zachowanych w oryginałach w postaci dokumentów — luźno: arcybiskupów S. Szembeka z 10 VI 1713 i Potockiego z 1 IX 1727 oraz abpa Raczyńskiego z 20 X 1810 w księdze

²³ Por. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 5, s. 195—198; S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 1, z. 3: Sygn. 67—89: Akta z l. 1775—1792, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 30: 1975, s. 108, 110.

²⁴ Zob. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 5, s. 268—272.

²⁵ S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 2, z. 2, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 33: 1976, sygn. 43, s. 175—177.

²⁶ *Regesty wybranych zapisek z akt działalności arcybiskupów gnieźnieńskich*, wyd. H. Rybus, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 3: 1961, s. 111—404; t. 6: 1963, s. 313—341.

akt wizytacyjnych; podobnie trzech znajdujących się (prawie) we współczesnych odpisach w aktach kapituły: arcybiskupów Baranowskiego z 30 X 1613, Gembickiego z 20 IV 1623 i S. Szembeka z 10 VI 1713, o których opowiedziałem powyżej, w Archiwum Archidiec. w Gnieźnie istnieje nadto późniejszy kopia riusz dekretów reformacyjnych (a także innych przekazów historyczno-prawnych — lecz o nich wyjaśnię poniżej), wykonany starannie jedną ręką niedługo po r. 1727 (albowiem jako ostatni zawiera dekret ref. abpa Potockiego). Jest to księga bez tytułu, formatu fol. (31,9×19 cm), oprawna w brązową skórę, podniszczoną, wyreperowana po r. 1945; jej papier nosi ślady dawniejszego zawilgocenia. Rękopis liczy stron VI+140, z których s. 1—125, oprócz 30—32, są zapisane, a I—VI i 126—140 czyste. Dawniej znajdował się w zespole kapitułnym, lecz w r. 1976, z powodu swej treści wizytacyjnej, został przeniesiony do serii akt wiz. zespołu arcybiskupiego²⁷. Księga, cytowana w nin. zbiorze jako — Gniezno, AAG, Wiz. 2: Odpisy dekretów i ordynacji, zawiera kopie dekretów ref. arcybiskupów: 1) Baranowskiego z 30 X 1613, obszerną — na s. 1—28. (W 2 poł. XVIII w. próbowano na zewnętrznych marginesach środkowej partii dekretu dopisać nagłówki spraw; podobnie na pocz. XX stulecia podzielono niedokładnie, na tychże marginesach, tekst na 36 punktów; jednych i drugich nie honoruję w nin. wydawnictwie). Po dekreście, na s. 28—29, mieści się odpis instrumentu notarialnego publikacji tegoż dokumentu z 31 X 1613; 2) Gembickiego z 20 IV 1623, długą, na s. 47—69, zaopatrzoną w wewnętrzne nagłówki spraw; 3) M. Łubieńskiego z 17 V 1644 na s. 79—84; 4) S. Szembeka z 10 VI 1713, obszerną — na s. 84—110, podzieloną na marginesach zewn. na 51 punktów; 5) Potockiego z 1 IX 1727 na s. 117—125.— Odpisy dokumentów zaczerpnięte z tego kopia rza występują w przekazach źródłowych mojej publikacji jako drugie, kiedy przed nimi, jako dawniejsze, idą kopie wzięte z akt kapituły. Kiedy zaś tamtych w odniesieniu do jakiegoś dokumentu brak, te występują jako jedyne.

Poza sześciu dekretami reformacyjnymi do nin. zbioru wchodzi również dwie ordynacje wydane przez arcybiskupów dla kapituły metrop., jedynie pośrednio związane z wizytacjami katedry oraz jej korporacji. Pierwszą z nich jest aktualizacja statutów kapituły, dokonana 20 IV 1623 przez abpa Gembickiego na prośbę tejże instytucji²⁸. Oryginał tego dokumentu nie jest znany. Jego kopia 1 — Gniezno, AAG, Akta Kap. t. X z lat 1604—1625, k. 664—668 (pod r. 1622). Kop. 2 — Gniezno, AAG, Wiz. 2: Odpisy dekretów i ordynacji, s. 69—79, w której na początku usiłowano nadawać artykułom statutów nagłówki, ale po-

²⁷ S. Librowski: *Repertorium...*, cz. 2, z. 1, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 32: 1976, sygn. 2, s. 36—38.

²⁸ Por. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 3, s. 669.

tem z tego zrezygnowano chyba dlatego, że jest ich wiele w krótkim tekście. Tytuły owych artykułów odnoszą do redakcji statutów z r. 1494, drukowanych przez ks. Korytkowskiego, według rękopisu której były wtenczas analizowane przez prymasa i kapitułę.— Druga ordynacja pochodzi od abpa S. Szembeka i została wydana 25 VIII 1719. Dzieli się na 17 punktów²⁹. Stanowi wybór najbardziej palących spraw z dekretu ref. tegoż prymasa z 10 VI 1713, zbyt powoli wcielanych w życie przez kapitułę, przeznaczonych wtedy do szybkiej realizacji. Oryginał przekazu znajduje się (w teczce) pod sygn. Gniezno, AAG, Wiz. 10: Dok. pap. Kopia 1: Gniezno, AAG, Akta Kap. t. XVIII z lat 1716—1730, k. 155—158v. Kop. 2 — Gniezno, AAG, Wiz. 2: Odpisy dekretów i ordynacji, s. 111—117. Kolejne numery spraw umieszczono w oryginale na lewych marginesach pisma, a w kopiach na zewnętrznych.— Obydwie ordynacje kładę w wydawnictwie chronologicznie wśród dekretów reformacyjnych.

IV. PODSTAWA ORAZ SPOSÓB WYDANIA DEKRETÓW I ORDYNACJI

Owe osiem zachowanych dokumentów — sześć dekretów reformacyjnych (powizytacyjnych) arcybiskupów: Baranowskiego (z r. 1613), Gembickiego (1623), M. Łubieńskiego (1644), S. Szembeka (1713), Potockiego (1727) i Raczyńskiego (1810) oraz dwie ordynacje arcybiskupów: Gembickiego (z r. 1623) i S. Szembeka (1719) ogłaszam drukiem w oparciu o źródła opisane w III rozdziale wstępu, których na tym miejscu nie powtarzam nawet w skróceniu. Dokumenty o numerach 5—8 publikuję według oryginałów, a dok. 1—4 na podstawie kopii, przeważnie drugiej, którą mogłem zawsze mieć przy sobie, a nieraz jedynej.— Dopiero na końcu oznajmiam (co przecież jest oczywiste), że wszystkie dokumenty tego zbioru występują w języku łacińskim.

W publikacji przestrzegam zasad *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*³⁰. Jednak dla wygody korzystających z tekstu wytłuszczam w dokumentach wewnętrzne nagłówki kolejnych spraw (nr 2), a gdzie ich nie ma czyli w większości — najważniejsze słowa treści (akcent logiczny) w kolejnych akapitach. Podobnie czynię z numeracją poszczególnych kwestii (dok. 5—6) za wyjątkiem dok. 8, w którym numeracja jest cyfrowo-słowna. Ponieważ statuty były wydawane dla kapituły gnieźnieńskiej, jej nazwę łacińską, mimo częstego powtarzania się (Venerabile, Reverendum, Reverendissimum Capitulum), oddaję wielkimi literami.

²⁹ Zob. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 4, s. 396. Według tego autora dokument był wystawiony 24 sierpnia.

³⁰ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław (1953).

DEKRETY REFORMACYJNE I ORDYNACJE

1

Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa Baranowskiego.

Gniezno, 30 X 1613

Arcybiskup Wojciech Baranowski, przeprowadziwszy osobiście (między 20 a 30 października 1613 r.) wizytację generalną katedry gnieźnieńskiej i jej duchowieństwa, której akta nie zachowały się, wydaje dekret powizytacyjny dla kapituły metropolitalnej. Porusza w nim najważniejsze sprawy związane z samą świątynią, nabożeństwami, uprawnieniami i obowiązkami całej kapituły i jej członków. Dotyka również sąsiedniej kolegiaty św. Jerzego oraz pobliskich kaplic zależnych od kapituły. Zajmuje się także szkołą katedralną, seminariami duchownymi w Gnieźnie i Kaliszu, konwiktem (bursą) dla uczniów świeckich w Kaliszu, archiwum kapituły (archidiecezjalnym) i częściowo wikariuszami katedry, spełniającymi za prałatów i kanoników przeważającą ilość obowiązków liturgicznych oraz duszpasterstwa nieparafialnego. (Kolegia niższego duchowieństwa katedralnego, łącznie z wikaryjskim, otrzymały równocześnie oddzielną ordynację arcybiskupią). Niniejsze zarządzenia Baranowskiego poza tym, iż obecnie pozostają najstarszymi, są ważne i z tego względu, że poruszana wizytacja odbyła się w siedem miesięcy po wielkim pożarze Gniezna (w dniu 27 kwietnia 1613 r.). Stąd tyle w nich trosk Prymasa o odbudowę kościołów i innych obiektów w stolicy archidiecezji.

Or. nie znany.

Kop. 1. Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne (skrót: AAG), Akta Kapituły (skrót: Akta Kap.), t. X z lat 1604—1625, k. 307v—317 (pod r. 1613). Tytuł: *Decreta et ordinationes visitationis ecclesiae metropolitanae Gnesnensis totiusque cleri eiusdem ecclesiae per illum et rnum d. Albertum Baranowski archiepiscopum Gnesnensem, legatum natum, Regni Poloniae primatem primumque principem factae.*

2. Gniezno, AAG, Wizytacje kościołów (skrót: Wiz.) 2: Odpisy dekretów i ordynacji, s. 1—29. Cyfry w nawiasach prostokątnych publikacji dokumentu 1-go zapowiadają kolejne strony nin. kopii.

[1] Albertus Baranowski¹ Dei gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae primas et primus princeps — Reverendis DD. Praelatis et Canonicis totique Venerabili Capitulo ecclesiae nostrae metropolitanae Gnesnensis, Fratribus nobis in Christo carissimis salutem in Domino.

Peracta et absoluta hisce diebus, quantum cum eius solius, in quo ipso vivimus, movemur et sumus, adiutorio potuimus, ecclesiae huius metropolitanae visitatione, actisque ipsius nostrae visitationis et processu illius diligenter inspectis, ac tam illis quae fabricam materialem huius ecclesiae, quam eis quae vivorum lapidum templi Dei, quod estis vos, structuram concernunt, et restauratione correctioneque indigent notatis, ad effectum eorum quae reperimus infirma confirmationis, quae disrupta consolidationis, quae depravata conversionis, eas quae sequuntur ordinationes nostras confecimus, quas vobis omnibus et cuilibet vestrum per praesentes intimamus, insinuamus et ad indubitam notitiam deducimus; vos omnes et vestrum quemlibet monemus et requirimus primo, secundo et tertio, seu alias canonice, et nihilominus vobis et cuilibet vestrum auctoritate nostra mandamus, quatenus eisdem infrascriptis omnibus et singulis nostris ordinationibus earumque punctis et articulis infra tempus et sub poenis circa quamlibet earum praefixum latis vel comminatis pareatis et quilibet vestrum pareat realiter et in effectu. Quarum quidem nostrarum ordinationum tenor [2] sequitur et est talis.

Siquidem praeter morem omnium cathedralium ecclesiarum in hac ecclesia non ita pridem minus consulte in maiori altari **tabernaculum** Sanctissimi Eucharistiae Sacramenti est erectum, decet omnino illud inde tolli et ad capellam Sprovia²nam, postquam sic, ut infra praescribemus, eadem capella restaurabitur, transportari. Volumus enim et ita omnino fieri ordinamus, ut altare illud vetus lapideum, in quo antea situm erat tabernaculum Sanctissimi Eucharistiae Sacramenti, ad praefatam Sprovia²nam capellam transferatur, et translatum in ipsius capellae medio pro Sanctissimi Eucharistiae Sacramenti tabernaculo super illud erigendo collocetur; pavimento ipsius capellae in ea, quae nunc est altitudine conservato, verumtamen decenter renovato, fenestra etiam quae nunc in ea capella est immutata, aliis autem duabus fenestris, a dextra videlicet et sinistra eius altaris, sive oblongis, sive ro-

¹ Wojciech Baranowski h. Jastrzębiec (1548—1615), bak. sztuk wyzw. i filoz. (1563), podkanclerzy kor. i biskup przemyski (1585), biskup plocki (1591), włocławski (1607), arcybiskup i prymas (1608). (J. Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy...* (cyt. Korytkowski: *Arcybiskupi*), t. 3, Poznań 1889, s. 593—635; *Pol. słownik biogr.* I 286—288).

² Jan Sprowski h. Odrowąż † 1464, bak. w Akad. Krak. (1431), arcybiskup gnieźń. i prymas (1453). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 2, Poznań 1888, s. 245—328).

tundis, prout ipsa proportio venustior exigerit, exstructis. Cuius eiusdem altaris bradellae sive gradus tres vel saltem duo, prout capellae ipsius altitudo permittet, fiant ex ligneis firmis asseribus, quarum singuli non sint altiores unciis sex. Super hoc itaque altare, dum si fuerit erectum, tabernaculum Sanctissimi Eucharistiae Sacramenti competenter in loco conspicuo et eminenti collocetur ibique perpetuo Venerabile Sacramentum Eucharistiae asservetur, duobus genuflexoriis loco amovibilibus a partibus eiusdem altaris hinc inde decenter praeparatis, veteribus autem scamnis inde amotis. Coram quo Venerabili Sacramento sive lampas, sive cereus perpetuo accensus [3] ardeat. Cancellos autem illos ferreos, qui chorum a maiori altari distinguunt, inde amoveri et eosdem ad hanc ipsam capellam Sproviaanam transferri et ex eis huius capellae clausuram competentem accommodari ordinamus atque mandamus.

Altaris maioris gradus, qui ad praesens sunt nimis alte collocati, ita adaptentur, ut singuli eorum non sint sex, ad summum septem unciis altiores; cuius gradus lapidei ulterius produci debent usque ad aereum monumentum olim archiepiscopi sive Suchywilk³, sive Swinka⁴. Pavimentum etiam ante maius altare, multis locis inaequale, quamprimum fieri potest, decenti litostrato coaequetur.

Ambona vetus, quae supra dictis cancellis a choro maiore ecclesiae ad capellam Sproviaanam transferendis nunc adhaeret, tollatur.

Altare ciborio veteri septemtrionem versus adhaerens, ambitum chori impediens et minus decens, diruatur ac inde amoveatur. Cuius officium ad aliud altare vel capellam transferatur, siquidem suam erectionem et dotem habet; et si sit consecratum, reliquiae inde cum reverentia auferantur et honeste reserventur.

Sedes archiepiscopalis erigi debet de asseribus quernis, opere non picto neque sculpto neque torno elaborato, sed simplex ad cornu Evangelii ad eum parietem, ubi nunc est, et clatra et vetus ambona, iuxta dimensionem et modum a nobis praescribendum. Sedilia scamnaque vetusta, indecentia et male per ecclesiam disposita amoveantur, et necessaria aptius et decentius construantur et disponantur.

³ Janusz Suchywilk h. Grzymała (ok. 1310—1382), dr ob. prawa, kanclerz krakowski i Rusi Czerwonej (1356), arcybiskup gnieźń. (1374). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 1, Poznań 1888, s. 650—680; J. Łojowska: *Arcybiskup Suchywilk w historii Kościoła w Polsce*, „Collec. theol.”, a. 20: 1939, s. 1—58; A. Strzelecka: *Janusz Suchywilk... w: Pol. słownik biogr.* X 583—585).

⁴ Jakub Swinka † 1314, arcybiskup gnieźń. (1283), nazywany przez historyków wielkim. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 1, s. 452—505; W. Karasiewicz: *Jakub II Swinka, arcybiskup gnieźniński (1283—1314)*, Poznań 1948; T. Silnicki, K. Gołąb: *Arcybiskup Jakub Swinka i jego epoka*, Warszawa 1956; K. Tymieniecki: *Jakub Swinka... w: Pol. słownik biogr.* X 347—349).

Provideat quoque Venerabile Capitulum, ne pro dd. praelatis et canonicis atque vicariis publica sacra peragentibus **vestes sacrae** deficiant, sed deficientibus earum aliquibus, tempestive aliae suppleantur, tametsi non adeo exquisitae aut praetiosae, dummodo competentis materiae. Cassulae autem, dalmaticae, pluvialia et antependia maioris altaris [4] sint quinque, videlicet albi, rubei, viridis, violacei et nigri, singulae et singula uniformium colorum, variegata vero et quae singula sint multorum colorum, omnino non comparentur, imo ea quae ad praesens talia exstant, ex omnibus huius ecclesiae altaribus amoveantur. Mappis non variegatis, sed e simplici culta tela paratis singula altaria tribus tegi praecipimus. Quodsi variegatae usum alicuius altaris adhibebuntur, illae non desuper, sed subtus, ita ut non appareant, ponantur.

Pluvialia vero quibus praesertim domini praelati et canonici utuntur, quoniam antiquitus ex **iucundo ingressu** singulorum dd. praelatorum et canonicorum comparabantur, nunc autem rerum pretia creverint, idcirco ad effectum ipsorum pluvialium pro decentia comparationis, ducti exemplo aliarum inferiorum comprovincialium cathedralium ecclesiarum in quibus est taxa iucundorum ingressuum aucta, expedire censemus et praesentibus ordinamus, ut amodo et deinceps in hac ecclesia singuli praelati triginta, canonici quindecim marcas Polonicales iucundi ingressus dare et in effectu solvere sint adstricti in eiusdem ecclesiae metropolitanae praedictum publicum usum convertendum.

Tametsi vero ad **fabricam** huius metropolitanae ecclesiae nos videamur non teneri respectu privilegii per olim nostrum praedecessorem reverendissimum dominum Stanislaum Karnkowski⁵ archiepiscopum vestro Capitulo anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo primo super bona Gruczno⁶, Kozielcz⁷, Kwieciszewo⁸, Gorzyszewo⁹ et census e salinis Regiae Maiestatis a mensa nostra archiepiscopali donata concessi, resque proventuum mensae nostrae [5] propter temporum, seu potius hominum iniquitatem nimium accisas habeamus, in praesenti tamen **deflagrationis**¹⁰ huius ecclesiae necessitate, ex mera erga sponsam

⁵ Stanisław Karnkowski h. Junosza (1520—1603), dr ob. prawa, biskup wrocławski (1567), arcybiskup i prymas (1581), wybitny hierarcha i mąż stanu. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 3, s. 419—540; A. Chmielowski: *Życiorys księdza Stanisława Karnkowskiego...* Warszawa 1885; H. Kowalska: *Karnkowski Stanisław...* w: *Pol. słownik biogr.* XII 77—82).

⁶ Gruczno, wieś z kościołem parafialnym w dek. Świecie, wtenczas w diec. wrocławskiej.

⁷ Kozielcz, wieś w par. Niewieścín, dek. Świecie, wtedy w diec. wrocławskiej.

⁸ Kwieciszewo, wtenczas miasto z kościołem parafialnym w dek. żnińskim.

⁹ Gorzyszewo, wieś w par. Kwieciszewo, dek. żniński.

¹⁰ Wielki pożar Gniezna miał miejsce 27 kwietnia 1613 r. Por. Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 3, s. 620—621.

nostram caritate, in animum nostrum induximus pro praesenti tecti huius ecclesiae et turrium restauratione duas sumptuum partes de nostro thesauro impondere, tertiam vero partem Venerabile Capitulum supplere tenebitur usque ad totius eius tecti et turrium fabricae consumptionem. Ad quem quidem effectum multo ante praesentem nostram visitationem et architectum peritum cum plurimis suis coadiutoribus in huius fabricae opere manutenemus, et arbores lignaque ac omnem aliam materiam subministramus, et equos complures e stabulo nostro ad hoc ipsum opus nostro sumptu destinavimus, ita ut licet comitatum nostrum interea minorem omnino quam expediat habeamus, id tamen prae nostrae sponsae ornatu minoris aestimamus. Cum autem ita exigente necessitate **tectum** huius ecclesiae opere subitaneo ligneis scandulis quamprimum sit absolvendum, et nihilominus substructiones tecti ipsius firmissimo opere parantur ad eum effectum, ut postmodum ligneis scandulis amotis, planis tegulis ex argilla coctis, quae calcem non requirunt, tegantur. Idcirco artifex aliquis peritus, qui sit vir probus, quamprimum conquirendus et conducendus, cum eoque contractus ineundus est, ut bona fide ex materia bona tegulas huiusmodi, etiam si ita videbitur, albo colore pictas et invitreatas faciat et excoquat. Maximeque providendum est, ut argillam quam praestantissimam pro eisdem tegulis deligat, et ante [6] hiemem ex profundo terrae eruat, in apricumque imbribus, nivibus, congelationi et solarium radiorum fermentationi exponat. Ad eum siquidem modum materia praeparata teste experientia firmior et durabilior efficitur. Item cum ex praesenti institutione fabricae rarius disponi debeant asseres, quibus scandulae lignae clavis affiguntur, postea vero amotis scandulis tegulae debeant apponi. Eapropter interim parari debent plures vulgo *l a t y* dicti asseres, ut siccescant, qui spissius pro exigentia tegularum subtile aptari debebunt. **Turris** altior ecclesiae expedit, ut intus reformetur, non structura lignorum ab imo usque ad culmen surgentium, sed missione tignorum vel trabium in ipsius turris murum, suppositis lignis transversis vulgo *m u r l a t y* appellatis et in murum firmiter impactis, atque per tot contignationes singulas, septem octove ulnarum altas, dispositis prout altitudo turris permittit. In quibus quidem superioribus contignationibus machinae pro campanis suspendendis aptari poterunt. In inferioribus vero contignationibus poterint accommodari camerae pro servandis rebus necessariis, aut etiam habitatione aediuorum, vel in alium quemcunque usum. Supra vero supremam muri turris contignationem structura tecti proportione aliqua eleganti ex materia lignea fabricari debet, quam cupro propter futura pericula incendii tegi oportebit, absque ulla elevatione supra tectum ligni alicuius, quod in magnis incendiis primum ignem concipere turesque et ecclesias exurere, experientia rerum magistra saepius docet; sed po-

tius in locum ligni crux ex ferro fabricata vel etiam ventorum index cum globo cupreo imponatur. [7] Inferior porro turris, etiam contignationibus similiter distinguenda et reparanda est; videturque non abs re fore, si eminenti tecto careat, sed illud intus latens ex asseribus picatis, addita certa mixtura scoriae ferreae cineris et tegulae tritae, ita ut in illo tecto, ad modum altanae exstructo, commode deambulari possit. Hae vero ambae turres intrinsecus scalas seu gradus ab imo usque ad summities pro ascendentibus et descendentibus commodas habere debent, et pinnacula pro commoditate pulsandarum campanarum.

Verumtamen non obstante hac tertia sumptuum parte, quam se Venerabile Capitulum obtulit daturum, etiam **fabricam** illam ordinariam, ad quam vigore praenominati privilegii est obstrictum, singulis annis procurabit. Atque elucidantes reparationem fabricae huius ecclesiae, ad quam Venerabile Capitulum vigore praetacti privilegii, per praenominatum reverendissimum olim dominum Karnkowski praedecessorem nostrum sibi super praerecensita bona concessi tenetur, illud eo respectu ad sarta tecta huius ecclesiae restauranda et restaurata conservanda, parietes et testudines, tam chori quam navis et ambituum eiusdem ecclesiae, sarciendas, incrustandas, dealbandas et, si volet, decenter depingendas, pavimenta coaequanda, fenestras, portas et ostia cum feraculis, campanasque fractas reparandas; omni vero mora sublata ad tabernaculi Sanctissimi Eucharistiae Sacramenti, ut supra per nos est praescriptum, translationem, capellae Sprovianae restorationem, altaris, in quo antea situm erat tabernaculum, ad eandem capellam transportationem et eiusdem tabernaculi in ea collocationem, lampadis sive cerei arSIONem, graduum altaris maioris restorationem, pavimenti [8] ante illud restorationem, sedis archiepiscopalis erectionem, ambonae veteris et altaris antiqui tabernaculi loco adhaerentis, necnon sedilium et scamnorum vetustorum ac male dispositorum sublationem, necessariorumque aliorum scamnorum decentiorem constructionem et dispositionem, sacrarum vestium comparationem, iucundi ingressus auctionem — ad eum, prout supra ordinavimus, modum faciendum omnino teneri. Salvis praeterea omnibus et singulis oneribus et muniis, quae eidem Capitulo ferenda et praestanda incumbunt vigore privilegii illi per alium praedecessorem nostrum, olim reverendissimum dominum Dzierzgowski¹¹ archiepiscopum super clavem bonorum quondam archiepiscopalis

¹¹ *Mikołaj Dzierzgowski h. Jastrzębiec (ok. 1490—1559), kolejno biskup kamieński (1541), chełmski (1542), wrocławski (1543), arcybiskup i prymas (1546).* (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 3, s. 135—228; W. Pocięcha: *Arcybiskup gnieźnieński Mikołaj Dzierzgowski, prymas Polski (ok. 1490—1559), Zarys biograficzny*, „*Nasza Przyszłość*”, 2: 1947, s. 36—102; W. Pocięcha: *Dzierzgowski Mikołaj*.. w: *Pol. słownik biogr.* VI 145—150).

mensae haereditariorum in districtu Vielunensi¹² consistentium, nunc Kamionka¹³ nuncupatorum concessi.

Cum porro nonnullae **capellae** huic ecclesiae contiguae omnino suam ruinam, exinde vero ecclesiae huic maximum dispendium minentur, ad earumque reparationem certi saeculares patroni teneantur, ob negligentiam porro patronorum ad eas capellanos non praesentantium, a tempore diuturno vacent, et proventus illarum incerti neglectique existant, propter scandalum populi et dispendium ecclesiae evitandum omnino sumptibus Venerabilis Capituli saltem pro hac vice, ut reparentur, ita quod in illis sacra licite peragi possint, mandamus.

Quod autem attinet **capellis** eas, quarum dos certa exstat proventusque illarum a capellanis et altaristis hactenus percipiebantur et percipiuntur, et nihilominus iidem capellani atque altaristae fructus et proventus earum suos facientes, divina officia sibi incumbentia non peragebant neque peragunt, ordinamus et mandamus, ut singuli ii capellani et altaristae fructus et proventus praefatos, a tempore quo in [9] eisdem capellis divina non peragunt, indebite perceptos hinc a die datae praesentium ordinationum intra trium mensium decursum ad manus fabricatoris ecclesiae pro reparatione praedictarum ruinosarum capellarum per eundem fabricatorem convertendos integre et in effectu restituant, sub poena centum aureorum Hungaricalium, in eventu praesenti ordinationi et mandato nostro non satisfactionis, per quemlibet eorum irremissibiliter succumbenda.

Cum et decori ecclesiae huius et a futuris incendiis securitati providere ipsa ratio suadeat, ideo ordinamus et mandamus, ut singuli dd. praelatorum et canonicorum, qui areas deflagatarum **domorum** optioni subiacentium ex decretis Capituli acceptarunt, exnunc quamprimum caementum, lateres atque arbores pro structura earum domorum suis sumptibus omnino comparent et abhinc primo vere sequenti ipsarum domorum fabricam incipiant, ita ut earundem ipsarum domorum fabricam abhinc ad quinquennii decursum plene et integre absolvant sub poena quingentarum marcarum Polonicalium contra singulos illorum praesenti ordinationi nostrae contravenientem irremissibiliter extendenda. Ita quodsi quis illorum intra hoc quinquennium fuerit vita functus, extunc post mortem illius pro rata temporis parte de bonis illius morte derelictis in singulos annos centum marcae Polonicae defalcentur et ad manus fabricatoris huius ecclesiae numerentur et reponantur. Quodsi etiam quilibet illorum vivens in executione huius nostrae ordinationis negligens appareat, et singulis annis huius quinquennii non extruxerit

¹² *Wieluń, wtedy miasto powiatowe w woj. sieradzkim.*

¹³ *Kamionka, wieś w par. Ruda w oficjalacie czyli terytorium wieluńskim.*

tantum fabricae cuiuslibet domus, quantum centum marcarum [10] summa attingere potest, extunc similiter quolibet anno huius quinquennii quilibet praelatus et canonicus non aedificans iuxta proportionem summae praetactae teneatur reponere ad manus fabricatoris praefati huius ecclesiae centum marcas Polonicales pro eiusdem domus restauratione. Porro in aedificio domorum, tam praelatorum quam canonicalium, id omnino servetur, ut ipsarum domorum frontispicia versus coemiterium huius ecclesiae ad uniformem normam a singulis e muro lateris cocti construantur, et in quantum fieri potest, a singulis integrae domus e muro lateris cocti aedificentur. Sin vero aliquibus sumptus pro integris domibus e muro tali aedificandis non suppetent, illi exstructis, ut praefertur, muratis versus coemiterium frontispiciis, reliquam ipsarum domorum suarum fabricam non ex solis trabibus aut lignis, sed inter ligna lateres coctos cum calce congruenti imponendo exstruant, hoc maxime, ne eiusmodi structura ignem facile concipiat providentes. Interea vero temporis decedentibus praelatis et canonicis praefatas domos struentibus succedentes, vel eas domos optantes praelati et canonici, non nisi cum eodem fabricae praesentis onere ad easdem domos succedant, vel illas optent.

Caminos etiam in his singulis domibus non ex argilla simplici et lignis construi volumus, sed fundamenta quidem illorum potius e calce et lateribus coctis, sive etiam laterum loco lapidibus struantur; sin vero calcis fuerit defectus, tum loco calcis ad compaginandos lateres coctos vel lapides argilla cum pabulo arenae grossioris adaptetur. Porro pars illa cuiuslibet camini, in qua ignis accendi debet, e lateribus coctis non calce, sed potius argilla modo praemisso temperata construi debet. Quando quidem experientia docet, ignis continua actione argillam [11] eo modo temperatam durabiliorem reddi, calcem vero consumi. Denique autem reliquam ab eo loco, quem flamma non attingit usque ad summam cuiuslibet camini partem, expedit omnino e lateribus coctis cum calcis linimento competenter adaptatis exstrui. Quod ut omnino in cuiusque praedictorum caminorum structura servetur, ordinamus et praecipimus sub poena centum marcarum Polonicalium in contravenientes praesenti nostrae ordinationi extendenda.

Quoniam porro ante deflagrationem harum domorum a tergo earundem, ex opposito arcis nostrae archiepiscopalis necnon viae publicae fuerunt constructa **stabula** et **cloacae**, e quibus sordes et sterquilinia directe versus arcem ipsam et viam publicam eiciebantur, quae praeter-euntium oculos et nares offendebant; ut hae sordes ab ipsa arce et via publica omnino avertantur, singulis dd. praelatis et canonicis eo in loco domos praedictas structuris mandamus sub simili centum marcarum.

Polonicalium poena necnon demolitionis eiusmodi cloacarum in singulos ipsorum extendenda.

Ut tam Venerabile Capitulum ecclesiae metropolitanae, cui praepositura ecclesiae **collegiatae s. Georgii**¹⁴ in Arce Gnesnensi incorporata existit, quam singuli eiusdem collegiatae s. Georgii canonici, saltem tanta, quanta ante annos circiter tres sub nostro iam huius archiepiscopatus regimine contulerant, etiamnum iuxta suorum cuiusque in hac ecclesia beneficii proventuum proportionem exnunc quamprimum conferant symbola pecuniaria, dictumque Venerabile Capitulum eius ecclesiae restorationi hinc intra unius anni decursum manum admoveat, ut eam omnino fieri procuret, ordinamus et mandamus sub poena quin- [12] quaginta aureorum Hungaricalium, tam in Venerabile Capitulum, quam in singulos canonicorum ipsius ecclesiae collegiatae s. Georgii irremissibiliter extendenda.

Ut item Venerabile Capitulum huius ecclesiae quoad restorationem fabricae **oratorii** sancti **Stanislai** in Agro Sancto officio suo satisfaciat, illud paterne adhortamur.

Cum dd. praelatis et canonicis de iure incumbat suos manu tenere in hac ecclesia **vicarios**, ipsi etiam teneri dignoscuntur ad aedificandum suis sumptibus sub hanc huius ecclesiae et domorum vicarialium deflagrationem dictis suis vicariis mansiones.

Cum vero in bene ordinatis dioecesibus per praesules et capitula metropolitanarum et cathedralium ecclesiarum tunc clero suae cuiusque ecclesiae optime consultum esse didicerimus, quando quaeque in quavis ipsarum ecclesiarum congregatio sacerdotum in una communitate laudes Deo persolventium, **communem domum** communemque habet **mensam**, expedire sane censemus, saltem eorum qui dd. praelatorum et canonicorum huius ecclesiae sunt substituti circa hanc metropolitanam Gnesnensem ecclesiam vicariorum, qui antehac et hucusque mensam communem habuerunt, non solum ad eam communem mensam, verum etiam ad contubernium commune redigere. Ordinamus proinde praesentis nostrae visitationis vigore, ut Venerabile Capitulum nostrae huius ecclesiae praelatorum et canonicorum suis sumptibus pro suorum vicariorum collegio in loco per nos designato aedificet domum communem, decem personarum pro illarum mansionis commoditate capacem, ita ut quisque prae-fatorum vicariorum stubam et [13] cameram pro sua cuiusque commoditate habeat.

Domos porro **vicariales**, quae ab incendio proxime praeterito liberae manserunt, tam videlicet curiam Rymanowska appellatam, quam tres

¹⁴ Kolegiata pt. św. Jerzego M „na Zamku Gnieźnieńskim”, w pobliżu katedry. Jedyna prałatura tamt. kapituły — prepozytura została w r. 1564 przyznana kapitule metropolitalnej.

reliquas separatas domunculas exstantes pro senioribus et emeritis ipsius vicariorum collegii sacerdotibus, quas per senium iuxta sua merita, servatis merito servandis, optare debebunt, reservamus. Illas autem domorum vicarialium deflagratarum areas, quae ad situm occidentis solis respectu nostrae metropolitanae ecclesiae consistunt, spontaneo ad id eorundem vicariorum accedente consensu personalique recognitione per eos coram nobis facta (salvis tamen eorundem hortis ad eas areas spectantibus, quos hortos eisdem vicariis plene et integre reservamus, in quorum usu continuo fuerunt) dominis praelatis et canonicis ipsius nostrae metropolitanae ecclesiae inter se pro duorum praelatorum et canonicorum mansionibus dividendas destinavimus. Assignata etiam ibidem pro aedificanda schola latitudinis sedecim ulnarum, longitudinis vero usque ad hortos vicariorum in illo angulo, ubi ante proxime factam deflagrationem defuncti olim d. Mirczynski¹⁵ canonici domus consistebat et domunculae vicariorum terminabantur, area competenti. Ita ut in praefatis areis duobus dd. praelatis sive canonicis aedificia pro se, iuxta a nobis supra praescriptum modum, exstruere liceat, talia tamen, ne aliquod, quod absit, incendii ecclesiae futuri periculum creent.

Destinato pro **scholae** ad hanc nostram metropolitanam ecclesiam exstruendae loco, ad ipsius etiam fabricam obtulimus nos unam partem sumptuum de nostro thesauro impensuros, dummodo Capitulum alteram, dominus vero Scholasticus huius [14] ecclesiae tertiam partes impendant. Ipsaque schola omnino super fundamentum muratum ex lapide cum ruderibus laterarum, linimenti autem loco calcis mixtura fiat ex argilla grossiore arena temperata, eius latitudinis, longitudinis et altitudinis, cum dimensione hipocaustorum, atrii et camerarum, prout iconographia a nobis delineabitur, eo loco, qui per nos est demonstratus, exstruatur.

Ceterum quoniam hactenus per annos superiores retroactos a mensa ipsius Venerabilis Capituli singulis septimanis **scholaribus** grossi quindecim et praeterea a singulis dd. praelatis et canonicis residentibus itidem in singulas septimanas grossi quinque cum medio proveniebant; provisores vero scholae huius, qui annis retroactis hoc officio fungebantur, de eiusmodi proventibus rationes in capitulo non fecerunt; idcirco ordinamus et mandamus, ut iidem provisores huiusmodi proventuum rationes in capitulo hinc intra unius mensis decursum sufficientes faciant, et si quid in rationibus illorum deerit, id totum realiter et in effectu ad manus fabricatoris huius ecclesiae restituant sub mulcta aureorum centum Hungaricalium per eos in defectu huic nostrae ordinationi non

¹⁵ Bartłomiej Mirczyński, kanonik kapituły metrop. od r. 1599, zm. w połowie 1613. (J. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej...* (cyt. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*), t. 3, Gniezno 1883, s. 12).

satisfactionis irremissibiliter succumbenda et pro fabrica praefatae scholae convertenda.

Cum vero sacri concilii Tridentini¹⁶ decreta omnes quarumvis cathedralium ecclesiarum praelatos et canonicos ad **divina** per se et non per substitutos obeunda compellendos esse definierint, eorum porro decretorum executio locorum ordinariis sit imposita et nostro, quod nobis iniunctum est hac in parte, officio deesse nolentes, et ipsorum dd. praelatorum atque canonicorum, quorum singuli circa professionem fidei catholicae iuxta bullam olim Pii papae IV¹⁷ a se emissae consciencias suas ad ea omnia, quae per [15] sacrum concilium Tridentinum definita declarataque sunt amplectenda atque recipienda obligarunt, saluti consulentes, tametsi in Regno hoc in ulla comprovinciali cathedrali ecclesia illa ipsa sac. conc. Tridentini hac de re decreta, praesertim quoad cantum horarum canonicarum, ad effectum et praxim deducta non esse sciamus. Nostrae tamen et subditorum nostrorum salutis securitati, quantum cum Domino possumus, consulentes nuper ad sanctissimum dominum nostrum Papam feliciter modernum¹⁸ et eius s. Sedem Apostolicam per nostra scripta recursum fecimus, super quibus responsum isthinc expectamus.

In praesentiarum autem conscientiam nostram exonerantes omnes et singulos dd. praelatorum et canonicorum, fratrum nobis in Christo carissimorum supra nominatorum, hortamur et monemus, ut officii sui memores existant et in quantum fieri potest, si non exacte ex praescripto ss. canonum et sac. conc. Tridentini decretorum, omnia et singula **Divina officia** obire, saltem officiantes hebdomadarii in suo quisque ordine non per substitutos, sed per se ipsos singulis septimanis quinque missas iuxta statutum huius ecclesiae per eos iuratum celebrare sint astricti. Qui secus fecerint, iuxta praefatum statutum per eos iuratum mulctas pecuniarias toties quoties hoc in passu delinquent, in effectu reponant ad eos usus, ad quos peculiariter sunt destinati, alias in ecclesiae huius nostrae metropolitanae fabricam convertendas.

Quoad autem ipsorum, qui per tolerantiam nostram dd. praelatorum et canonicorum huius ecclesiae substituti esse debent, **vicariorum numerum**, tametsi singuli dignitates, canonicatus et praebendas in hac ipsa ecclesia metropolitana obtinentes suos singulos substitutos iure merito fovere et [16] tenere debeant; quia tamen specialis quaedam ordinatio ipsius Venerabilis Capituli cum nostro praedecessore reverendissimo olim Karnkowski archiepiscopo super collegia vicariorum huius

¹⁶ *Sobór Trydencki odbył się w l. 1545—1563. Miasto Trydent znajdowało się wtenczas w Cesarstwie Niemieckim (obecnie jest we Włoszech).*

¹⁷ *Papież Pius IV rządził Kościołem w l. 1560—1565.*

¹⁸ *Papież Paweł V, którego pontyfikat obejmował l. 1605—1621.*

ecclesiae dumtaxat sedecim personarum numeri manutenendo intercessit, eapropoter ei ordinationi nihil omnino derogantes, immo vero illi inhaerentes, ordinamus seu potius declaramus Venerabile Capitulum supradictum ad collegium saltem numeri sedecim vicariorum suorum in hac ecclesia perpetuo manutenendum omnino esse obligatum. Ut autem numerus ipse sedecim vicariorum praedictorum expleatur, ipsi dd. praelati et canonici totumque Venerabile Capitulum illorum, necnon et ipsi vicarii summa, qua par est, diligentia, nulla interposita mora, omnino curare debebunt. Neque absentes vicarios, qui parochiales in Gruzno et Bolekowo¹⁹ illorum collegio incorporatas obtinent ecclesias, in hunc sedecim praesentium numerum debent computare.

Quodsi vero intra decursum exnunc unius anni non fuerit praedictorum vicariorum sedecim praesentium numerus expletus, extunc omnes et singulae **obventiones** ipsi vicariorum collegio pertinentes in sedecim aequales portiones dividi debebunt, ex quibus singula portio singulo praesenti vicario et ecclesiae servienti tradatur; quotquot autem ipsorum vicariorum ad numerum sedecim defuerint, fructus et redditus illorum in lucra divisionemque aliorum praesentium omnino non cedant, sed pro huius ecclesiae metropolitanae fabricae convertantur.

Cum dd. praelatos et canonicos huius ecclesiae constet ex huius visitationis processu indevo- [17] tionis erga Deum et inhumanitatis argui, ut iidem frequentius in ecclesia conspiciantur **devotionique** erga Deum et pietati, sacrificiis ac orationibus insistant, illos in Domino monemus et cohortamur.

Anniversaria partim a praedecessoribus nostris, partim ab huius ecclesiae praelatis et canonicis, atque aliis fundatoribus pie pro suarum salute animarum instituta, statis diebus et temporibus, ut perpetuo peragant, nullaque in eis debite peragendis negligentia committatur, statuimus. Atque ut omnium et singulorum totius anni anniversariorum Venerabili Capitulo huic incumbentium index in seorsiva tabella diligenter, fideliter et ordinate per procuratorem ipsius Capituli Venerabilis describatur, descriptusque in sacristia habeatur, praecipimus.

Ad **cantum** Divinorum officiorum non praecipitanter, sed lente, devote ac cum pausis a vicariis et mansionariis peragendum, ut dd. praelati et canonici attendant. Et pro commoditate illorum pro integro, quod ad praesens habetur, medium horrologium, quod duodecim horis a media nocte ad meridiem et aliis duodecim a meridie ad mediam noctem tempus distinguat, omnino instituant et comparent.

Quoniam plerique inter dd. praelatos et canonicos huius nostrae metropolitanae ecclesiae singuli **plura** et incompatibilia **beneficia** ecclesia-

¹⁹ *Bolimów, miasto z kościołem parafialnym w archidjak. łowickim.*

stica diversis in ecclesiis et locis obtinent, quod sacri canones exsecrantur, eapropter omnibus et singulis ipsorum dd. praelatorum et canonicorum, tam illis qui iam hactenus insufficientes dispensationis s. Apostolicae Sedis super ea re litteras coram nobis sive alias Officio nostro exhibuerunt, quam his qui nullam [18] dispensationem super eiusmodi pluralitatis beneficiorum licita possessione et proventuum ex illis perceptione produxerunt, mandamus ut quisquis eorum hinc a die datae praesentium nostrarum ordinationum intra sex mensium decursum super praefata beneficiorum pluralitate licita possessione et fructuum perceptione dispensationem s. Apostolicae Sedis sufficientes litteras obtineat, ut eas coram nobis exhibeat. Quodsi huic nostrae ordinationi intra tempus supra praefixum aliqui vel aliquis eorum non satisfecerint, aut tales dispensationes surreptionis, obreptionis aut aliquo vitio nullitatis obnoxiae erunt, extunc noverit quisque illorum a nobis contra se ad ea, quae iuris erunt, processum iri.

Ordinamus etiam et ita omnino fieri volumus, ut reverendus dominus **Decanus**²⁰ huius ecclesiae, ad quem vicariorum institutio pertinet, circa cuiusque illorum institutionem a singulis professionis fidei iuxta formam verborum bullae Pii Quarti papae et oboedientiae iuramenta recipiat et litteras institutionis in forma opportuna eisdem extradat. Alioquin si quis vicariorum a die datae praesentium ordinationum nostrarum intra unius mensis decursum professionis fidei et oboedientiae iuramenti praestiti institutionisque suae testimoniales litteras non habuerit, refectionibus diurnis omnino privetur.

Reverendum dominum huius ecclesiae **Custodem**²¹ iure visitationis nostrae praesentis serio monemus, ut consensus tam a s. Apostolica Sede, quam a Serenissimo Rege²² et a nobis super certorum suae praelaturae bonorum venditione et aequivalentium in vicinia huius ecclesiae emptione obtentorum litterarum praescripto et omnibus singulisque conditionibus in eisdem litteris expressis [19] necnon per Venerabile Capitulum huius ecclesiae appositis, quamprimum in effectu satisfaciat. Cum domus eiusdem reverendi domini custodis admodum vicina fuerit ecclesiae huic ante deflagrationem, omnino aut ulterius removeri, aut in eius

²⁰ *Marcin Karnkowski h. Junosza (1554—1631), prałat i kanonik kilku kapituł, od r. 1583 kanonik metrop. gnieźniński, od 1588 prałat dziekan. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, Gniezno 1883, s. 228—230).*

²¹ *Piotr Gembicki h. Nałęcz (1585—1657), prałat i kanonik kilku kapituł, podobnie opat, podkanclerzy kor. (1635), biskup przemyski (1636), kanclerz kor. 1638, biskup krakowski (1642). Prałat kustosz metrop. gnieźniński od 24 X 1613. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, s. 52—57; W. Czaplński, H. Wyczawski: Gembicki Piotr... w: Pol. słownik biogr. VII 379—381; H.E. Wyczawski: Biskup Piotr Gembicki 1585—1657, Kraków 1957).*

²² *Zygmunt III Waza, król Polski w l. 1587—1632.*

locum alia area commodior per Venerabile Capitulum ipsi assignari debet.

Tametsi in litteris intimationis nostrae praesentis visitationis mandaverimus, ut omnes et singuli huius ecclesiae beneficiati suorum cuiusque **beneficiorum indices libellos** vere, integre et fideliter descriptos nobis exhiberent, huic tamen mandato nostro usque hactenus vix aliqui satisfecerunt. Omnibus proinde et singulis dd. praelatis et canonicis ac singulis huius ecclesiae beneficiatis, praesentibus quidem, ut intra quatuordecim dierum, absentibus vero, ut intra trium mensium exnunc immediate sequentium decursum singuli suorum cuiusque beneficiorum indices libellos, modo praemisso descriptos, ad Cancellariam nostram producere teneantur districte praecipimus sub mulcta quinquaginta aureorum ad pios usus nostro arbitrio convertendorum contra singulos eorum extendenda.

Cum ad tuenda fundorum bona non de communi Capituli carbona, sed de suo privato aere quisque dd. praelatorum et canonicorum teneri dignoscatur, proinde **pecuniam** ex censibus ab illustri et magnifico domino castellano Sandomiriensi²³ provenientiem collectam, quam hoc anno nonnulli dd. praelatorum et canonicorum huius ecclesiae contra ius et aequum ad vindicanda fundorum suorum bona de militum rapinis ex aerario Capituli distraxerunt, et quidam ad restituendum ipsam pecuniam sese iuramentis obstrinxerunt, ut singuli ad manus procuratoris ipsius Venerabilis Capituli hinc intra sex mensium decursum in effectu restituant, numerent et persolvant, sub poena dupli ordinamus et [20] mandamus.

Cum etiam ex hac visitatione nostra multorum testimoniis didicerimus **villas praestimoniales** nonnullorum dd. praelatorum et canonicorum incuria enormiter desolari, ipsi per nos aliis distracti Ecclesiae et Republicae Regni negotiis ad eas villas nos conferre non valentes, rr. dd. Zernicki²⁴, Grabowski²⁵ et Jossicio²⁶ canonicis eiusdem ecclesiae id negotii commisimus, ut sese propriis in personis ad singulas praestimo-

²³ Sandomierz, wtenczas miasto wojewódzkie w Malopolsce. Kasztelanem sandomierskim był wtedy Stanisław Tarnowski h. Leliwa, zm. w r. 1618 (K. Niesiecki: *Herbarz polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 1, Lipsk 1839—1846, s. 239).

²⁴ Adrian Zernicki h. Szreniawa, kanonik metrop. gnieźnieński od r. 1588, także prałat kantor poznański i prob. par. Pobiedziska, zm. w 1618. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy* t. 4, Gniezno 1883, s. 508—511).

²⁵ Jan Grabowski h. Jastrzębiec, kanonik kol. św. Michała w Krakowie, od r. 1599 kanonik metrop. gnieźnieński, zm. w 1640. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 108).

²⁶ Tomasz Josicjusz (Josicki), dr ob. prawa, prałat kantor wiślicki, kanonik metrop. (od 1607) oraz wikariusz i oficjał gen. gnieźnieński (1608), zm. w 1616. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 193—194).

nialium villarum conferant illasque revideant. Quemcumque autem ex hac revisione constabit in administratione alicuius villae negligentem exstare et damnum aliquod non per fortuitos casus, sed per incuriam vel supinam negligentiam suam intulisse, eum omnino ascensu ad alias praestimoniales villas carere debere ordinamus, et ut Venerabile Capitulum huic nostrae ordinationi in effectu satisfacere teneatur, mandamus sub poena centum aureorum Hungaricalium toties per ipsum Venerabile Capitulum succumbenda, quoties conniventiae alicuius et remissae huius nostri mandati executionis convincetur.

Declaramus non licere Venerabili Capitulo, ut augeat **summas pecuniarias** in scultetiis et advocatiis bonorum suorum absque nostro et nostrorum successorum consensu. Proinde eorum, quae in contrarium huius nostrae declarationis a Venerabili Capitulo hactenus facta sunt, cognitionem nobis salvam reservantes, ne id amplius fiat districte inhibemus sub nullitate eius, si quae unquam fiet, auctionis.

Quoties in feriam quintam cuiuscunque septimanae festum ad populum celebre incidet, eo die **particulare capitulum** celebrari vetamus. Atque etiam sub generalium capitulorum tempus, ne diebus solennioribus, eo praesertim tempore, quo Divina officia in ecclesia praesente frequenti populo [21] peraguntur, causae ullae in loco capitulari expediantur, prohibemus. Nisi hoc fieri debere, maxima et inevitabilis necessitas urgeat.

Privilegia et acta Capituli, inventaria et alia litteratoria monumenta, quae confuse et sordide servantur omnino in debitum ordinem, ut disponantur et ordinate in archivo recondantur, indexque eorum omnium et singulorum conscribatur et praesto semper habeatur, ordinamus et ut id quamprimum fiat, Venerabili Capitulo committimus. Ad id autem ministerium peragendum duos e gremio Capituli iuniores, qui characteres veteres bene legere sciant, iudicio et doctrina non postremos exnunc deputari volumus, qui omnia privilegia ecclesiae necessaria non solum legant, sed relegant, easque fideliter et ordinate in librum ex papyro confectum describant ad facilius inveniendum in his, quae necessaria pro tempore erunt sine originalium privilegiorum ex frequentiori usu, attritu et extrema consumptione.

Verbi Dei praedicatoribus iniungimus, ut tam in metropolitana hac nostra, quam in parochialibus intra civitatem hanc ecclesiis quam frequentissime populum cohortentur et deterreant, ne **tertium** Decalogi **praeceptum** nundinarum celebratione et negotiatione, commensationibus et aliis illicitis operibus violent, quin potius dominicis diebus et festis memoriam beneficiorum Dei recolant, missas iuxta Ecclesiae praeceptum audiant, devotionique et piis operibus vacent. Et nihilominus publico nostro edicto, quod per eosdem verbi Dei praedicatores debite publicari et valvis ec- [22] clesiae metropolitanae affigi volumus, interdicimus,

ut in hac civitate a praedicto abusu et impietate abstineatur sub censuris ecclesiasticis, quarum extensionem reverendo domino vicario in spiritualibus et Officiali nostro generali Gnesnensi²⁷ committimus.

Non solum hoc toto, quo iam huic immeriti ecclesiae praesidemus tempore, sed ab ipsa per praedecessorem nostrum felicitis memoriae reverendissimum dominum Karnkowski archiepiscopum **Seminario** clericorum tam **Gnesnensi**²⁸, quam **Calisiensi**²⁹ institutione, et tam opima ex bonis ecclesiae et mensae archiepiscopalis attributa dotatione, sump-tuumque non mediocrium exhibitione, plus quam viginti annis elapsis, vix aliquem ipsorum seminariorum fructum exstare indolemus. Causam eiusce rei, dum inquirimus, eam potissimum cernimus, quod sine ullo delectu personarum et discrimine alicuius profectus et utilitatis, passim ad ipsa seminaria admittuntur stupidi ac minores pueri.

Quoad seminarium igitur huius ecclesiae metropolitanae ordinamus imprimis, ut Venerabile Capitulum huius nostrae ecclesiae curet quam-primum **domum** pro eodem seminario in loco, quo ante deflagrationem fuit erectum, ex ipsius seminarii proventibus quibus abundat aedificari. Quae quidem domus non sit nimium elevata, sed eo modo exstruatur, ne facile ignis iniuriae sit obnoxia.

Ad hoc ipsum seminarium non adeo minores pueros, sed **iuvenes**, qui iam in litterarum studio non exiguum profectum fecerunt, specimenque bonae indolis et pietatis, atque spem indubiam [23] permanendi in Dei et Ecclesiae servitio praeseferant, honestorum et proborum parentum filios, in patientia, mansuetudine aliisque virtutibus probatos admitti debere, ordinamus. Et ut reverendus dominus Archidiaconus³⁰ huius ecclesiae cum archidiaconis collegiatarum ecclesiarum necnon cum decanis ruralibus tales huic loco iuvenes conciliet, et Venerabili Gnesnensi Capitulo ad approbandum et ad suscipiendum praesentet, ipsum exhortamur.

Qui quidem circa receptionem sui in tenore **promissionis** suae ultra

²⁷ Por. przyp. 26.

²⁸ *Drugie chronologicznie seminarium diecezjalne zalozył arcybiskup Karnkowski 22 sierpnia 1598 r. w Gnieźnie i powierzył je duchowieństwu świeckiemu. (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 3, s. 510—512).*

²⁹ *Pierwsze pod względem czasowym seminarium diecezjalne erygował arcybiskup Karnkowski 30 kwietnia 1583 r. w Kaliszu i poddał je pod zarząd srowadzonych tam w 1585 jezuitów. (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 3, s. 439—440).*

³⁰ *Piotr Grochowicki h. Poraj, wcześniej prałat archidiacon pultuski i kanonik włocławski, od r. 1609 kanonik metrop. gnieźnieński i kanclerz kurii arcybiskupa Baranowskiego, od 1611 archidiacon stołeczny; nadto sekretarz król. i prebendarz w Strzałkowie k. Radomska. Wybierany na wikariusza kap. po śmierci arcybiskupów Baranowskiego (1615), Gembickiego (1624) i Firleja (1626). Zm. w r. 1631. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, s. 130—132).*

formam, quae hactenus fuit in eorum promissione expressa, haec omnino singuli promittant: quod si ipsius seminarii disciplinam tolerare et Ecclesiae Dei in dioecesi Gnesnensi, loco ad quem ipsorum quilibet per Venerabile Capitulum dirigetur, inservire noluerit, extunc impensas a die ingressus sui in seminarium ob personam suam factas eidem seminario restituere se in bonis et persona sua obliget, eoque nomine, ad quodcunque iudicium citatus fuerit, in eo respondere et satisfacere tenebitur; huiusmodique suam promissionem singuli manibus propriis subscriptam ad acta Consistorii Gnesnesis cum recognitione personali inscribi faciant. Quod quidem gratis fiat.

Et ne promissioni illorum contraveniendi occasio detur, inhibemus, ut ordinum ab eis susceptorum **testimoniales litterae** neque e nostra Cancellaria, neque a reverendissimo domino Suffraganeo ³¹ nostro illis dentur; sic enim absque testimonialibus ordinum litteris alibi ad functionem ordinum non admittentur [24] et illis vagandi occasio praeccludetur. Dummodo in librum metricae ordinatorum nomina eorundem describantur.

Singuli etiam quamprimum seminaristarum habitum induerint, prima saltem clericali tonsura initientur, ad minores porro **ordines** non simul et semel quattuor omnes, sed ad singulos per temporum interstitia ex arbitrio praefecti ipsius seminarii admittantur. Ad maiores porro, qui idonei fuerint, et quando dd. provisoribus et praefecto seminarii expedire videbitur, promoveantur.

Eorundem etiam seminarii alumnorum hi, qui lectiones doctorum in iure audiunt, singulis iuridicis diebus, hora audientiae causarum solita, Consistorium reverendi domini vicarii nostri in spiritualibus et officialis generalis Gnesnensis adire et ea, quae in scholis didicerunt, ad **praxim** revocare sensim inducantur.

Doctores etiam ipsi, cum ipsis suis discipulis, iudiciis spiritualibus qualibet iuridica die in praefato Consistorio adesse et r.d. vicario nostro officialique praefato assidere, consiliisque suis praesto esse omnino sint astricti.

Pro iisdem etiam **doctoribus**, iuris professoribus, Venerabile Capitulum nostrae metropolitanae ecclesiae communem domum exstrui faciat in margine collis s. Georgii, inter seminarium et descensum ad domum Rymanowskie, impensis eiusdem seminarii. Habita autem ratione praesentis temporum calamitatis necnon eorundem doctorum otii e salario illorum annuo trecentorum florenorum detrahantur singulis floreni quin-

³¹ *Andrzej Wilczyński h. Poraj, kanonik krakowski (1605), biskup tyt. teodozjeński i sufragan gnieźnieński, a także tamt. kanonik (1609), opat benedyktynów w Mogilnie (1612), zm. w r. 1625. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 4, s. 295—298).*

quaginta, ita ut singuli illorum interim habeant annui salarii a Venerabili Capitulo ducentos quinquaginta florenos. Uterque autem illorum, sive unus, faciant [25] se promoveri ad sacros ordines ad provisionem Venerabilis Capituli, sive etiam nostram.

De **Seminarii** porro **Calissiensis** statu et reformatione obtulimus et offerimus nos cum privilegiis Societatis Iesu tractaturos. Ut autem ii tractatus nobis feliciter succedere queant, volumus et mandamus, ut domini de gremio huius Capituli, eius seminarii provisores, nobis praesto sint in oppido Opatówek³², tunc quando, si Deus volet et si vixerimus, absolutis proxime imminetibus comitiis particularibus Szrodensibus³³ illuc divertemus, cum quibus etiam Societatis Iesu patribus tunc de rationibus Bursae³⁴ Calissiensis conferre proposuimus.

Ad **Bursam** autem Calissiensem quae partim pro nobilium, partim plebeiae conditionis puerorum informatione, pia eiusdem praedecessoris nostri intentione est erecta, ut semota omni ulteriori dilatione, hinc a festo Natalis divi Adalberti³⁵ in anno proxime sequenti millesimo sescentesimo decimo quarto ad eam recipiantur et in ea foveantur, si non patientur sumptus tot, quot ex fundatione foveri debent, saltem tot, quot per sumptus licebit. Ceterum expedit omnino, ut Venerabile Capitulum in recipiendis ad eam bursam studiosis non tam suo privato compendio, quam publicae utilitati Ecclesiae Dei et Reipublicae Regni studeat. In eoque imitetur mentem fundatoris, qui saltem tres de armis et familia sua ad hanc ipsam bursam admitti ordinavit; nobilium pauperiorum hominum multiplicatae proli et plebeiae etiam conditioni locum suum relinquens. Quapropter merito debent [26] dd. praelati et canonici totumque Venerabile Capitulum ratione propinquorum suorum, quos ad hanc ipsam bursam destinabunt, iustam et aequam moderationem adhibere et omnino facere, ut quam paucissimis propinquis suis admissis, plures de nobilitate et plebe ingenuos et honestos adolescentes ad hunc locum ingenii exercendi et virtutis propagandae causae deligant et admittant. Quo hoc ratione Ecclesiae Dei et Reipubl. Regni utilitati quam optime fieri potest, consulatur. Eo etiam maxime proviso, ut

³² Opatówek, miasto i parafia wtenczas w dek. stawskim.

³³ Środa, miasto wtedy w pow. pyzdrskim, miejsce sejmików województw poznańskiego i kaliskiego.

³⁴ Bursę czyli konwikt dla uczniów katolickiej szkoły średniej założył arcybiskup Karnkowski w r. 1594. Samą zaś szkołę erygował w r. 1586, łącząc w jedną dotychczasowe dwie kolegiackie (kolegiaty diecezjalnej i zakonnej kanoników regularnych lat.) oraz oddając ją pod zarządek tamt. jezuitów. (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 3, s. 440—444, 494, 499, 513).

³⁵ Św. Wojciech, BM (ok. 956—997), jeden z dwóch głównych patronów Polski, szczególnie patron archidiec. gnieźnieńskiej. Jego dzień narodzin dla nieba (śmierci męczeńskiej) przypada 23 kwietnia.

ii qui illuc recipientur, iuxta fundatoris leges eo loco vivant; dyscolique isthinc, ne alios pravis moribus inficiant, sine ulla conniventia, excludantur et hoc beneficio priventur.

Quoniam autem dd. **Abbates** et alii beneficiati, qui pensiones pro praefato seminario pecuniarias quotannis pendere sunt obligati, post multas nostras sollicitationes in eisdem pensionibus solvendis, sunt negligentes, eosque bonis modis ad praestandum hac in parte officium suum et obligationi satisfaciendum inducere nequeamus. Idcirco ad iuris remedia contra illos recurrendum esse duximus et fiscali Curiae nostrae, ut contra ipsos eo nomine iure procedat, iniunximus. Ad effectum vero causas eas audiendas, cognoscendas, decidendas et definiendas iudices commissarios: reverendissimum et admodum reverendos dd. Andream Wilczynski³⁶ episcopum Theodosiensem, suffraganeum nostrum, administratorem abbatae Mogilnensis, Albertum Mielinski³⁷ abbatem Trzemesnensem et Thomam Jossicium i.u.d., canonicum, vicarium nostrum in spiritualibus et officialem generalem Gnesnensem delegimus.

[27] Inolevisse pravam consuetudinem in hac ecclesia intelleximus, quod non interessentibus divinis et non praesentes ex **distributionibus quotidianis** participant; id amodo, ne fiat, omnino interdicimus. Quoniam autem in familiaritate nostra continua duos de gremio huius Capituli habere iura nobis permittunt, idcirco eos qui nostram sua, quam nobis impendunt, familiaritate sollicitudinem sublevant et qui nostrum in scriptis eius rei testimonium exhibebunt, seu hactenus iam exhibuerunt, omnibus et singulis iuribus, praeter distributiones quotidianas, in hoc Capitulo gaudere debere declaramus, non obstante eo, quod ipsi in nostris vel Ecclesiae serivitiis detenti, generalibus capitulibus non intersint. Quos tamen, nisi legitime impediti fuerint, interesse volumus.

Quae quidem omnia et singula supra scripta mandata et ordinationes nostras in praesenti nostra huius ecclesiae visitatione confectas vobis omnibus et singulis, ad quos eas direximus, intimamus et insinuamus, illaque et illas ad vestram et singulorum vestrum, quorum interest, notitiam indubitata deducimus ad eum effectum, ut illis omnibus et singulis, in toto et in qualibet parte, modo et forma praescriptis et subsupra expressis, aliisque legum et sacrorum canonum, et nostris arbitriis et poenis per vos omnes et singulos, ad quos spectat, satisfiat. In quorum fidem easdem manu [28] propria subscripsimus et sigillo

³⁶ *Por. przyp. 31.*

³⁷ *Wojciech Mielński h. Wczele, opat kanoników regularnych lat. w Trzemesznie. Min. opatom trzemeszeńskim przysługiwał przywilej zasiadania w stallach kapituły metrop. i odprawiania mszy św. przy głównym ołtarzu katedry. (Korytkowski: Pałacy i kanonicy, t. 1, Gniezno 1883, s. 110—112).*

nostro consignari mandavimus. Datum Gnesnae die trigesima mensis octobris anno Domini millesimo sescentesimo decimo tertio. Albertus archiepiscopus Gnesnensis. (L. S.).

Anno Domini millesimo sescentesimo decimo tertio, indictione Romana undecima, pontificatus sanctissimi in Christo patris domini nostri, domini Pauli papae eius nominis quinti feliciter moderni anno nono, feria quinta in vigilia festi Omnium Sanctorum, quae fuit dies trigesima prima mensis octobris; in alma metropolitana Gnesnensi ecclesia illustrissimus et reverendissimus in Christo pater dominus Albertus Baranowski Dei gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae primas et primus princeps, vocatis ad suam praesentiam admodum reverendis dominis Petro Grochowicki³⁸ archidiacono, Petro Gwiazdowski³⁹ scholastico, praelatis, Ioanne Rembelinski⁴⁰, Francisco Lipski⁴¹, Adriano Zernicki, Leonardo Valconovio⁴² s.t.d., Alberto Lubienski⁴³, Ioanne Grabowski, Martino Miruczki⁴⁴, Stanisłao Karsnicki⁴⁵, Vincentio Oczko⁴⁶ philos. et med. doctore, Thoma Jossicio i.u.d., Simone Kołodzki⁴⁷,

³⁸ Por. przyp. 30.

³⁹ Piotr Gwiazdowski h. Bogoria, prałat scholastyk gnieźnieński (1609), a także kustosz plocki oraz kanonik krakowski i poznański, zm. w r. 1624. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 170—171).

⁴⁰ Jan Rembieliński h. Lubicz, dr ob. prawa, kanonik metrop. gnieźnieński (1568), prałat archidiacon (1575—1576), znowu kanonik, również kanonik łączycycki oraz proboszcz par. Piątek i Chruślin. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 3, s. 258—363).

⁴¹ Franciszek Lipski h. Łada, kanonik metrop. gnieźnieński (od 1572), nadto kurzelowski i łowicki, archidiacon łączycycki, sekretarz królewski, zm. w r. 1618. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 448—453).

⁴² Leonard Walkonowski (Walknowski), ok. 1550—1617, dr filoz. i teol., kanonik metrop. gnieźnieński od 1591. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 4, s. 206—207).

⁴³ Wojciech Lubienski h. Pomian, kanonik metrop. gnieźnieński (1593), a także dziekan poznański, prepozyt pułtuski i średzki, kanonik krakowski i św. Jerzego w Gnieźnie, proboszcz par. Opatówek, sekretarz król., zm. w r. 1640. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 533—535).

⁴⁴ Marcin Mirucki h. Poraj, kanonik metrop. gnieźnieński (od 1593), poznański i św. Jerzego w Gnieźnie, zm. w r. 1623. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 3, s. 14—15).

⁴⁵ Stanisław Karśnicki h. Jastrzębiec, kanonik metrop. gnieźnieński (1605), zm. w r. 1630. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 240—241).

⁴⁶ Wincenty Oczko (1568—1626), dr filoz. i med., kanonik metrop. gnieźnieński (od 1606) i łowicki, proboszcz par. Konary. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 3, s. 114—116).

⁴⁷ Szymon Kołodzki h. Pomian (1570—1656), kanonik metrop. gnieźnieński (1611), następnie prałat kanclerz i prepozyt, scholastyk wrocławski, kustosz plocki, kanonik krakowski, proboszcz par. Złaków, sekretarz król., dwa razy wikariusz kap. gnieźnieński i raz krakowski. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 271—276).

Nicolao Starzinski⁴⁸, Alberto Wysocki⁴⁹ canonicis ecclesiae praefatae metropolitanae Gnesnensis, tunc capitulo generali in hac eadem ecclesia interessentibus et illud celebrantibus, in praesentia uniuscuiusque illorum simul, in maiore huius ecclesiae choro ante maius altare congregatorum, praesentes ordinationes, decreta et mandata alta, clara et intelligibili mei notarii infrascripti voce, e loco [29] eminenti et conspicuo, ita quod ab omnibus fuerint debite intellectae et intellecta, **legi et promulgari** fecit; lectaeque et lecta, atque promulgatae et promulgata fuerunt. In praesentia venerabilium dominorum Andreae Wassycii⁵⁰, Lucae Gaietii⁵¹, Michaelis Sabinii⁵² poenitentiariorum; Thomae a Kendzierzyn⁵³ vicedecani, Martini Słupcensis⁵⁴ vicepraecentoris^a, Martini Brwilnensis⁵⁵ vicecustodis, Ioannis Barzinczewii⁵⁶, Alberti Klecensis⁵⁷, Adami Znensis⁵⁸, Valentini Golynensis⁵⁹, Ioannis Wisnievii⁶⁰, Pauli Colensis⁶¹ vicariorum ipsius metropolitanae Gnesnensis ecclesiae et totius huius civitatis ecclesiarum — collegiatae s. Georgii et parochialium cleri, ad id specialiter vocatorum. De quo fidem facio manus meae subscriptione et signi, quo in publicis instrumentis conficiendis utor subimpressione. (L. S.). Sebastianus Rostkovius⁶² canonicus Loviciensis, sacra apostolica auctoritate publicus et illustrissimi reverendissimique

^a praecentoris kop. 2.

⁴⁸ Mikołaj Starzyński h. Bzura, dr teol. i ob. prawa, kanonik metrop. gnieźnieński (od 1613), potem kanclerz, kanonik płocki i łączycycki, prepozyt-infułat łaski i opat-koadiutor sulejowski, zm. w r. 1632. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 3, s. 589—590).

⁴⁹ Wojciech Wysocki h. Odrowąż, kanonik-koadiutor gnieźnieński (1601), rzeźwisty (1613), kanonik poznański, zm. w r. 1643. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 4, s. 359—360).

⁵⁰ Andrzej Waszycki, kapłan kolegium penitencjarzy katedry gnieźnieńskiej, bliżej nie znany.

⁵¹ Łukasz Gajecki, penitencjarz gnieźnieński, bliżej nie znany.

⁵² Michał Sabiniusz, penitencjarz gnieźnieński, bliżej nie znany.

⁵³ Tomasz z Kędzierzyna, wicedziekan kolegium wikariuszy katedry gnieźnieńskiej, bliżej nie znany.

⁵⁴ Marcin ze Stupcy, wicekantor gnieźnieński, bliżej nie znany.

⁵⁵ Marcin z Brwilna, wicekustosz gnieźnieński, bliżej nie znany.

⁵⁶ Jan Barzynczewski, wikariusz wieczysty katedry gnieźnieńskiej, bliżej nie znany.

⁵⁷ Wojciech z Kleczewa, wikariusz wiecz. katedry gnieźnieńskiej, bliżej nie znany.

⁵⁸ Adam ze Znina, wikariusz wiecz. katedry gnieźnieńskiej, bliżej nie znany.

⁵⁹ Walenty z Goliny, wikariusz wiecz. katedry gnieźnieńskiej, bliżej nie znany.

⁶⁰ Jan Wiśniewski, wikariusz wiecz. katedry gnieźnieńskiej, bliżej nie znany.

⁶¹ Paweł z Koła, wikariusz wiecz. katedry gnieźnieńskiej, bliżej nie znany.

⁶² Sebastian Rostkowski, dr ob. prawa, notariusz publ., kanonik łowicki (od 1612), z czasem archidiacon pomorski i oficjał gen. wrocławski, zm. w r. 1629. (J. Wieteska: Katalog prałatów i kanoników kapituły... łowickiej... (cyt. Wieteska: Katalog prałatów i kanoników), Warszawa 1971, s. 55—56).

in Christo patris domini mei archiepiscopi Gnesnensis et supranominati Curiae visitationisque, cuius vigore suprascriptae ordinationes, decreta et mandata emanarunt, actorum notarius manu propria, scilicet mpp.

2

Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa Gembickiego.

Łowicz, 20 IV 1623

Arcybiskup Wawrzyniec Gembicki, dokonawszy we własnej osobie (przed 21 października 1622 r.) wizytacji generalnej katedry gnieźnieńskiej i jej duchowieństwa, której akta do nas nie przetrwały, wydaje dekret powizytacyjny dla tamtejszej kapituły. (Kolegia niższego duchowieństwa katedralnego także musiały wtenczas otrzymać podobną ordynację arcybiskupią). W zasięgu szczególnej jego troski znalazły się: kult Boży w katedrze i administrowanie sakramentów, relikwie świętych, anniwersarze kapitulne i msze wotywny, inwestycje w kościoły i jego wystrój wewnętrzny, archiwum (archidiecezjalne), biblioteka kapitulna, obowiązki prałatów i kanoników, kaznodziejstwo, sprawy gospodarcze prebend, posiedzenia generalne kapituły, zabudowania placów, zwłaszcza we wsiach prestimonialnych, życie duchowe członków kapituły i upominanie braterskie, seminaria duchowne (połączone w Gnieźnie) i bursa (szkoła) Karnkowskiego w Kaliszu.

Or. nie znany.

Kop. 1. Gniezno, AAG, Akta Kap., t. X z lat 1604—1625, k. 659v—664 (pod r. 1622). Tytuł: Decreta et ordinationes visitationis ecclesiae metropolitanae Gnesnensis totiusque cleri eiusdem ecclesiae per illum et revmum dnum d. Laurentium Gembicki archiepiscopum Gnesnensem, legatum natum, Regni Poloniae primatem primumque principem factae.

2. Gniezno, AAG, Wiz. 2: Odpisy dekretów i ordynacji, s. 47—69. Tytuł jak w kop. 1. Cyfry w nawiasach prostokątnych publikacji dok. 2-go zapowiadają kolejne strony nin. kopii.

[47] Laurentius Gembicki¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae primas et primus princeps — Reverendis Dominis Praelatis et Canonicis totique Venerabili

¹ Wawrzyniec Gembicki h. Nałęcz (1559—1624), kolejno biskup chełmiński (1599), wrocławski (1610) oraz arcybiskup gnieźn. i prymas (1616), a także podkanclerzy (1607) i kanclerz kor. (1609). (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 3, s. 636—679; A. Przyboś: *Gembicki Wawrzyniec... w: Pol. słownik biogr. VII 382—384*).

Capitulo almae nostrae metropolitanae Gnesnensis ecclesiae, Fratribus nostris in Christo carissimis salutem in Domino.

Cum ex visitatione ecclesiae metropolitanae Vestrique [48] Venerabilis Capituli, nuper adiuvante Domino peracta, cognovissemus nonnulla praeter ea, quae in statutis vestris iuratis continentur, nostris declarationibus indigere pro munere nostro et sollicitudine pastorali, quam circa cultum divinum debite peragendum statumque ecclesiae recte tuendum et administrandum gerimus, ordinationes huiusmodi faciendas vobisque dandas esse duximus, quas in omnibus illarum punctis, clausulis, articulis, conditionibus teneri et observari sub poenis eisdem appositis ac aliis arbitriis volumus et decernimus.

De Cultu Divino et Sacramentorum administratione. Reverendi domini, uti in ecclesia metropolitana primum ordinem presbyterorum tenent, ita praecipue cultui divino rite et ordine obeundo studeant, qui valetudine sunt firma et non legitime impediti non solum summae missae, sed etiam matutino utrisque vesperis diebus festis solennibus iuxta statuta et consuetudinem receptam adsint. Orationibus et piis meditationibus vacantes, aliis vero celebrioribus ad populum hoc ideo non intermittant, diebus vero profestis, quibus non habentur anniversariae missae et votivae, matutinum sacrum, si poterint, commode, sin vero, secus quamcunque missam iuxta statutorum praescriptorum audiant, modo audire missam omni die non intermittant. In Quadragesimae diebus, quibus processiones celebrantur, omnes reverendi superpelliceati adesse teneantur tunc ad ecclesiam residentes. Alioquin qui processioni non interfuerint, excepta vera infirmitate, per procuratorem consolationibus illius diei priventur irremissibiliter iuxta statutorum dispositionem. Approbamus autem in gratiam continuorum annorum residentium circa ecclesiam praelatorum et canonicorum [49], ut dum absentes ab ecclesia quolibet anni tempore iuxta decretum Venerabilis Capituli triginta diebus quotannis, semel duntaxat, continue vel discuncte eosdem esse contigerit, ut praesentes refectionum participatione, consolationibus et anniversariorum distributionibus exceptis gaudeant; nundinarum autem Posnaniensium ² causa quadriduum tantum quotannis indulgeatur et ad visitationem praestimonialis oeconomiae, quae triduum iis mensibus, quibus rem familiarem respici oportet, cum itu et reditu concedatur, cum eadem uti supra de anniversariis et consolationibus cautela.

Nemo reverendorum dominorum missam audiat, divinis officiis intersit absque superpelliceo, sed omnes in ingressu superpellicea induant. Qui praesumpserit divinis interesse absque superpelliceo, careat eo die

² *Targi i jarmarki poznańskie należały do najświetniejszych w dawnej Rzeczypospolitej.*

panibus, nisi in procinctu necessarii itineris et itinerantium vestitu sit coopertus.

Reverendissimus dominus Suffraganeus³ missas diebus solennibus, quibus ad episcopum spectat pontificaliter celebrare et divinum officium peragere, non negligat in metropolitana nostra ecclesia.

Diligenter reverendus Vicarius et Officialis Gnesnensis generalis⁴ nunc et pro tempore existens, quod ipsi per praesentes peculiariter committitur, ut Officium Beatissimae Virginis et Psalterium devote, integre, non praecipitanter, cum pausaque decantetur et satisfiat a minori clero in peragendo cultu officioque divino; in omnibus negligentias et errores admissos corrigat et puniat partim per mulctas, partim per poenitentias impositas aequalibus pro iudicio suo et arbitrato.

Ad officium vero ordinarium per vicarios decantandum attendet pro officio suo dominus Decanus⁵. Sacramenta, quae in ecclesia metropolitana administrari [50] usu venit, ea sancte et ex praescripto canonum ac sacrorum rituum administrentur. Sanctissimae Hostiae et aqua baptismalis munde et in bona custodia asserventur. Diebus solennioribus, quibus frequentior populus ad sumendum Sacrum Eucharistiae Sacramentum accedit, plures si illud distribuunt, ex sacristianis designentur per reverendum dominum officialem. Baldachinum ex veteribus et attritis casulis, duae laternae et duo vexilla per procuratorem sumptibus communibus Venerabilis Capituli ex pecunia, quae apud caecum⁶ deponi solet, quamprimum procuretur cum quibus Sacrosancta Hostia occurrente necessitate ad infirmos — sive reverendos dominos praelatos et canonicos aliumque clerum, sive eorum familiam aut alios infirmos deportetur, praesentibus et pro more cantantibus clericis vel scholaribus; superpellicea itidem, sive cottae mundae et tunicae rubrae, honestae talares, liber Psalterii pro psalteristis iisdem impensis quamprimum compare[n]tur; haec ut executioni demandentur reverendi domini officialis Gnesnensis officio committitur. Si quando iusta causa contigerit, ut in metropolitana sacramenta, puta matrimonii aut extremae unctionis necesse sit administrari, aut ad infirmos praelatos vel canonicos SS. Eucharistiae Sacramentum deportari, id a poenitentiaris obire debere statuimus, sine tamen praeiudicio parochorum. Pro Sanctissimis Hostiis

³ Andrzej Wilczyński — zob. przyp. 31 w dokumencie 1.

⁴ Adam Leśniewski h. Grzymała (1563—1641), wikariusz i oficjał gen. gnieźn. w l. 1616—1626, a ponadto kanonik metrop., poznański i łowicki, z czasem archidiacon gnieźn. i łow. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 435—437; Wieteska: *Katalog prałatów i kanoników*, s. 57).

⁵ Marcin Karnkowski — zob. przy. 20 w dok. 1.

⁶ Instytucja kanonika „ślepego” została zaprowadzona w kapitule gnieźn. w r. 1512. Dochody przypadające dla fikcyjnego kanonika obracano na nieprzewidziane potrzeby katedry. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 101—102).

pixis altera ex fragmentis argenteis vel, si haec non sint, ex calicibus ruptis antiquis Venerabilis Capituli sumptibus quamprimum comparetur, in qua Sanctissimum Sacramentum ad infirmos deportetur, altera in ciborio itidem sacratis Hostiis propter adorationem populi reserta.

De reliquiis Sanctorum. Sepulcrum gloriosi martyris sancti Adalberti⁷, patroni ecclesiae nostrae ac Regni totius semper mundum [51] et altare eius mappis et antependiis decentibus adornatum sit et imago argentea, cuius pars non postrema a reverendo olim Andrea Czacki⁸ in usum cum relicta est, perficiatur cum sua clausura decenti arte et opere eleganti. A Venerabili Capitulo quotannis in generali capitulo Translationis⁹ sancti Adalberti eligantur vel priores confirmentur ex reverendis dominis duo et ex poenitentiariis itidem duo, qui praemisso diligenti de facto examine et aliis servari solitis servatis, fideliter conscribant in libro ad hoc designato beneficia, quae ad intercessionem sancti martyris Divina Bonitas praestare solet fidelibus suis, ut sic magis innotescat hominibus martyr sanctus et Deus in sancto suo tanto magis ab hominibus laudetur. Intra spatium quattuor mensium a publicatione praesentium per procuratorem sumptibus aerarii communis provideatur armarium, intus et extra eleganter depictum, et deponatur in camera inferiori, in quo omnes reliquiae tam thecis argenteis et crucibus, quam aliis inclusae, cum ea, qua par est, reverentia recondantur et asserventur; ad usum tamen quotidianum in sacristia relinquatur quantum pro ornamento et dignitate altarium, in quibus offertur tremendum sacrificium. Domino Custodi¹⁰ aut ipsi Venerabili Capitulo necessarium fore videbitur reliquiae sancti Adalberti et aliorum sanctorum, quae hactenus satis indecenter in quodam scriniolo depositae fuerunt, in thecis adminus ligneis, eleganter sculptis ac depictis, quamprimum procurandis sumptibus praedictis, cum suis inscriptionibus includantur ac cum aliis in supra scripto armario deponantur et serventur. Haec ut executioni mandentur, curae et sollicitudini Venerabilis Capituli praelatorum et canonicorum permittitur. Quod attinet ad reliquias beati Bogumili¹¹ et [52] translationem ipsarum ad metropolita-

⁷ *Sw. Wojciech BM — zob. przyp. 35 w dok. 1.*

⁸ *Andrzej Czacki h. Świnka (1550—1612), kanonik gnieźnieński (od 1594), nadto prałat dziekan włocławski i kantor poznański. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 1, s. 147—148).*

⁹ *Dzień (święto) przeniesienia relikwii św. Wojciecha obchodzono 20 października.*

¹⁰ *Aktualny prałat kustosz metrop. (w l. 1622—1635) Piotr Gembicki — zob. przyp. 21 w dok. 1.*

¹¹ *Bł. Bogumił z rodu Leszczyców, arcybiskup gnieźn. w l. 1076—1080, zmarły jako pustelnik w 1092. Inna opinia przesuwaa jego rządy o wiek później naznaczając śmierć na r. 1182, a nawet 1204.*

nam, ut sic beatus pontifex sedi et sponsae suae restituatur de eis sufficienti inquisitione et cognitione accepta, ad quod negotium reverendos dominos Ioannem Krzeczieski¹² et Alexandrum Głębocki¹³ designamus.

De anniversariis et votivis. Quoniam compertum est in visitatione Venerabile Capitulum anniversarias et votivas missas ob tenuitatem reductuum illarum ad pauciores auctoritate propria reduxisse, quae reductio salvis consciis reverendorum dominorum consistere nequit, eas per Venerabile Capitulum taliter reductas et descriptas nos auctoritate ordinaria unimus et approbamus in hunc, qui sequitur, modum, ut in posterum ita coniunctim obeantur. Vigiliae rr. dd. Nicolai Strzeszkonis¹⁴ archidiaconi et Martini Zydowski¹⁵ canonici Gnesnensis de marcis 3. Vigiliae rr. dd. Andreae Łaski¹⁶ custodis Gnesn. et Clementis Buszynski¹⁷ canonici de marc. 4. Feria secunda post dominicam Septuagesimae vigiliae rr. dd. Ioannis Brzostowski¹⁸ cantoris et Petri de Kobelino¹⁹ canonici cum collecta pro pluribus sacerdotibus de marc. 3. Vigiliae rr. dd. Alberti Zychliński²⁰, Pauli Chodakowski²¹ et Lewartowski²² de

¹² Jan Krzeczieski, dr ob. prawa, kanonik gnieźnieński od r. 1614, zm. w 1642. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 381—382).

¹³ Aleksander Głębocki h. Doliwa (1594—1660), kanonik gnieźnieński od r. 1621, potem archidiakon i prałat dziekan tejże kapituły, wikariusz kap. w 1641 (po śmierci abpa Lipskiego); oprócz tego dziekan poznański, prałat kantor plocki, kanonik krakowski i łowicki, sekretarz król. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 68—75; *Wieteska: Katalog prałatów i kanoników*, s. 67—68).

¹⁴ Mikołaj Strzeszkon, dr dekretów, kanonik metrop. przed r. 1383, później prałat kustosz i oficjał gen. gnieźn., kanonik poznański; administrator archidiecezji w r. 1393 (po abpie Janie Kropidle) i w 1411 (po śmierci abpa Kurowskiego), zm. w 1419. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 4, s. 22—26, gdzie nie wspomina, że był archidiakonem).

¹⁵ Marcin Zydowski h. Doliwa, kanonik gnieźnieński od r. 1552, krakowski i kolegiaty poznańskiej NMP, zm. w 1572. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 4, s. 523).

¹⁶ Andrzej Łaski h. Korab, od r. 1495 kanonik gnieźnieński, następnie tamt. prałat kustosz (1501—1512), kanonik krakowski, wrocławski, poznański, zm. w 1512. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 498—499).

¹⁷ Klemens Buszyński, kanonik lwowski, od r. 1503 gnieźnieński, od 1514 archidiakon gnieźn., zm. w 1517. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 111—112).

¹⁸ Jan Brzostowski, prałat kantor gnieźnieński od r. 1415, wikariusz kap. archidiecezji w 1436 (po śmierci abpa Jastrzębca), później oficjał i wikariusz gen. gnieźn., zm. w 1460. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 102—103).

¹⁹ Piotr z Kobylina, lic. dekretów, kanonik gnieźnieński przed r. 1404, krakowski, prałat dziekan a potem prepozyt poznański, zm. w 1428. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 264—265).

²⁰ Wojciech Zychliński h. Szeliga, kanonik gnieźnieński (od 1454), krakowski, wrocławski, poznański, prepozyt łączycy i kaliski, kustosz sandomierski, podkanclerzy kor. (od 1465), zm. w 1471. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 4, s. 515—520).

marc. 3. Vigiliae rr. dd. Ioannis et Felicis Naropinskich²³ canonicorum Gnesnesium de mar. 2^{1/2} grossis 20. Vigiliae rr. dd. Ioannis Forman²⁴ custodis et Nicolai Hebda²⁵ canonici Gnesn. de marc. 3^{1/2}. Votiva rr. dd. Ioannis Kokalewski²⁶ et Ioannis Modliszewski²⁷ canonicorum Gnesn. de Quinque Vulneribus cum collecta, de B.V.M. pro sacerdote mortuo et de sancto Ioanne Baptista de marc. 3^{1/2}. Vigiliae rr. dd. Stanisłai Kilewski²⁸ et Rybinski²⁹ [53] canonicorum Gnesn. de marc. 3^{1/2} gr. 18. Vigiliae rr. dd. Pauli Chodakowski et Lewartowski canonicorum Gnesn. de marc. 3^{1/2} gr. 18. Vigiliae rr. dd. Ioannis et Felicis Naropinskich de marcis 2^{1/2} grossis 20.

De ecclesia et fabrica illius. Tectum ecclesiae quamprimum fieri potest proficiatur, quod dum ex redditibus Grzegorzewiensibus³⁰ et aliis curatur. Internus ecclesiae cultus non negligatur, igitur testudo ecclesiae exornetur. Capellarum fornices, quae ruunt et ruinam minantur, solide reparentur, ubi necesse est. Altarium gradus recte accommo[dentur], pa-

²³ Paweł Chodakowski h. Dołęga, kanonik gnieźnieński od r. 1490, pleban par. Koldrąb, zm. w 1517. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 1, s. 129—131).

²⁴ Lewartowski nie występuje w dziele ks. Korytkowskiego pt. *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*...

²⁵ Feliks Naropiński h. Belina, kanonik gnieźnieński od r. 1508, krakowski, wrocławski, poznański, archidiacon łęczycki, kan. kurzelowski, pleban par. Zadzim, sekretarz król., zm. w 1541. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 3, s. 76—84; H. Kowalska: *Naropiński Feliks...* w: *Pol. słownik biogr.* XXII 548—549).— Jan Naropiński, brat Feliksa — kanonik gnieźnieński od r. 1517, następnie prepozyt, scholastyk krakowski, prałat kustosz wrocławski, kan. poznański, prep. par. Radomsko, sekretarz król., zm. w 1543. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 3, s. 84—90; H. Kowalska: *Naropiński Jan...* w: *Pol. słownik biogr.* XXII 549—550).

²⁶ Jan Furman, kanonik gnieźnieński od r. 1409, kustosz od 1437, prałat dziekan łęczycki, archidiacon warszawski, zm. w 1458. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 2, s. 31).

²⁷ Mikołaj Chebda h. Pomian, doktor dekretów, kanonik gnieźnieński od r. 1435, a obok tego dziekan poznański, prepozyt kruszwicki, zm. w 1455. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 1, s. 127—128).

²⁸ Jan Kokalewski (Kąkolewski) h. Samson, kanonik gnieźnieński od r. 1565, później także wikariusz i oficjał gen. gnieźn., nadto archidiacon sremski i prepozyt par. Fordon, zm. w 1597. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 2, s. 268—269).

²⁹ Ks. Korytkowski (*Pralaci i kanonicy*, t. 3, s. 33—34) zna tylko Wawrzyńca Modliszewskiego h. Dryja, kanonika gnieźnieńskiego od r. 1564 i poznańskiego, zm. w 1588.

³⁰ Stanisław Kilewski h. Sulima, kanonik gnieźnieński od r. 1522, prałat dziekan pułtuski, zm. w 1550. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 2, s. 259).

³¹ Jan Rybieński h. Sulima, kanonik gnieźnieński od r. 1508 i poznański, prepozyt kruszwicki, kan. kurzelowski, zm. w 1524. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 3, s. 420—426).

³² Grzegorzew, miasto arcybiskupie z kościołem par., wtedy w dek. sompolenskim.

vimentum reparetur. Sacristiae clausura provideatur et pannus pro cooperiendis minorum altarium gradibus comparetur. Deformitas sane ecclesiae est, dum altaria nuda et laceris sordidisque mappis cooperta conspiciuntur; committitur ergo officio r.d. custodis, ut omnia altaria mappis et antependiis decentibus ecclesiae, si^a habent propria, cooperiri semper mandent et procurent, et si non sint mappae et antependia sufficientia, illae quamprimum comparentur; nunc autem ex antiquis et attritis casulis accommodentur sumptibus solitis, quam ad rem Venerabile Capitulum diligenter attendat. Et quoniam in navi ecclesiae ligna ad organum transferendum et fornicem exornandam colligata et adaptata locum occupant, non sine deformitate ecclesiae, fabricator quamprimum curet organum huiusmodi perfici et fornicem exornari, ligna vero ex ecclesia exportari sumptibus fisci, qui caecus dicitur. Organarius vir peritus psallendi semper provideatur. Indicem vero horologii intus in ecclesia et extra, ut antiquitus erat, idem fabricator fieri curet ac reliquam structuram [54] iuxta privilegium nostrum super bonis Grzegorzewo datum in toto diligenter perficiat.

De altaribus. Quoniam altarium demolitorum ministeria ad nulla altaria hucusque sunt translata, datur per praesentes potestas r.d. officiali Gnesnensi, ut ea ad alia altaria, prout ipsi optimum videbitur, transferat decreto suo mediante, cum commissariis nostris ad id inferius deputatis.

De suppellectili ecclesiastica. Argentea supellex in armario, quod nunc exstat, asservatur in fornice interiori pro asservandis sacris paramentis pretiosioribus. Superior camera supra thesaurum assignatur, in ea armaria, in quibus expensa asservantur, exstruantur et antiqua reficiantur, ad usumque modernum refoventur intra spatium unius anni sumptibus solitis, ubi argentum et sacra paramenta pretiosiora deponentur. Nullus sacristianorum absque scitu et consensu custodis vel ipsius delegati, a Venerabili Capitulo approbati, aut certe vicarii admittatur. Supellectilis, quae sacristianis ad communem usum dabitur, inventarium sacristiani habeant, et si quae apparamenta pro peragendis solennitatibus ad thesaurum deferant, corporalia, bursae cum velis diversorum colorum, alba pro praelatis et canonicis tenuioris telae, pro reliquo clero grossioris, et tabellae canonis sufficientia pro celebrantibus intra spatium medii anni sumptibus Venerabilis Capituli solitis provideantur.

De Archivio. Pro archivio camera supra locum capitularem [55] designatur, supellex vero ecclesiastica inde in aliam cameram superiorem, huic vicinam et ad servandam supellectilem ecclesiasticam per praesentes ordinationes iam designatam, transferatur; ibi omnia privilegia, mo-

^a W kop. 2 następuje niepotrzebne non.

numenta litteratoria, scripturae, acta Venerabilis Capituli in suis armariis, ad hoc exstruendis et adaptandis, distincte et ordinate deponantur et asserventur. Nemini quidpiam, absque scitu et decreto Venerabilis Capituli et recognitione accipientis, ex illis tradatur sub poenis contra secretum Capituli violatores statutis ad instantiam cuiuslibet de gremio Capituli ferendis. Omnium depositorum per Venerabile Capitulum conscribantur inventaria, exemplar alterum penes Venerabile Capitulum, alterum penes reverendum dominum Cancellarium³¹ sit authenticum, sigillo Venerabilis Capituli consignatum, et a rndo dno praesidente protunc necnon cancellario subscriptum.

Quoniam autem non solum usus vel etiam ipsamet vetustas et situs privilegiorum chartas consumere solet, provideat quamprimum Venerabile Capitulum, ut omnia in librum ex chartis, ut vocant pergameneis, compactum fideliter describantur, descripta per deputatos regios revidenda et cum suis originalibus conferenda et authenticanda.

Non solum incidente mutatione rndi dni cancellarii, sed, si opus fuerit, singulis annis, ad minus autem de triennio in triennium ante capitulum Translationis sancti Adalberti revisio fiat archivii per deputatos Venerabilis Capituli qui videbunt, an omnia integra et salva habeantur et quomodo reperint, fideliter generali capitulo referant.

De Bibliotheca. Unus ex reverendis dominis in capitulo generali [56] Translationis sancti Adalberti eligatur quotannis bibliothecarius, qui curam librorum habeat provideatque, ne a vermibus et tineis aut situ consuma[n]tur, omnium indices conscribantur, et bina conficiantur exemplaria, quorum alterum penes rndum dominum bibliothecarium asservetur, alterum penes Venerabile Capitulum; signentur aut sigillo Venerabilis Capituli et a rndo domino protunc generalis^b capituli praesidente ac ipsomet domino bibliothecario subscribantur. Nemini mutuo dentur absque recognitione accipientis, et nonnisi cum praefixione termini restitutionis, in quo teneatur omnino mutuans libros ad bibliothecam deferre, vel si ulterior usus eorum illi necessarius fuerit, cum nova recognitione et praefixione termini concedantur praecavendo, ne amittantur, lacerentur, maculentur, sed bene tractentur integrique restituantur. Non solum mutatione aliqua accedente rndi domini bibliothecarii, sed etiam annis singulis ante festum Translationis sancti Adalberti revideantur iuxta indicem per deputatos Venerabilis Capituli qui diligenter considerabunt, an sint libri integri, an corrumpantur, quomodo

^b W kop. 2: Venerabilis.

³¹ Aktualny prałat kanclerz kapituły gnieźn. (w l. 1600—1625) Świętosław Sarnowski h. Jastrzębiec, kanonik metrop. (1600) i łowicki, prał. dziekan łączycycki, prepozyt par. Skierniewice i Sieradz, trybunalista, zm. w 1625. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 3, s. 447—460; Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 50).

asserventur et prout repererint, in generali capitulo referent; et Venerabile Capitulum decernat, quae illi opportuna ad conservandos videbuntur. Socium quoque unum ex doctoribus seminarii illi adiungat semper, qui curam bibliothecae in solidum cum ipso habeat. Alumni seminarii ad omnem requisitionem eorum teneantur ad mundandos libros et ad alias operas in bibliotheca praestandas.

De officiis et potestate RR. DD. Praelatorum et Canonicorum. Cum nullum officium in Ecclesia Dei frustra sit institutum, sed omnia ordinata ad bene administrandam Ecclesiam, quae est ut castrorum acies ordinata, monentur rudi dni praelati, ut ad officia et munia sua attendant [57] dant, ne quid in eis desiderentur.

Rudo domino **Decano** curae sit, ut numerus vicariorum semper integer habeatur, ordo divinorum officiorum recte dirigatur. Vicarii secundum statuta iurata collegii et illustrissimorum dominorum archiepiscoporum decreta et ordinationes sese gerant, obligationibusque suis satisfaciant, omniaque inter illos honesta sint.

Rndus dominus **Archidiaconus**, cum oculus episcopi esse censetur, omnes partes archidiaconatus lustrare et circumspicere cum summa cura et diligentia debet, itaque iuxta praescriptum canonum ac obligationem suam non modo in civitate Gnesnensi, verum etiam per univrsium archidiaconatum suum quanto frequentius visitet ad minus ita, ut nunquam intra triennium visitationem differat, totum autem archidiaconatum ac omnes eius ecclesias intra dimidii anni spatium perlustret, per se vel aliquem idoneum delegatum a nobis approbandum ac ad nos de ecclesiarum, rectorum earum ac aliorum in iis ministrantium statu per scripta accurate referat.

Rndus dominus **Scholasticus**, cui magister cum baccalaureo in omnibus subsint, idoneos huiusmodi praeceptores pro erudiendis pueris semper habeat, lectiones ex rudimentis honestissimarum disciplinarum iuxta capacitatem scholarium perlegendas ordinet, ita ut musica, etiam arithmetica et imprimis catechistica lectio non negligatur; saepius scholarum visitet ac de profectu scholarium tam in pietate, quam in litteris inquirat et examinet.

Rndus dominus **Cantor** officio suo quoque non desit.

Ad rndum dominum **Custodem** spectat cura et custodia sanctarum reliquiarum, thesauri et supellectilis ecclesiasticae ecclesiaeque. Officio illius recumbit, ut supellex ecclesiastica munde et ordinate asservetur; praecavereque debet, ne quid de illa amittatur, pro ne- [58] cessitate reficiatur. Tum vinum et cera sufficiens a Capitulo vel eius procuratoribus procuretur, omniaque munde in ecclesia habeantur. Illi semper vicecustos, quem semper abhinc eligere debet sibi unum ex clero eccle-

siae, cum aedituis et ministris^c ecclesiae inservientibus subesse debent, sacristianis quattuor a p.m. illustrissimo Karnkowski³² fundatis sub iurisdictione Venerabilis Capituli integre reservatis.

Ad rndum dominum **Cancellarium** pertinet asservare omnia privilegia et scripturas, actaque et privilegia sigillanda sigillo Venerabilis Capituli more antiquitus recepto subscribere. Et cura totius archivii ad eundem pertinet de iure et consuetudine, in cuius absentia haec suprascripta omnia rndus dominus Venerabilis Capituli protunc praesidens subscribet.

Omnes autem praelati, qui rarius ad ecclesiam habitant, diligentissime procurent, ut habeant ex gremio Venerabilis Capituli fratres idoneos, qui absentium vices obeant et eorum munia diligenter ac fideliter administrent.

Quod ad **concionatores** attinet horum secundum privilegium libera electio Venerabili Capitulo in integro conservatur ex iis, qui a nobis et reverendissimis successoribus nostris proponentur. In concionibus suis ordinationibus laudatae memoriae illustrissimi olim domini archiepiscopi Baranowski³³ sese accomodent; iurati ad concionandum veniant, meminerint se Regis Regum legatione fungi. Doctrinam salutarem Sanctae Matris Ecclesiae proponant, ad pietatem excitent, a vitiis avertant et in eoque omnem vim persuadendi, omnem eloquentiae ornatum collocent. Neque tamen sibi quid arrogant, sed ab eo, a quo omne datum optimum et omne donum perfectum suppliciter petant, ut ipsius aspirante gratia sermo ipsorum vivus sit et efficax ad persuadendum populo, ut per viam salutis incedat et [59] mandatis Dei obtemperet. Quod eo studiosius facere debebunt, quanto gravius munus docendae legis divinae ac sanctae fidei catholicae propagandae ultro in se susceperunt, gravem in districto iudicio Dei de hoc talento credito reddituri.

De praebendis praelaturarum et canonicatum. Quoniam sive incuria, sive vetustate temporum primaeviarum foundationum diplomata haberi non possunt, ideo consulentes rebus ecclesiae et posteritati in proxime incidente capitulo generali Translationis sancti Adalberti omnium praebendarum, tam praelaturarum, quam canonicatum bona et reditus, in quorum possessione et usu nunc reverendi domini existunt, Venerabile Capitulum conscribi in unum librum faciat, cum antiquis, si quae exstant, et novis iuribus, decretis et processibus, quorum exemplaria authentica in archivium deponantur. Ad effectum horum unumquemque rndorum dominorum praelatorum et canonicorum monemus

^c W kop. 2 następuje niepotrzebne inservientibus.

³² Zob. przyp. 5 w dok. 1.

³³ Zob. przyp. 1 w dok. 1.

et requirimus, ut in futuro capitulo generali Translationis sancti Adalberti omnes et singuli reverendi domini bona sua et proventus beneficiorum suorum mediante iuramento descripta exhibeant, quam monitionem et decretum nostrum procuratores dominorum absentium ad notitiam illorum deducant, quamprimumque illis significant hac de nostra monitione et decreto.

De capitulo, eius praesidente, procuratore, notario et aliis officialibus.

[60] Capitula tam septimanalia, quam generalia in omni mansuetudine et caritate mutuaque observantia peragantur, graviter tractentur. Tractatus illorum colloquiis negotiisque non necessariis et importunis ac extra propositum illatis, non implicantur neque prolongentur. Tractanda de negotiis, quae ecclesiam, Capitulum et eius personas bonaque concernunt, more antiquo in singulis generalibus capitulis a reverendis dominis per notarium Capituli secreto exquirantur et connotentur. Post inchoationem capituli iuramentum a singulis reverendis dominis iuxta formulam in statutis praescriptam praestari solitum una cum statutis iuratis praecipuis praelegatur et in memoriam revocetur. Tum proponenda a nuntiis nostris successorumque nostrorum audiantur, de illisque ac subsequenter de negotiis occurrentibus tractetur et concludatur. Sit libera vox omnium in sententia dicenda, et singulorum super propositis vota exquirantur. In quo autem omnium aut maioris partis reverendorum dominorum iuxta exigentiam negotii concors consensus steterit, illud concludatur et rndus dominus praesidens inscribi in acta Venerabilis Capituli notario mandet. Sin aliqua intercesserit dissensio, curet praesidens ut eam componat; sin pertinatius pauci refragabuntur, id concludat quod maiori parti iuxta statuta, canones sacros et Ecclesiae commodius videbitur. Reverendi autem domini curent, ut in hisce consiliis evitent omnem aemulationem et affectum et contentationem, sed in caritate maneant. Solum bonum Ecclesiae spectent, prout iuramento sunt obstricti. Nemo ex capitulo descendere praesumat antequam per rndum dominum praesidentem ex Capituli Venerabilis consensu solutum esse capitulum iudicatum fuerit. Alioquin [61] si ante dimissionem Venerabilis Capituli, non impetrata ex aliqua legitima causa viam discesserit, illud quod absente eo ordinatum, decretum et constitutum fuerit, amplius impugnare et infringere non poterit.

Porro rndus dominus Venerabilis Capituli **praesidens** eo loco sese constitutum ut intelligat, ut primus sit qui fratres omni benevolentia et caritate fraterna complectatur, aequanimiter sententias cuiuscunque totaliter et diligenter audiendo, omnia consilia et tractatus Venerabilis Capituli ad laudem Dei, rectam constitutionem rerum ecclesiae et Venerabilis Capituli ac utilitatem eiusdem conformet et dirigat attendendo, ut omnia, quae statutis iuratis, ordinationibus et decretis tam nostris

et illustrissimorum dominorum antecessorum nostrorum, quam Venerabilis Capituli iubentur, ad executionem debitam deducantur. Si quid tamen erit admonitione vel reprehensione et correctione dignum, id ex suo munere fraterno facere, et adhibito fratrum consilio exsequi debet; et cuius monita salutaria pondus debitae auctoritatis oblinebunt.

Procurator mensae Venerabilis Capituli numquam inde sit provisor seminarii et bursae ad evitandas confusiones in registro; pecunias mensae nemini mutuo det nec domi suae asservet, et nonnisi omnium consensu de officio suo quietetur. Conscientiam vero illius obligamus, ut distributiones quotidianas et alias obventiones non aliter quam iuxta praescriptum statutorum iuratorum et praesentium nostrarum ordinationum distribuat. Idcirco ipse sit, qui absentias divinis officiis diligenter et fideliter observet, punctatorisque officium et munus obeat sive per se, sive per idoneum et iuratum deputatum.

Omnes **officiales** Venerabilis Capituli, prout sunt procuratores et mensae et fabricae, provisos seminariarum [62] et bursae (exceptis deputatis ad iudicium Tribunalis Regni) eligi abhinc, si videbitur, per secreta vota poterunt, quae schedis a singulis reverendis dominis scribantur et per notarium Venerabilis Capituli in praesentia dominorum exigantur per rndum dominum praesidentem et unum e fratribus ad hoc eligendum legatum ex pluralitateque illorum concludatur. Oneramus autem omnium et singulorum reverendorum dominorum conscientias, ut tam huiusmodi electionibus, quam in aliis tractatibus capitularibus, non quod odium, invidia, favor, amicitia, commodum privatum suadet, sed quod expedire Ecclesiae et Venerabili Capitulo lex et recta conscientia dictat, spectetur.

Notarius Venerabilis Capituli publicus semper habeatur, super secreto Venerabilis Capituli tenendo iuramentum in facie Capituli praestet; alioquin actus capitulares per notarium non publicum et non iuratum conscriptos invalidos esse declaramus et decernimus.

In praeiudiciosis et damnosis Ecclesiae et Capitulo cuilibet reverendis dominis protestandi et appellationem ad nos illustrissimosque nostros successores interponendi facultatem concedimus, quae protestatio a Venerabili Capitulo ad acta ipsius appellatioque, nisi sit aperte frivola et in casibus a iure vel statutis non permissis, admitti debet.

De areis vacuis. Quoniam contra ordinationem olim antecessoris³⁴ nostri areae canonicales non sunt per possessores illarum exstructae neque mulctae decretae ab illis exactae sunt, ideo Venerabile Capitulum areas vacuas in posterum aedificet. Decernimus ab omnibus praelatis et canonicis praestimonia³⁵ possidentibus et [63] domibus seu curiis

³⁴ Arcybiskup Wojciech Baranowski — zob. przyp. 1 w dok. 1.

³⁵ Majątek prestimonialny kapituły metrop. stanowił część jej posiadłości ziem-

carentibus pensiones quotannis detrahendas fore ex praestimoniis illorum simul cum censu persolvendo tamdiu, quamdiu praedicta fabrica sumptibus indigerit, ut in omni area domus idonea cum duobus hipocastis et cameris, culina et camino murato exstruatur perficiaturque. Optanti eam reliquae structurae necessariae conditiones ordinandi et disponendi, quam pensionem infrascriptam quilibet tenebitur, pro festo sancti Martini ³⁶, sub poena privationis praestimonii ipso facto incurrenda, in effectum ad manus domini fabricatoris numerare et quietationem eius obtinere. Solutio autem pro areis desertis canonicalibus ex praestimoniis, quae tenent domini curiis ad ecclesiam carentes vel in posterum obtinere poterunt, sic exigetur et numerabitur:

ex villa Czerlenino Maiori ³⁷ florenorum 20,

ex villa Czerlenino Minori ³⁸ flor. 20,

ex villa Kąpiel ³⁹ et Sławomierz ⁴⁰ flor. 15,

ex villa Baranowo ⁴¹ flor. 15,

ex villa Smieciska ⁴² flor. 24,

ex villa Marzenino ⁴³ flor. 24,

ex villa Lubrza ⁴⁴ flor. 24,

ex villa Połozejewo ⁴⁵ flor. 15,

ex villa Biskupice ⁴⁶ flor. 20,

ex villa Pyszczyńko ⁴⁷ flor. 15,

ex villa Ostrowite ⁴⁸ flor. 15,

skich. Był przeznaczony do wynagradzania zasłużonych prałatów i kanoników. Podziału dokonywano według wyboru zainteresowanych (prawo opcji), na podstawie starszeństwa (senium) pobytu w kapitule. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 1, s. 198—221).

³⁶ Św. Marcin, biskup Tours w Galii, zm. pomiędzy 397 a 401 r. Święto 11 listopada (dzień śmierci).

³⁷ Czerlejno, wieś z kościołem par. w diec. poznańskiej, wtenczas w pow. pyzdrskim.

³⁸ Czerlejńko, wieś w parafii Czerlejno.

³⁹ Kąpiel, wieś w par. Czerniejewo, wtedy w dek. gnieźnieńskim Św. Trójcy.

⁴⁰ Sławomierz, wieś w par. Gorzyce, dek. żniński.

⁴¹ Baranowo, wieś w par. Pawłowo, wówczas w dek. gnieźn. Św. Trójcy.

⁴² Śnieciska, wieś z kościołem par. w diec. poznańskiej, wtenczas w pow. pyzdrskim.

⁴³ Marzenin, wieś z kościołem par., wtedy w dek. gnieźn. Św. Trójcy.

⁴⁴ Lubrza, wieś obecnie nie istniejąca, wówczas w par. Solec, pow. pyzdrski, diec. poznańska.

⁴⁵ Połozejewo, wieś w par. Murzynowo Kościelne diec. poznańskiej, wtenczas w pow. pyzdrskim.

⁴⁶ Biskupice, wieś w par. Dębica, wtedy w dek. gnieźn. św. Piotra.

⁴⁷ Pyszczynek, wówczas wieś w par. Trójcy Św. w Gnieźnie, obecnie obszar tegoż miasta.

⁴⁸ Ostrowite (Kapitulne), wieś z kościołem par., wtenczas w dek. słupeckim.

ex villa Pawłowo ⁴⁹ flor. 24,
 ex villa Złotkowo ⁵⁰ flor. 20,
 ex villa Zydowko ⁵¹ flor. 20,
 ex censu Marchwacz ⁵² flor. 24,
 ex villa Korytkowo ⁵³ flor. 20,
 ex villa Opatowko ⁵⁴ flor. 24,
 ex villa Polanowo ⁵⁵ flor. 15,
 ex villa Waliszewo ⁵⁶ flor. 15,
 [64] ex villa Włostowo ⁵⁷ florenorum 15.

Quodsi reliqua praestimonia per ascensum vel quavis alia causa in optionem venerint dominis curiis carentibus, ii solvent, ut praefertur, taliter. Quod attinet aream decanalem monemus per praesentes canonice rmdum dominum decanum ipsique mandamus, ut tamquam in fundo decanali pro se successoribusque suis domum exstruat. Quam monitionem nostram procurator suus quamprimum ipsi ad notitiam deducat, quod si intra annum a publicatione praesentium nihil in ea construxerit, extunc fructus ex fundo decanatus ipsius, cui area annexa censetur, ipsum concernentes per procuratorem Venerabilis Capituli sequestrentur et in fabricam eiusdem domus decanalis convertantur.

De fraterna correctione. Saluberrima in omnibus capitulis et collegiis censetur fraterna correctio ab ipso quoque Christo Domino illis verbis: „Corripe inter te et ipsum solum” ⁵⁸ instituta. Itaque a reverendis dominis in capitulis generalibus ad minus semel in anno peragatur singulis sese de vita, moribus et conversatione consueto Venerabilis Capituli examini subicientibus, ea vero non ad confusionem et depressionem, sed ad aedificationem et reformationem mutuam, ut vera caritate fiat. Ideo nihil in ea referatur sub iureiurando sacerdotali ex odio aut malevolentia, nihil ex suspicionibus inanibus aut rumoribus variis sine certo auctore susceptis. Omnia certa sint, vel quae probari evidentius argumentis possint, vel de quibus praesumptiones fortes et fama publica est orta, vel quod in confratre reformatione in- [65] dicaverit indigere.

⁴⁹ Pawłowo, wieś z kościołem par., wtedy w dek. gnieźn. Św. Trójcy.

⁵⁰ Złotków, wieś z kościołem par., wówczas w dek. gnieźn. św. Michała (czyli zbarskim).

⁵¹ Zydówko, wieś w par. Dziekanowice, wtenczas w dek. gnieźn. Św. Trójcy.

⁵² Marchwacz, wieś w par. Rajsko, wtedy w dek. stawskim.

⁵³ Korytkowo, wieś w par. Trląg, wówczas w dek. żnińskim.

⁵⁴ Opatówko, wieś z kościołem par. diec. poznańskiej, wtenczas w pow. pyzdrskim.

⁵⁵ Polanowo, wieś w par. Powidz, wtedy w dek. słupeckim.

⁵⁶ Waliszewo, wieś z kościołem par., wówczas w dek. gnieźn. Św. Trójcy.

⁵⁷ Włostowo, wieś w par. Środa w diec. poznańskiej.

⁵⁸ Św. Mateusz, XVIII, 15.

Si quid huiusmodi in disquisitione repertum fuerit, de eo primum de qualitate vitii et personae vel privatim, vel in facie Venerabilis Capituli verbis caritatem spirantibus per rndum dominum praesidentem admonetur. Et subsequenter alii modi correctionis, si opus fuerit, adhibeantur contra excessus et scandala, quae per viam accusationis, vel notorietatis delicti, vel alio modo ad iudicium Venerabilis Capituli devenerint, via ordinaria procedatur et illa, nonnisi in convictis et confessis, puniatur.

De bonis et proventibus Venerabilis Capituli. Monemus et districte praecipimus singulorum conscientias onerantes, ut proventuum mensae Capituli nemo ex confratribus, quavis dignitate et auctoritate praeditus, absque consilio et consensu Venerabilis Capituli gubernationem aut dispositionem sibi usurpet. Verum quidquid de arendis et quavis alia administratione bonorum et proventuum ordinandum erit, id nonnisi ex sententia concordi totius Venerabilis Capituli ordinetur, decernatur et statuatur. Nihil fiat per artes inventasque paucorum inter se secretiores tractatores in detrimentum commune, nihil in favorem consanguineorum et amicorum, sed in omnibus commodum Ecclesiae et Venerabilis Capituli spectetur, bonorumque et colonorum in illis existentium, necnon diligentis praediorum culturae et rectae administrationis iusta ratio habeatur, in quo omnium conscientias oneramus. Quae vero culpae arendatorum ad deteriores conditionem iam redacta sunt, illa per eosdem reparentur. Locatio cuiusvis generis, quae ultra triennium, nisi in casibus a iure expressis, evitetur. [66] Revisiones bonorum, quae praemittentur ante elocationes, fidelissime absque favore et odio peragantur; secundum informationem illarum plus et meliores condiciones offerenti bona elocentur. Contractus elocationum durante generali capitulo et inventaria circa apprehensionem possessoris in arenda conscribantur, ut secundum eadem in expiratione arendae ab arendatoribus repetantur. Defalcationes arendarum nonnisi praemissis revisionibus ac in casibus a iure expressis et cum consensu omnium et singulorum de Capitulo fiant. Quodsi bona mensae cum maiori emolumento per oeconomus administrari poterunt, illorum fidei committantur et eorum consilio.

De Seminariis et Bursa. Seminarium Gnesnense⁵⁹ iuxta dispositio-

⁵⁹ O Seminarium w Gnieźnie zob. przyp. 28 w dok. 1. Jakkolwiek archidiecezjalny synod łowicki z 1620 r. polecał (Synodus archidioeciesana Gnesnensis ab... Laurentio Gembicki... archiepiscopo... habita Lovicii a.D. MDCXX... Cracoviae... 1621, k. G—G2) połączenie Seminarium Kaliskiego — zob. o nim przyp. 29 w dok. 1 — z Gnieźnieńskim, niniejszy tekst dekretu reformacyjnego, poza nagłówkiem, niczego nie przynosi na temat tej unii.

nem privilegiorum fundatoris gubernetur per provisores. Alumni in eo semper duodecim habeantur et in conquirendis modus praescriptus a laud. mem. illustrissimo olim domino Baranowski in ordinatione teneatur. Doctoribus a lectura nonnisi trecentorum florenorum annuum solarium, ut in iisdem ordinationibus eius sit mentio pendatur. Et exigit ratio, ut r.d. Petri Odorovii⁶⁰ valetudinis imbecillae respectus habeatur; ad sufficiendum in eius locum lectorem alium Venerabile Capitulum pro futuro generali capitulo procuret, mansione illi in domuncula seorsiva fundi Rymanowskie concessa. Seminarii quoque archidioecesani alumni pro^d proventuum alantur. Assidue dentque operam domini provisores, ut tot semper ali possint, quot fundator eius opt. mem. illustrissimus dominus Karnkowski⁶¹ a principio designavit. Idcirco diligenter prospiciat Venerabile Capitulum [67], ut bona huic seminario ascripta quam utilissime gubernentur. Exactam quotannis redituum rationem nobis et Venerabili Capitulo domini provisores reddant. Rem familiarem domini provisores sive a locatoribus, sive ab oeconomis sine subditorum aggravatione et agrorum diligenti cultura diligentissime tractari provideant, ut necessaria pecora in praediis non desint, bona illa sine scitu nostro et successorum nostrorum numquam in arendam collocent ac in omnibus in providendis et procurandis reditibus huius seminarii ordinationibus d. mem. antecessoris nostri satisfaciant. Nos etiam in provisionem istam quadringentos florenos in singulos annos huic seminario adiungemus, donec alia ratione aequali huic summae a nobis eidem reditus aucti non fuerint. Porro reverendo domino officiali et vicario generali Gnesnensi datur per praesentes^e iudicandi omni meliori modo admodum reverendos dominos abbates et ceteros, sive regulares sive saeculares sint, qui pensiones pro alumnis seminarii dioecesani hactenus non persolverunt, iuxta constitutiones dioecesananas Lovicii celebratas⁶², dominis provisoribus diligenter instantibus. In **Bursam**⁶³ Karnkovianam iuvenes nobiles, quot reditus eius alere possint, recipiantur in recipiendis institutum ordinationis ab illustrissimo domino olim Baranowski archiepiscopo in visitatione ecclesiae metropolitanae datae teneatur et mens ipsius fundatoris servetur, ut alii humanistae, alii philosophi et syn-

^d Brak wyrazu w kop. 2.

^e W kop. 2 brak słowa — może potestas lub facultas.

⁶⁰ Piotr Odorowski, dr teol. i ob. prawa, kanonik metrop. od r. 1617, wikariusz i oficjał gen. gnieźnieński, proboszcz par. Odrowąż, zm. w 1651. (Korytkowski: *Pracownicy i kanonicy*, t. 3, s. 116—119).

⁶¹ Zob. przyp. 5 w dok. 1.

⁶² Por. Synodus archidioecesana Gnesnensis — jak w przyp. 59, k. G2.

⁶³ Zob. przyp. 34 w dok. 1.

taxistae ad minus recipiantur, grammatistis ad scholas triviales relegatis. Regestra perceptarum, expensarum, retentorum et restarum tam seminarii, quam bursae in distinctos compactos libros inscribantur. Neque regestra in chartis exhibita recipiantur a Venerabili Capitulo. Quoad restas, quae deductis oneribus ex praedictis foundationibus aliquando supersunt, attinet quanti errores hactenus committebantur in eis dispensandis [68] ipsa conscientia ipsorum singulorum reverendorum dominorum, maxime autem eorum, qui errorum causa fuere, sit iudex. Porro praecavendo, ne futuris temporibus similiter errores committantur, ordinamus et decernimus quidquid ex proventibus seminarii archidioecesani et ex summa census duorum millium florenorum pro bursa Karnkoviciana designatorum super fuerit, Venerabile Capitulum numquam in usus suos convertere possit, sed totum proportionaliter pro seminario et bursa cedere debet. Interim Venerabile Capitulum curet diligenter, ut iis quibus obligata est oneribus plene satisfaciatur. Quoad ordinem studiorum in seminario archidioecesano nostro tenendum attinet, quia necesse est pro cura aliarum alumnos instituere, ideo aliae lectiones illis legantur, quam in seminario Gnesnensi alumnis perleguntur, vocandique alii lectores qui dialecticae, rhetoricae, catechisticae et de officiis vitae moralique theologia, quae vulgo casus conscientiae vocitantur, lecturam diligenter obeant, ut alumni quantocius proficientes usui dioecesis esse queant. Porro domini theologi et praedicatores canonici ecclesiae nostrae metropolitanae eas lectiones ordinent et, ut recte peragantur, diligenter attendant.

Haec omnia et singula mandata et ordinationes ex visitatione nostra confectas reverendis dominis viris, omnibus et singulis ad quos diriguntur, per praesentes intimamus et insinuamus, illaque ad omnium et singulorum, quorum interest, indubitata notitia deducimus monemusque reverendas dominationes vestras illisque praecipimus, ut pro ea, quam nobis debent, reverentia et oboedientia omnibus et singulis a nobis praescriptis et ordinatis satisfaciant. Ad extremum requirimus et in virtutae sanctae oboedientiae mandamus, ut haec omnia in hoc capitulo generali pro festo Natalis⁶⁴ sancti Adalberti [69] legi et publicari per notarium eiusdem Venerabilis Capituli et in acta referri mandetis. In quorum fidem praesentes manu propria subscriptas sigillo nostro consignari mandavimus. Datum Lovicii⁶⁵ die vigesima mensis aprilis anno Domini MDCXXIII. Laurentius Gembicki archiepiscopus Gnesnensis.

⁶⁴ Dzień 23 kwietnia.

⁶⁵ Łowicz, miasto — główna rezydencja arcybiskupów gnieźnieńskich na przestrzeni XVI i XVII w.

3

Aktualizacja statutów kapituły przez arcybiskupa Gembickiego.

Łowicz, 20 IV 1623

Arcybiskup Wawrzyniec Gembicki, na prośbę kapituły metropolitalnej gnieźnieńskiej (z okazji wydania dla niej dekretu powizytacyjnego), uaktualnia jej statuty (redakcję) liczące od 110 do 120 artykułów. Zaktualizowanie to polegało z jednej strony na orzeczeniu Prymasa, że pewne ich kanony już wygasły względnie zostały zniesione, a z drugiej na przystosowaniu innych przez niego do warunków współczesnych. Obydwie grupy stanowiły wtedy około jednej czwartej części wszystkich artykułów całości zводу. (Zatem około trzy czwarte artykułów uważano wtenczas na ogół za obowiązujące). Które Gembicki uznał już za wygasłe, a jakie unowocześnił można śledzić tak na podstawie poniższego tekstu, jak też przypisów wydawcy.

Or. nie znany.

Kop. 1. Gniezno, AAG, Akta Kap., t. X z lat 1604—1625, k. 664—668 (pod r. 1622). Tytuł: Declaratio ordinationum Venerabilis Capituli.

2. Gniezno, AAG, Wiz. 2: Odpisy dekretów i ordynacji, s. 69—79. Tytuł jak w kop. 1. Cyfry w nawiasach prostokątnych publikacji dok. 3-go zapowiadają kolejne strony nin. kopii.

Laurentius Gembicki¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae primas primusque princeps — Reverendis Dominis Praelatis et Canonicis totique Venerabili Capitulo almae nostrae metropolitanae Gnesnensis ecclesiae, Fratribus carissimis salutem et paternam in Christo benedictionem.

Cum de statutis iuratis Venerabilis Vestri Capituli explicandis et declarandis pro quorumque praesentium ratione accomodandis de consensu Dominationum Vestrarum aliquantum deliberassemus, illa quantum in Domino possumus, ad praescriptum sacrorum canonum et constitutionum provincialium laudabilemque ecclesiae consuetudinem reducere cupientes, in eum, qui sequitur, modum explicanda et declaranda esse censuimus explicamusque et declaramus, ceteris in suo robore conservatis.

Sic primum quidem statutum **de cantandis missis**, quod incipit: Item summae missae per praelatos et canonicos...². Declaramus autem sa-

¹ Zob. przyp. 1 w dokumencie 2.

² Statuta ecclesiae Gnesnensis [wyd. J. Korytkowski], w: J. Korytkowski: Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej... t. 3, Gniezno 1883, s. 579—614 (cyt. Statuta eccl. Gnesn.), nr 6.

tisfieri statuto de quinque missis per hebdomadarium sive cantaverit votivam, sive pro defuncto archiepiscopo; ita tamen summa missa nulloatenus omittatur, sed per alium, vel saltem per vicarium [70] cantetur. Qui vero aliquam ex quinque missis cantare neglexerit, pro qualibet unius floreni multam ex distributionibus quotidianis detrahendis subeat irremissibiliter.

Statutum **de poena deputatorum in negotiis Capituli recusantium**^a, quod incipit: Item quotiescumque aliqui fratres de Capitulo in negotiis capitularibus...³. Poenam ampliamus in temere recusantes deputatos ad decem marcas monetae usualis Regni.

Ut capitulum bis in anno teneatur: Statuimus et ordinamus, quod omnes et singuli praelati et canonici...⁴. Declaramus et ampliamus, ut praefatum Venerabile Capitulum possit prorogari ad decem dies tam Natalis, quam Translationis sancti Adalberti⁵ diebus. Poenam autem non interessentium generali capitulo et praestimonia obtinentium ad decem florenos in Regno usualis monetae extendimus pro singulis capitulis per procuratorem ex praestimoniis cuiusque irremissibiliter etiam exigendos ac pro interessentium consolationibus convertendos, nisi iustam et legalem absentiae causam attulerit in generali capitulo cognoscendam.

Statutum, **ut gratiae extraneis ultra quinque marcas non sigillentur**, quod incipit: Item statuimus, quod de cetero non habeat Capitulum potestatem consentiendi...⁶. Declaramus de quinque marcis argenti statutum intelligendum fore.

Statutum **de poena contumelias inferentium in capitulo**, quod incipit [71]: Item statuimus et ordinamus, quod nullus alterum afficiat verbis contumeliosis...⁷. Reducimus hoc statutum ad praescriptum constitutionis provincialis communiter receptae sub titulo de iniuriis.

Statutum **de solvendo statuto**, quod incipit: Item statuimus, quod iuxta antiquam ecclesiae consuetudinem domini se recipi in praelatos...⁸. Ampliamus et declaramus, ut deinceps recepti singuli in praelatum solvant pro cappa marcas triginta, recepti vero in canonicum singuli numerent marcas quindecim.

Statutum, **ut suspendantur recepti a refectioibus ad generale capi-**

^a *Kop.* 2: versantium.

³ *Statuta eccl. Gnesn.* nr 24.

⁴ *Statuta eccl. Gnesn.* nr 27.

⁵ *Św. Wojciech BM* — zob. przyp. 35 w dok. 1.— Dzień narodzin św. Wojciecha dla nieba (czyli dzień jego śmierci) — 23 kwietnia; dzień przeniesienia jego relikwii — 20 października. W wigilię tych uroczystości rozpoczynały się posiedzenia generalne kapituły.

⁶ *Statuta eccl. Gnesn.* nr 29.

⁷ *Statuta eccl. Gnesn.* nr 35.

⁸ *Statuta eccl. Gnesn.* nr 39.

tulum, quod incipit: Item statuimus, quod deinceps et in antea dominis ad ecclesiam...⁹. Declaramus immemorabili consuetudine contraria praesens statutum esse sublatum.

Statutum **de visitatione villarum de triennio in triennium**, quod incipit: Item statuimus et decernimus, quod de triennio in triennium...¹⁰. Declaramus et ampliamus, ut visitationis huiusmodi excusatio fiat debita, quam urgere debet dominus procurator sub poena decem marcarum ad instantiam cuiuslibet fratris iudicio Capituli irremissibiliter extendenda.

Statutum **de taxa aedificiorum in villis praestimonialibus**, quod incipit: Item attendentes, quod quilibet de gremio sive praelatus, sive canonicus in...¹¹. Declaramus praesens statutum ob contrariam antiquam consuetudinem sublatum et abrogatum censendum esse.

Statutum **de revisione domorum**, quod incipit: Item statuimus, quod procuratores Capituli sin- [72] gulis annis visitent...¹². Ampliamus et declaramus pro ratione praesentium temporum, ut domos non reficientes et contra praesens statutum delinquentes irremissibiliter toties quoties poena viginti marcarum puniantur et refectionibus vel praestimonio per procuratorem deducenda sub simili poena.

Statutum **de salario procuratorum**, quod incipit: Item statuimus, quod deinceps procuratoribus Capituli debeantur...¹³. Declaramus, quod auctis procuratorum tam curis, quam rerum pretiis, augendum sit salarium procuratorum pro ratione ipsorum ex iudicio Capituli.

Statutum **de ratione facienda per procuratores**, quod incipit: Item statuimus, quod deinceps per procuratores statim in principio capituli...¹⁴. Ampliamus et declaramus, ob multa et gravia negotia in capitulis ad tractandum occurrentia, rationes procuratorum fiant immediate ante capitulum generale Translationis sancti Adalberti episcopi et martyris gloriosi, relatio tamen earum fiat in capitulo generali omnibus interessentibusque, si plene integrae fuerint, quietationem ab eodem generali capitulo obtinebunt.

Statutum **de exsequiis obeundis post mortem cuiuslibet fratris**, quod incipit: Volumus insuper et statuimus, quod pro anima cuiuslibet fratris defuncti...¹⁵. Ampliamus et declaramus, quod in crastino mortis alicuius fratris, si ad ecclesiam Gnesnensem mortuus fuerit, si vero extra, post

⁹ *Statuta eccl. Gnesn. nr 40.*

¹⁰ *Statuta eccl. Gnesn. nr 56.*

¹¹ *Statuta eccl. Gnesn. nr 58.*

¹² *Statuta eccl. Gnesn. nr 64 i 67.*

¹³ *Statuta eccl. Gnesn. nr 68.*

¹⁴ *Statuta eccl. Gnesn. nr 69.*

¹⁵ *Statuta eccl. Gnesn. nr 84.*

primam certamque notitiam in crastino dicantur vigiliae cum missa pro defuncto, et interessentibus tantum dividantur marcae octo, pro vicariis vero marca una detur. Simulque statuimus ex vinculo caritatis fraternae, ut mortuus frater circa ecclesiam in familiae suae sustentationem sit particeps [73] refectionum seu distributionum per duas integras septimanas.

Statutum **de poena tarde venientium ad vigiliis**, quod incipit: Item statuimus et ordinamus, quod dum decantantur vigiliae...¹⁶. Ampliamus et ordinamus similiter, eum qui ad votivum sacrum post evangelium venerit, vel qui extra casus expressos ante missam pro defuncto vel votivam finitam discesserit ex choro, pro absente omnino reputandum.

Statutum **de seminatis post mortem dominorum in praestimoniis**, quod incipit: Item statuimus et ordinamus, si quis ex fratribus Capituli tempore messis...¹⁷. Declaramus praesens statutum tum ob antiquam contrariam consuetudinem, tum ob diversam statutorum dispositionem provincialium abrogatum esse. Statuimusque et decernimus annum gratiae in praestimoniis non aliter quam iuxta praescriptum constitutionum provincialium de anno gratiae semper servari debere.

Statutum **de negligentis missarum ad altare maius**, quod incipit: Item anno quo supra post festum ss. Simonis et Iudae...¹⁸. Declaramus eodem modo quo statutum de missis quinque cantandis superius declaratum est.

Statutum **de ratione facienda de praestimoniis in medio Capituli**, quod incipit: Anno Domini millesimo quingentesimo quinto...¹⁹. Declaramus ob diversam administrationem et statum praestimoniorum abrogatum et sublatum esse et hoc statutum.

Statutum — **decretum de exsequiis et solutione ac pulsu**, quod incipit: Cum inter cetera opera meritoria non est minimum...²⁰. Ampliamus et declaramus, ob diversam temporum [74] rationem deinceps taliter solvendum:

Cum praelatum vel canonicum ad ecclesiam mori contigerit, a pulsu campanarum omnium per unam septimanam solvatur marca una. A psalterio per unam similiter septimanam, praeter victum, solvatur marca una. A vigiliis trium nocturnorum cum laudibus ad corpus defuncti decantandis per vicarios ecclesiae eisdem solvetur marca una. A missa pro defuncto, cum per eosdem vicarios decantabitur, eisdem offertorii seu oblationis cedere debent floreni quinque. A conductu maiori de-

¹⁶ *Statuta eccl. Gnesn. nr 85.*

¹⁷ *Statuta eccl. Gnesn. nr 89.*

¹⁸ *Statuta eccl. Gnesn. nr 91.*

¹⁹ *Statuta eccl. Gnesn. nr 93.*

²⁰ *Statuta eccl. Gnesn. nr 98.*

cantando per eosdem similiter solvetur marca una. Quodsi vero spoliū ex corpore defuncti praelati vel canonici dictis vicariis per exsecutores concessum fuerit, eo solo ac offertorio missae contenti esse debebunt, praedictaque omnia explere debebuntur, et insuper more antiquissimo tam huius, quam aliarum ecclesiarum iidem vicarii corpus defuncti per se deferre tenebuntur ad ecclesiam, deferentibus tamen singulis solvantur grossi decem iuxta praescriptum in ordinationibus. A processione vero, cum corpus defuncti deducetur ad ecclesiam et^b a clero, dominis quidem praelatis et canonicis iuxta facultates defuncti dabitur consolatio. Clero vero reliquo singulis trini grossi dabuntur cum candela cerea decenti. Scholae vero rectori a processione et cantu Miserere vel alterius psalmi aut responsorii bini floreni dabuntur.

Cum vero poenitentarius, vicarius, mansionarius, altarista vel sacrista seu alius aliquis presbyter fuerit vita functus ad ecclesiam metropolitanam Gnesnensem, ex pecuniis vel suppellectili defuncti a bino pulsu campanarum in die grossi sex solventur. A vigiliis trium nocturnorum et laudibus per vicarios decantandis ad corpus defuncti non amplius quam unus florenus persolvetur. A missa in die sepulturae canenda eisdem vicariis loco offertorii et laboris missam decantantibus duae marcae cedere debent. A conductu maiori per eosdem decantando florenus unus solvetur. Quodsi exsecutores spoliū ex corpore defuncti praedictis vicariis concesserint, nihil illis a praedictis oneribus solvi amplius debet. A processione vero et conductione defuncti corporis clero associati singulis bini grossi dabuntur. Scholae vero rectori a processione et cantu florenus unus solvetur.

Statutum **de dandis villis**, quod incipit: Item domini praescripti ordinauerunt et decreverunt...²¹. Declaramus ab immemorabili tempore in usu non fuisse, immo per contrarium usum abrogatum et sublatum esse.

Statutum **de promotis in episcopos**, quod incipit: Qui domini praefati^c habentes tractatum de regimine villarum...²². Ampliamus et declaramus, ut electus in episcopum, postquam breve apostolicum in Romana Curia ad capiendam possessionem expedierit, semoveatur a praestimonio. In abbatem vero electus canonicè amittat statim praestimonium, non exspectato anno probationis seu professionis. Idemque sentiendum de coadiutoribus habitum religionis assumentibus, et id de abbatiarum administratoribus perpetuis seu commendariis sentiendum est.

Statutum — **privatio villarum ob non residentiam**, quod incipit: Item ordinamus et praecipimus, quod praelatus aut canonicus, qui ad minus

^b *Brak słowa w kop. 2, pewnie: tumultum.*

^c *W kop. 2 błędnie: praelati.*

²¹ *Statuta eccl. Gnesn. nr 99.*

²² *Statuta eccl. Gnesn. nr 100.*

tribus mensibus...²³. Declaramus et mitigamus hoc statutum statuentes et [76] decernentes in posterum, ut si quis praelatus vel canonicus habens praestimonium quotannis unius mensis integri seu dierum triginta continue vel interrupte non fecerit residentiam ad ecclesiam metropolitanam Gnesnensem, quotannis puniatur in marcis decem per procuratorem ex praestimonio non residentis exigendis; sub simili poena, nisi legitimo impedimento detentus causam eam cognoscendam in generali capitulo exposuerit, quae si iusta fuerit, admitti debet.

Statutum **de villis pro dominis residentibus dandis**, quod incipit: Item statuimus, quod deinceps et in antea nulli praelatorum sive canonicorum...²⁴. Declaramus et deducimus praesens statutum ad debitam et necessariam continuamque residentiam trium mensium seu duodecim septimanarum ita, ut qui praefatum spatium residendo continue ad ecclesiam metropolitanam non impleverit, ad praestimonium optandum seu domum, vel curiam vel quid simile sit omnino inhabilis. Cuius residentiae trium mensium tempus nemini condonandi habebunt domini facultatem, et si quod attentaverint, nullitati id perpetuae subiacebit. Exceptis duobus domesticis praelatis vel canonicis nostris successorumque nostrorum familiaribus continuis, qui ad requisitionem nostram successorumque nostrorum absque praefata continua residentia ad ecclesiam pro residentibus declarari et ad optandum omnino habiles pronuciari debebunt.

Statutum **de provisionibus villarum**, quod incipit: Item statuimus recedentes^d a consuetudine noviter inducta...²⁵. Declaramus praesens statutum ad praescriptum statutorum provincialium reducendum [77] esse, illudque omnino reducimus consuetudine contraria sublatum.

Statutum **deliberationis ad processus faciendae**, quod incipit: Cum indeliberata actio plurimum^e sit periculis obnoxia...²⁶. Declaramus necessarias esse deliberationes, sed unius diei dumtaxat, quibus expeditis processus esse exsequendos.

Statutum **de dandis distributionibus et processibus**, quod incipit: Deinde statuimus, quod deinceps et in antea dominis ad^f ecclesiam...²⁷. Exponimus et declaramus praesens statutum per antiquam contrariam consuetudinem esse abrogatum.

^d *W kop. 2*: recedendo.

^e *W kop. 2 błędnie*: plurimum.

^f *W kop. 2*: in.

²³ *Statuta eccl. Gnesn. nr 101.*

²⁴ *Statuta eccl. Gnesn. nr 102.*

²⁵ *Statuta eccl. Gnesn. nr 103.*

²⁶ *Statuta eccl. Gnesn. nr 104.*

²⁷ *Statuta eccl. Gnesn. nr 105.*

Statutum **de taxis domorum, canonicalium pro anniversariis conventuarum**, quod incipit sicut supra²⁸. Considerando sumptus magnos pro necessaria curiarum exstructione expositos et exponendos declaramus et ampliamus, ut dimidiam partem eiusmodi sumptuum pro fabrica a successoribus per taxam dominorum habere possint, et successores alii ab aliis simili medietatem summae persolutae percipiant usque ad extinctionem totius summae principalis.

Statutum **de forma novi iuramenti**, quod incipit: Reverendi domini praelati et canonici ecclesiae metropolitanae Gnesnensis...²⁹. In praestandis per dominos circa receptionem ad Capitulum iuramenti errores nonnullis committi cognovimus, cum vel^g ob causam, quod binae formae iuramentorum huiusmodi in statuto reperiantur; eas itaque in unam coniungendo formam infrascriptam iuramenti a singulis in Capitulum recipiendis praestandi praescribimus et tradimus, quae sic habet se:

Ego N. iuro ad Sanctum Dei Evangelium, quod [78] iura, statuta, consuetudines rationabiles, antiquas et approbatas huius ecclesiae ac Capituli bona fide servare volo et alienata indebite ad ius et proprietatem ipsius omnibus iustis modis vel rationabilibus, quibus potero, revocabo, et quod conspirationes nullas aut consilia inibo, neque favorem aut auxilium cuiquam praestabo ullo colore aut praetextu, aperte vel occulte, directe vel indirecte in praeiudicium vel totius Capituli publice, vel privatim cuiusquam ex fratribus, sed in caritate non ficta fratres, videlicet praelatos et^h canonicos benevolentia prosequarⁱ, communi bono potissimum et non privato commodo bona fide consulam et studebo, peculiariter vero pacem, amorem et concordiam inter fratres alam et tuebor; detractiones privatas omnino fugiam, sed si quid nocivum aut scandalo obnoxium in aliquo scivero, publice in capitulo declarabo. Quae autem ecclesiae vel personis ipsorum, vel dignitati aut commodis undecumque detrimentum afferre possent, quamprimum potero deferam et exponam. Ceterum acta, consilia, deliberationes Capituli numquam in damnum aut praeiudicium eiusdem vel cuiuscumque ex fratribus, nec in damni aut praeiudicii eorundem occasionem ulli^j pandam et evulgabo, sed eam quam debeo Capitulo fidem et silentium eoque omnia supradicta sancte et illibate servabo. Sic me Deus adiuvet et haec sancta Dei Evangelia.

Sequentia sancti Evangelii secundum Lucam. „In illo tempore loquente Iesu ad turbas, extollens vocem quaedam mulier de turba dixit illi:

^g W kop. 2 brakuje więcej niż jednego wyrazu.

^h W kop. 2: vel.

ⁱ W kop. 2 błędnie: prosequar.

^j Brak w kop. 2.

²⁸ Statuta eccl. Gnesn. nr 107.

²⁹ Statuta eccl. Gnesn. nr 106.

Beatus venter, qui te portavit et ubera, quae suxisti. At ille dixit: Quinimo beati, qui audiunt verbum Dei et custodiunt [79] illud”³⁰.

Quodsi quis contra hoc iuramentum non ut in statutis...

Et haec quidem statuta sunt, quae ceteris in suo robore conservatis, a nobis declaranda et explicanda videbantur. Ea itaque in proxime generali capitulo Reverendae Dominationes Vestrae per notarium suum legi et publicari faciant, atque in librum statutorum originalium inseri mandent, et in omnibus punctis et clausulis observent.

In quorum fidem praesentes manu nostra subscriptas sigillo nostro communiri iussimus. Datum Lovicii³¹ die 20 mensis aprilis anno Domini millesimo sescentesimo vigesimo tertio. Laurentius Gembicki archiepi-scopus Gnesnensis manu propria.

4

Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa M. Łubieńskiego.

Skierniewice, 17 V 1644

Arcybiskup Maciej Łubieński, przeprowadziwszy osobiście (w dniach 9—15 września 1643 r.) wizytację generalną katedry gnieźnieńskiej i jej duchowieństwa — której akta nie zachowały się — zajęty innymi sprawami kościelnymi i państwowymi, dopiero obecnie wydaje dekret powizytacyjny dla kapituły metropolitalnej. (Kolegia niższego duchowieństwa katedralnego otrzymały oddzielną ordynację arcybiskupią). Odwołując się do niedawnych, obszernych dekretów reformacyjnych prymasów Baranowskiego z r. 1613 — dokument 1 i Gembickiego z r. 1623 — dok. 2, które utrzymuje w mocy, we własnych, krótszych zarządzeniach zwraca uwagę tylko na następujące rzeczy: kult Najśw. Sakramentu, spisanie łask doznanych za przyczyną św. Wojciecha, sporządzenie inwentarza relikwii świętych, na wypełnianie obowiązków przez pralata kustosa, utrzymanie przepisanej liczby wikariuszów, sprawy posiedzeń generalnych i dochodów członków kapituły, na pilne prowadzenie akt tejże instytucji, funkcjonowanie seminarium duchownego (w Gnieźnie) i bursy Karnkowskiego (w Kaliszu), wreszcie upomina się u swojego senatu diecezjalnego o zapis testamentowy abpa Wężyka przeznaczony na potrzeby budowlane katedry.

³⁰ Sw. Łukasz, XI, 27—28.

³¹ Zob. przyp. 65 w dok. 2.

Or. *nie znany.*

Kop. *Gniezno, AAG, Wiz. 2: Odpisy dekretów i ordynacji, s. 79—84. Tytuł: Ordinatio Łubieniana. Cyfry w nawiasach prostokątnych publikacji dok. 4-go zapowiadają kolejne strony nin. kopii.*

Matthias Łubienski¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, Regni Poloniae primas primusque princeps — Illustribus et Admodum Reverendis Dominis Praelatis et Canonicis totique Venerabili Capitulo ecclesiae nostrae metropolitanae Gnesnensis, Fratribus carissimis et observandissimis salutem in Domino.

Visitationis ecclesiae metropolitanae, quam ineunte anni superioris autumnno peregrimus², laborem non alio suscepimus consilio, quam ut divina gloria cultusque ibi maiora semper sumat incrementa, ubi et sacerdotii dignitas est amplior et cura sacrorum debet esse intensior. Quare quae ad propositum finem opportuna et necessaria fore putavimus, breviter connotanda et in ecclesia metropolitana observanda Venerabili Capitulo intimamus.

[80] In Sanctissimo **Eucharistiae** Sacramento, quam praesentem Deum credit, tam accurato cultu venerari vult et praecipit Ecclesia. Cum igitur ad aegrotos fideles salutare hoc divinae caritatis remedium et viaticum sollempni pompa, adhibitis cereis, vexillis, cantu, baldachino deferri ab omnibus requiratur ecclesiis, id multo magis in hac nostra praecipue observandum est, quam magistram et normam ac ideam decet esse ceterarum. Hostiae, quae pyxide cum Venerabili Sacramento extractae et ad aedes privatas deferendae, in tabernaculo relinqui debent, non corporali involvantur, sed in vasculo argenteo, cui ad hunc usum comparando certum argentum destinaveramus, reponantur.

Dignum sane est, ut regis et prophetae³ momentis vel praecipientis excitati, voce laudemus Dominum in sanctis eius; quod non aliter facturi melius videmur, quam si grata recolamus memoria, quae Divina Maiestas per intercessionem sanctorum praestare solet fidelibus beneficia, in quibus infinita eius bonitas et potentia manifeste relucet. Quare, ne eorum, quae Deus Optimus Maximus ad sepulcrum et reliquias gloriosi martyris patronique nostri sancti Adalberti⁴ in salutem et emolumentum

¹ *Maciej Łubieński h. Pomian (1572—1652), kolejno prepozyt Bożogrobców w Miechowie (1616), biskup chełmski (1621), poznański (1626), wrocławski (1631), wreszcie arcybiskup gnieźn. i prymas (1641). (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 4, Poznań 1891, s. 1—56; W. Urban: Łubieński Maciej... w: Pol. słownik biogr. XVIII 491—493).*

² *Wizytację tę przeprowadził Łubieński w dniach 9—15 września 1643 r. (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 4, s. 19—20).*

³ *Dawid, król izraelski w l. 1022—972 przed Chr. i natchniony pieśniarz (psalmy), święty (29 grudnia).*

⁴ *Św. Wojciech BM — zob. przyp. 35 w dokumencie 1.*

humani generis operari dignatur, memoriam brevissimi temporis aboletat oblivio, Venerabile Capitulum paterne monemus et requirimus, ut in generali Natalis⁵ **sancti Adalberti** capitulo duos viros doctos in theologia et sanctis canonibus versatos eligat, qui adhibitis duobus poenitentiariis, praemisso diligenti examine et servatis servandis, martyris **miracula** seu divina per eius merita fidelibus concessa beneficia connotent, et in librum ad hoc specialiter designatum referant, connotareque et [81] referre teneantur. Quem laborem tanto alacrius ab eligendis susceptum-iri confidimus, quanto maiorem a glorioso in sanctis suis Deo recepturos se mercedem sperare debent.

Cum autem et aliae **sanctorum reliquiae** tam in thesauro reconditae, quam in sacrario altari per illustrissimum olim pie memoriae Ioannem Węzyk⁶ archiepiscopum Gnesnensem comparato inclusae reperiantur, earum **inventarium** a Venerabili Capitulo, deputandorum opera, quamprimum confici et nobis exhiberi volumus.

Illustrem dominum **Custodem**⁷ et nos per privatas litteras nostras monebimus et a Venerabili Capitulo moneri cupimus, ut cum ipse circa ecclesiam non resideat, unum aliquem de dominis residentibus substituat, qui in munere custodis vices ipsius obeat. Thesaurum diligenter servet, sacristis praesit et attendat ac eos, ut cassulas, pluvialia et alias vestes et supellectilem sacram argenteam, sericeam, lineam diligenter, bene, nitide, ordinate componant et conservent; sacris operatum praelatum et canonicum ac alios sacerdotes decenter ornent et ad altare expediant eisque ministrantes provideant, moneat, urgeat et compellat.

Provideat Venerabile Capitulum, ut **vicariorum numerus** ab illustrissimo olim Baranowski⁸ definitus integer semper habeatur et officia divina ab omnibus (praeter eos, qui probabili consuetudine excipiuntur) clare, distincte, cum pausa decantentur.

Refectiones singulis septimanis solvere difficillimum [82] est, cum census raro ad constitutum tempus repraesententur et fructus praediorum simul vendi non possit; quantum tamen fieri potest dominus procurator Venerabilis Capituli et bonorum oeconomi omnem diligentiam adhibeant, ut septimanatim solvantur.

⁵ *Posiedzenie gen. Narodzin św. Wojciecha (kapituły gnieźnieńskiej)* — zob. przyp. 5 w dok. 3.

⁶ *Jan Węzyk h. Wąz (1575—1638), dr teol. i prawa, kolejno biskup przemyski (1620), poznański (1624) oraz arcybiskup gnieźn. i prymas (1627).* (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 3, s. 691—756).

⁷ *Aktualny (w l. 1636—1653) kustosz gnieźnieński — Jan Gembicki h. Nałęcz (1602—1675), pralat i kanonik kilku kapituł, następnie biskup chełmiński (1653), płocki (1655), wrocławski (1674).* (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 2, s. 60—62; A. Przyboś: *Gembicki Jan...* w: *Pol. słownik biogr.* VII 376—378).

⁸ *Wojciech Baranowski* — zob. przyp. 1 w dok. 1.

Qui ad **capitula generalia** non veniunt, consilium suum et operam simul subtrahunt ecclesiis et cum beneficium occupent, officio suo desunt otiosi ipsi et inutiles aliorum in et pro Ecclesia Dei labores a longe spectant et gravi nonnumquam censura notant et damnant. Monemus igitur omnes metropolitanae nostrae praelatos et canonicos, ut ad capitulum frequenter conveniant et qui absque legitima causa Capitulo per litteras significandas non venerint, poenis eo nomine impositis irremissibiliter puniantur a Capitulo. Quodsi dictas poenas Capitulo remiserit, tantum a remittentibus in usum ecclesiae solvatur, quantum ab eo, cui remissae fuerint, solvendum erat.

Multa praeclare et utiliter in capitulis, ut olim decreta constitutaque sunt et nunc decernuntur constituunturque; sed nisi in acta relata sint et referuntur, frustra consultantium fatigarunt et fatigant ingenia. Ut igitur aliquem consultationum capitularium fructum habeat ecclesia, **Acta Capitularia** diligentissime scribi servarique volumus. Cui rei, ut **Cancellarius**⁹, aut ad quem pertinent ista, intendat, serio monemus et requirimus.

Refectiones diurnas nonnisi iis, qui divinis intersunt officiis, deberi certum est. Qui igitur praelatorum et canonicorum residentium eas lucrari voluerit, missam conventualem aut maturam in choro et stallo suo superpelliceatus audire teneatur. Vel si quem ante praedictas missas domo discedere vel post redire contigerit, alicui saltem officii parti intersit, aut si per maturioris [83] abitus vel senioris reditus causam officio interesse non poterit, ad minimum ecclesiam, nisi clausa sit, adeat et Christum Dominum in Eucharistiae Sacramento salutet et adoret. Qui secus fecerit, eum dominus procurator inter praesentes non numeret, in quo eius conscientiam oneramus. Et si quid cui per conniventiam contra praesentis ordinationis praescriptum dederit, ad id restituendum praesentes, quibus absentium portiones accrescunt, eum teneri declaramus.

Seminarii¹⁰ curam Venerabili Capitulo potissimum, aut dominis provisoribus diligenter commendamus, eosque rogamus et obsecramus, monemus et requirimus primum, ut ad id habiles tantum et idoneos, quorum indoles et voluntas spem uberis in Ecclesia fructus ostendet et afferat, recipiant; deinde provideant, ut ii, quos receperint, non solum litteris diligenter imbuantur, sed etiam ad pietatem et religionem informentur disciplinisque ecclesiasticis instituantur. Vagari per urbem

⁹ *Aktualny (w l. 1636—1661) prałat kanclerz kapituły gnieźnieńskiej — Stanisław Sławiński h. Nałęcz (1593—1661), przedtem kanonik gnieźn. (1623), a obok tego krakowski, poznański, archidiacon łeczycki, sekretarz król. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 3, s. 537—539).*

¹⁰ *Mowa tu o zjednoczonym Seminarium Duch. w Gnieźnie. Zob. przyp. 28 w dok. 1 oraz 59 w dok. 2.*

et suburbia, domos, tabernas prohibeantur; ab ebrietatibus, choreis, ludis, rixis, iurgiis et aliis, quae sacerdotes futuros plurimum dedecent, abstineant et eiusmodi delictorum convicti pro modo et qualitate puniantur, semelque aut iterum frustra moniti, ex seminario eiciantur, ne corruptorum vitia contagio laedant integros. Porro quemadmodum improbos puniendos et a schola pietatis arcendos esse putamus; ita probos, honestos et studiis suis intentos foveri, omniaque illis ad usum necessaria benigne subministrari et praeberi volumus.

In recipiendis ad **Bursam Karnkovicianam**¹¹ intentio fundatoris est omnino spectanda et executioni mandanda. Cum igitur pius fundator collegium illud pauperioris [84] nobilitatis voluerit esse subsidium, divitum et locupletum filiis ibi locum nec esse, nec a Venerabili Capitulo dari debere declaramus; sed nec abecedarii aut grammatistis vel syntaxistis rudiores illuc recipiendi sunt.

Certam pecuniae **summam** ab exsecutoribus illustrissimi olim Ioannis **Wezyk** datam et ex pecoribus eiusdem redactam pro fabrica comperimus. Quid de ea factum sit, scire cupimus atque, ut eius rationem Venerabile Capitulum exigat et nobis deinde mittat et exhibeat, requirimus.

Denique omnia, quae clarissimae memoriae **antecessores** nostri, praesertim illustrissimi domini Albertus Baranowski, Laurentius Gembicki¹², ad promovendum in ecclesia metropolitana Gnesnensi cultum divinum et decorem domus Dei diligenter et serio sancte et religiose ordinaverunt, statuerunt, decreverunt, mandaverunt nos etiam **approbamus** et confirmamus praesentibus ordinationibus nostris. Quas manu nostra subscripsimus et sigillo muniri mandavimus. Datum Squiernieviciis¹³ die decima septima mensis maii anno Domini millesimo sescentesimo quadragesimo quarto. Matthias Lubienski archiepiscopus Gnesnensis. (L. S.).

5

Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa S. Szembeka.

Gniezno, 10 VI 1713

Arcybiskup Stanisław Szembek, dokonawszy osobiście (w dniach 19 maja — 10 czerwca 1713 r.) wizytacji generalnej katedry gnieźnieńskiej

¹¹ O bursie (i szkole) założonej przez abpa Karnkowskiego w Kaliszu zob. przyp. 34 w dok. 1.

¹² Wawrzyniec Gembicki — zob. przyp. 1 w dok. 2.

¹³ Skierniewice, wtenczas miasto arcybiskupie na Mazowszu (w woj. rawskim), jedna z ważniejszych rezydencji prymasów w XVII—XVIII w.

i jej duchowieństwa, której akta do nas nie doszły, wydaje dekret powizytacyjny dla tamtejszej kapituły. (Kolegia niższego duchowieństwa katedralnego także musiały wtenczas otrzymać podobną ordynację arcybiskupią). Ponieważ głównym celem wizytacji było ożywienie chwały Bożej w świątyni metropolitalnej oraz przywrócenie porządku wśród jej duchowieństwa (po kilkuletniej wojnie w kraju), zarządzenia dotyczą katedry i kapituły jak najszerzej rozumianych. Zatem w obrębie kultu Bożego Prymas porusza sprawę nabożeństw, obowiązkowy udział w nich prałatów i kanoników w stroju liturgicznym, gorliwe wypełnianie funkcji w przypadających im hebdomadach, dystrybucje tygodniowe przysługujące tylko rezydującym i obecnym w katedrze. Przypomina o sumiennym odprawianiu anniwersarzy, trosce o fundacje pobożne, o utrzymaniu odpowiedniego ceremoniarza, zakrystiana (kapłana) i świątników. Domaga się, aby prałaci i kanonicy otoczyli opieką kolegia niższego duchowieństwa katedralnego i nie mniej troszczyli się o własne życie duchowe oraz o dobrą cześć i honor korporacji. Jak z jednej strony utrzymuje w mocy stary zakaz kumulowania beneficjów, tak z drugiej — z powodu permanentnych niepokojów politycznych — łagodniej patrzy na nie rezydujących przy katedrze. Wydaje przepisy o zachowaniu się członków kapituły podczas zarazy i wojny oraz orzeka, iż wymuszona przysięga na wierność nieprawnie rządzącym w kraju nie obowiązuje. Zwraca uwagę na odbywanie posiedzeń tygodniowych i prowadzenie akt czynności kapituły. Przypomina o utrzymaniu w porządku świątyni, szczególnie kaplicy Koludzkich, także kaplicy św. Stanisława, stojącej w pobliżu katedry, cmentarza kościelnego, o zachowaniu instytucji „kanonika ślepego”. Poleca zajęcie się podupadłymi majątkami i budowlami kapitulnymi, nakazuje ich rewizję, przypomina o bezpieczeństwie skarbców i wspólnej kasy, ulokowanych sum instytucji i płynących z nich czynszów, obowiązku sporządzania rachunkowości, zabrania prowadzenia w domach kościelnych robót nie liczących ze stanem duchownym. Apeluje do członków kapituły, ażeby, z powodu złego stanu majątku korporacji oraz faktu, że nieraz dyspensowali się z obowiązku rezydencji, chętnie rezygnowali (w tych trudnych czasach) z należnych im uprawnień materialnych. Wspomina o ciężącej na kapitule trosce o seminarium (w Gnieźnie), o szkołę katedralną, bursę Karnkowskiego (w Kaliszu), obydwie biblioteki (kapitulną i penitencjarzy), archiwum (diecezjalne). Wreszcie wzywa kapitułę do przestrzegania statutów i ciągłego odczytywania niniejszego dekretu na zebraniach tygodniowych. Jednocześnie dodaje, iż na tym kończy wizytację, ale w niedalekiej przyszłości może do niej powrócić.

Or. Gniezno, AAG, Wiz. 10: Dokument papierowy w postaci nie oprawionego poszytu, formatu foliału (35,4×23,3 cm). Stron (świeżo policzb. na dole)

28; s. 2, 28 *nie zapis.* Na s. 27 *podpis i pieczęć opł. wystawcy.* Tytuł: Decretum visitationis Ecclesiae Cathedralis Metropolitanae Gnesnensis a celsissimo et reverendissimo domino, domino Stanislao in Słupow Szembek archiepiscopo Gnesnensi, legato nato, Regni Poloniae et M.D. Lithuaniae primate primoque principe personaliter factae et expeditae in anno millesimo septingentesimo decimo tertio. *Cyfry w nawiasach prostokątnych publikacji dok. 5-go zapowiadają kolejne strony or.*

Kop. 1. *Gniezno, AAG, Akta Kap., t. XVIII z lat 1716—1730, k. 131—149 (pod r. 1719).* Tytuł: Decretum reformationis pro Venerabili Capitulo ecclesiae metropolitanae Gnesnensis in visitatione generali latum die decima mensis iunii anno Domini millesimo septingentesimo decimo tertio, datum et publicatum.

2. *Gniezno, AAG, Wiz. 2: Odpisy dekretów i ordynacji, s. 84—110.* Tytuł *jak w kop. 1.*

13) In nomine Domini amen. Decretum reformationis pro Venerabili Capitulo ecclesiae metropolitanae Gnesnesis in visitatione generali latum die decima mensis iunii anno Domini millesimo septingentesimo decimo tertio, datum et publicatum.

1. Cum **visitationis** nostrae praesentis¹ ex praescripto sacrorum canonum et S. Concilii Tridentini² ac debito vocationis nostrae praecipuus sit **scopus et terminus** ea, quae ad cultum divinum et bonum ordinem pertinent, hoc praesertim deplorando Reipublicae statu, partim neglecta, partim intermissa, ad primaevum statum reducere et reformare, bonos mores tueri, pravos corrigere; nostraque pastoralis sollicitudine, clerum praecipue (cuius exemplo populus rectificetur) ad vivam fidem, integritatem morum, mutuam caritatem aliasque virtutes accendere, ut ea, quae reparatione interna et externa indigent, reparentur; continuoque gloria Dei ac bonum spirituale et temporale Venerabilis Capituli in hac prima in Regno ecclesia nostra metropolitana quotidie magis ac magis propageetur ac amplietur, piaequae fundationes piissimorum praedecessorum nostrorum et aliorum fundatorum non defraudentur, et debitus in regimine spiritualium et temporalium ordo, more aliorum capitulorum bene ordinatorum, constituatur. Proinde moderno decreto reformationis infrascripta servanda et ad effectum deducenda Venerabili Capitulo commendamus, committimus et serio iniungimus.

2. Ac imprimis, **ut cultus divinus rite et debite** in ecclesia nostra cathedrali iuxta ordinationes et usus pios antiquos **peragatur.** Quoniam propter modernam calamitatem temporum et clerus ex vi fundationum praescriptus haberi non potest, et bona ecclesiae per hostilitatem de-

¹ *Wizytację katedry gnieźnieńskiej przeprowadził abp S. Szembek w dn. 19 maja — 10 czerwca 1713 r. (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 4, s. 394—396).*

² *Sobór Trydencki trwał w latach 1545—1563.*

solata in proventibus suis summopere sunt diminuta, censusque in bonis haereditariis nobilium inscripti et assecurati taediosam expectationem solutionis defraudant, volumus absolutionem divinorum officiorum in ecclesia eo saltem ordine et norma haberi observandam semper de die in diem, prout nunc sub tempus visitationis nostrae absoluebantur, et Psalterium de die tantummodo extra cursum divinorum officiorum [4] decantetur, donec Bonitas Divina tranquillitate publica nos consolari dignetur.

3. Domini praelati et canonici semper rochetto et mantelletto induti ad ecclesiam accedant; rochettumque in ingressu ecclesiae statim accipiant eoque ordine, quem nunc videmus, quoad sessionem in stallis laudabiliter factum, semper sedeant. Et quoniam varietas habitus multum bono ordini et decori est contraria, ordinamus perpetuis futuris temporibus hunc ordinem servari debere. Videlicet, ut a Dominica in Albis ad festum Omnium Sanctorum exclusive omnes in cappis Romanis iuxta praescriptas in tabella dies uniformiter in stallis sedeant et in processionibus incedant, aut in mantelletis et bireta habeant. A festo vero Omnium Sanctorum usque ad Dominicam in Albis poterunt exigente indispensabili necessitate et frigore aliquando in vestibis subductis pellibus, inferius rochetta habentes, sedere in stallis et pileis uti. De cetero ad processiones semper in cappis Romanis incedant; quarum processionum per ecclesiam circum, sicut sub tempus modernae visitationis servabatur, ita in futurum perpetuo observari debere statuimus. Si vero aliquis sit infirmus, aut debilis, aut vestem subductam pro tempore processionis deponere nequeat propter frigus, tunc praevia avisazione^a domini praesidentis poterit dispensari a processione; idque eo motivo fieri concedimus et indulgemus, ut **semper uniformitas habitus** tam in stallis, quam in processionibus **observetur**. Omnes vero domini praelati et canonici cappas sibi comparent, habeatque quilibet propriam.

4. Licet autem domini praelati et canonici teneantur ad continuum residentiam ex praescripto Concilii Tridentini, sess. 24, cap. 12 de Reform., nos tamen, attenta moderna temporum calamitate et distributionum quotidianarum defectu, prout antecedenter fuerunt, donec pax optata redeat et tranquillus cursus devotionis, ex particulari nostro respectu declaramus, **nos non velle rigore debitu talis residentiae** ab ipsis omnibus, ad tempus nobis bene visum, **exigere**. Paterne tamen admonemus et per viscera misericordiae Dei omnes et singulos obtestamur, quatenus eidem debito suo de residentia penes ecclesiam omnino, [5] prout poterunt, etiam cum suo incommodo, satisfacere velint, tanto magis meritum apud Deum et gloriam apud homines habituri, quanto

^a *W kop. 2: avisitatione.*

etiam plus incommodi et patientiae propter cultum divinum, decus et utilitatem Ecclesiae ac salutem animarum suarum suscepturi.

5. Unusquisque ex dominis praelatis et canonicis incidentiam **suae septimanae** in quovis anno diligenter inquireat, recordetur et statutum de absolvendis quinque missis conventualibus in sua septimana religiose observet. Si absens esse debeat, plenipotentem suum unum ex confratribus inscribat et constituat capitulariter, qui pro ipso tales missas in eius hebdomada absolvat et alia negotia ex persona sua, vel ex debito eius ecclesiae intervenientia aliquando peragat.

6. Optaremus ex toto corde, ut **distributiones quotidianae** possent exsolvi dominis residentibus in ea quantitate, sicut alias felicioribus temporibus pendi solebant. Cum tamen infelicitas temporum et iniquitas hominum eam possibilitatem excludat, districte statuimus et curam ac conscientiam domini **procuratoris** Capituli omni meliori modo, quo possumus, in Domino obligamus, quatenus omissis multis aliis expensis, etiam de iure et consuetudine fieri solitis, si plus esse non poterit, saltem centum florenos hebdomadatim pro refectionibus ad ulteriorem dispositionem nostram et Capituli seponat, et inter praesentes in quolibet capitulo partiali hebdomadali dividat, et hanc divisionem a proxime venturo partiali capitulo faciendam incipiat.

Punctatorem sibi bene visum et aliis ignotum habeat, qui dominos praelatos et canonicos quotidie ad ecclesiam venientes et in ea officium suum iuxta antiqua statuta et piam consuetudinem exsequentes vel etiam absentes notet. Residentia enim non ideo censenda est, quod quis circa ecclesiam residet, sed quod munia sua et officia debita in ecclesia et Capitulo absolvat, nisi quem legalitas verae infirmitatis vel functionis capitularis excuset, prout declaratum a S. Congregatione Concilii in una comment. anno 1598, die 5 iulii his verbis: An puniendi sunt, qui a servitio Ecclesiae absunt, [6] quamvis, ubi ipsa ecclesia consistit, sint praesentes? Congregatio censuit esse puniendos (Piasecki in Praxi episcop.³, p. 2, c. 3).

7. Quatenus vero residentes domini praelati et canonici iuxta laudabilem antecedenter observari solitam consuetudinem **portionibus panis** vulgo buły dictis qualibet hebdomada gaudere, ministrique ecclesiae, quibus competit, eodem pane refici possint; proinde iustum iudicamus et iniungimus, ut bona Kwieciszewo⁴ cum molendinis a festo sancti Ioannis Baptistae⁵ in anno currenti immediate sequenti perillustris procurator Venerabilis Capituli omnino recipiat. Ex quibus idem dominus

³ P. Piasecki: *Praxis episcopalis ea, quae officium et potestatem episcopi concernunt, continens... Venetiis 1611.*

⁴ Kwieciszewo, wtedy miasto z kościołem parafialnym w dek. żnińskim.

⁵ Uroczystość (Narodzenia) św. Jana Chrzciciela — 24 czerwca.

procurator, quantum ratio proventuum permiserit, dictum panem buły^b, etiam in minori quantitate conficiendum dominis residentibus ac aliis, quibus ex antiquo competit, distribui qualibet hebdomada curabit.

8. Cuiuslibet domini praelati et canonici **hebdomada** non tantum in capitulo inscribatur, sed etiam in sacristia per notarium Capituli; tabula distincta ad hunc usum habeatur et loco certo, domino custodi bene viso, appendatur.

9. Omnes **praesentes** praelati et canonici in quolibet partiali **capitulo** sub actu eius diligenter **connotentur**, quatenus omnes protunc praesentes rationem de suis consiliis et conclusis, si aliquando opus fuerit, reddere possint. Quodsi quis ex dominis praelatis vel canonicis secundum ius et iustitiam sanctam contra sensum pluralitatis sensum suum formaverit, nec tamen auditus fuerit, liberum et consultum ipsi erit discrepare sensu suo constanter a plurali et eundem in actis capitularibus annotari petere, et si gravari propterea deberet, etiam protestari.

10. Quamprimum **massa capitularis** melius fuerit provisa, **caecus**⁶ saltem unus ab initio constituatur, donec alter constitui poterit, et in eo pecunia asservetur ad usus maxime urgentes ecclesiae et Capituli, et speciale regestrum eius per d. procuratorem annotetur perceptae et expensae.

[7] 11. **Anniversaria** pro defunctis fideliter observentur, etiamsi pecunia desit. Praesentes in iis domini capitulares fideliter annotentur. Dum pecunia venerit pro aliquo anniversario, quantum quisque ex dominis capitularibus sua praesentia promeruerit, tantum accipiat a d. procuratore cum refectionibus in capitulo partiali. Quodsi notabilis aliqua summa ex retentis censibus numeranda superveniat, volumus nobis hoc notificari, ut re collata cum Venerabili Capitulo et portione aliqua pro dominis praelatis et canonicis in anniversariis praesentibus prius designata, nobis bene visa: de restanti summa ad usus, qui nobis et Venerabili Capitulo pro restauratione ecclesiae et seminarii reparatione, bonorum capitularium funditus desolatorum, magis necessaria videbuntur, disponamus.

12. Retentos **census** indilate iure vindicari cupimus et ordinamus ac, ut dominus procurator tanto magis efficax in hac vindicatione et in aliis suis functionibus esse valeat, adiuvandum esse omnino per electionem **viceprocuratoris** Venerabili Capitulo bene visi, fidi, strenui, fidelis et ad cathedram ordinarie continuoque manentis censemus et decernimus. Consultum autem esset, ut aliquis ex clero minori talis adinveniat et eligatur.

^b W or. i kop. 2 następuje niepotrzebnie wyraz dictum.

⁶ O funduszu kanonika „ślepego” w kapitule gnieźn. — zob. Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 1, s. 101—102.

13. Indulta censuum retentorum ultra dimidium per Venerabile Capitulum fieri et declarari serio prohibemus et in hoc conscientias Venerabilis Capituli plurimum obligamus; liberalitas enim de alieno species furti ab hominibus piis et doctis iudicatur, nec respectus aliqui humani bono ecclesiae et Capituli damnosi possunt esse extra periculum gravis peccati. Quodsi durante adhuc moderna calamitate publica in aliquo casu rationes dari possent in contrarium verae, legales et urgentes, facilitatem nostram in tali casu, praevia informatione sufficienti, reali ac indubitata, a Venerabili Capitulo habenda declaramus, etiam quoad indulta ultra dimidium facienda, in quantitate huiusmodi censuum retentorum.

14. Non minus specialiter prohibemus quascunque **concordias** per dominum procuratorem vel aliquos ex dominis capitularibus deputatos [8] **super retentis censibus** fieri, sed quicumque nobilium, quisquis ille sit, etiam in magna dignitate constitutus, sive per se, sive per suum plenipotentem, accedere debet Gnesnam et desiderium suum, sive principalis sui cum Venerabili Capitulo conferret et ab ipso declarationem super quantitate indulti census exspectare; ordinarie autem omnes tales concordiae non deberent inchoari et perfici, nisi sit praesens parata pecunia. Idem intelligendum est in negotiis ex ratione contractuum arendatoriorum provenientibus.

15. Pro reponenda pecunia, undecumque veniat, **locus** aliquis plenae et spectatae securitatis a Venerabili Capitulo domino procuratori et viceprocuratori designetur et in eo pecunia cum distinctione reponatur et servetur. Nec percepta ex proventibus mensae perceptae pro anniversariis et aliis foundationibus misceatur, sed sic ordo in recipienda, asservanda et eroganda teneatur, ut semper facile percepta et expensa tam de proventibus mensae, quam de proventibus foundationum ac restans summa sciatur. Aliquando, si Venerabili Capitulo visum fuerit, poterit ad aliquod tempus una fundatio melius provisae defectum alterius foundationis, nihil in parata pecunia habentis, supplere, sed prima occasione suae perceptae tenebitur eidem restituere.

16. Obligationes foundationum cessasse et vix iam non deperiisse in hac ecclesia nostra cathedrali summopere indolemus et Venerabile Capitulum omni meliori modo, quo possumus, obligamus, ut omnem et cum iis, ad quos proxima cura cuiuscunque foundationis pertinet, ineat rationem et quidem indilate, quatenus uniuscuiusque foundationis obligatio, quatenus moderna publica calamitas permittit, possit effectuari.

17. Cum autem de omnibus foundationibus hactenus non poterimus sufficienter informari, omnino requirimus, ut Venerabile Capitulum **erectiones** et pias consuetudines omnium [9] **foundationum** ex archivo

et actis suis capitularibus adinveniri et tam propter nos, quam propter se in scripturas distinctas redigi procuret.

18. Et quoniam perillustris Kołudzki⁷ declaravit se sponte et libere coram nobis, quod proxime venturo in anno currenti festo sancti Ioannis Baptistae eliberabit a possessoribus saltem medietatem bonorum ad **capellam Kołudzianam** spectantium, ut intentionis fundatoris aliquomodo satisfiat. Proinde Venerabili Capitulo qua protectoribus huius piissimae foundationis iniungimus, quatenus seriam super hoc animadversionem habeant. Et si obligationes in dicta capella quotidie saltem per unam missam lectam, quolibet autem die Veneris missa cantata^c, prout ipsemet d. canonicus Kołudzki se submitit et obligavit, non absolventur, extunc Venerabile Capitulum ad sequestrationem medietatis villarum procedet, et hoc nobis notum faciet.

19. **Praetensiones deservitorum** tam pro defunctis, quam vivorum dominorum capitularium scire volumus, sed cum neque super hoc sufficienter informati simus, tanto minora vel nulla deservita superesse apud nos reputamus. Quodsi aliqua reperiantur, eadem attenta calamitate temporum, diminutione cultus divini et omissione obligationum ac commissione multarum per multos annos negligentiarum, et non residentia praescripta iuxta dispositionem sacrorum canonum penes hanc nostram ecclesiam cathedralem, auctoritate nostra ordinaria praescindimus, et si qui taliter interessantes ex dominis capitularibus fuerint, de pietate eorum multum confidimus, quod hanc nostram voluntatem non tantum animo reverenti, sed et libenti suscipient.

20. **Curam fabricae ecclesiae** Venerabili Capitulo sollicitissime commendamus neque promptum concursum nostrum ad conservationem eius declinamus, sed cum vix aliquid hactenus [10] circa hanc fabricam factum fuisse, nec pecuniam antecedenter a nobis datam ad usum eius totaliter conversam esse intelligamus, obstringimus Venerabile Capitulum, quatenus retentos canones pro fabrica indilate vindicari faciat. Et licet exponat nullam reperiri foundationem particularem pro fabrica, sed ex massa capitulari ordinarie provideri, tamen in documentum maius et evidens notario capitulari inquirere mandabit, utrum vere aliqua fundatio pro fabrica non exstet, quod etiam perillustri praefecto fabricae serio iniungimus.

^c Zarówno w or., jak też w kopiach następują nie łączące się z treścią słowa: Nos autem.

⁷ Aleksander Filip Kołudzki h. Pomian, kanonik gnieźnieński (od r. 1695), potem tamt. prepozyt, także prałat dziekan kruszwicki i proboszcz par. Rzczyca, zm. w 1729. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 277—282).— O kaplicy Kołudzkich w katedrze gnieźn., fundowanej przez stryja wspomnianego, prałata Szymona K-go — zob. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 119.

21. Coemeterium circa ecclesiam nostram cathedralem optaremus undequaque esse benedictum, nec facile ad omnes usus cuiuscunque status, indistincte hominibus et curribus et equis ac iumentis pervium; ex rationibus tamen nobis expositis et animum nostrum aliquo modo promoventibus, hoc tantum adpraesens Venerabili Capitulo super eo insinuamus, ut quantum fieri potest a profanis usibus, maxime continuis et quotidianis, possit esse liberum. Quodsi etiam cum aliquo incommodo aedium capitularium id fieri poterit, ut per coemeterium haec via publica interdicator et aboleatur, Venerabili Capitulo medium super hoc ineundum diligenter et amanter commendamus, alias etiam super hoc, quod nobis bonum in Domino visum fuerit, statuemus.

22. Seminarium^s adeo desolatum et^d ruinosum inter praecipua mala, quae nos perstringunt, non sine ingenti animi nostri dolore conspeximus. Et licet nobis non desit intentio practicum nostro aevo ab illustrissimis et reverendissimis dominis episcopis Regni et Magni Ducatus Lithuaniae zelum in iuvandis et erigendis seminariis eadem sollicitudine, liberalitate ac libertate promovere et effectuare, ut schola haec status ecclesiastici ad debitum ordinem reducatur: quatenus et ecclesia nostra cathedralis, Venerabile Capitulum ac archidioecesis tota personas habiles et idoneas ad [11] promovendum cultum divinum, psalmodias decantandas, curam animarum, praedicationem verbi divini rite et legitime administrandam semper habeat in actu et effectu. Cum tamen Venerabile Capitulum se declaret, quod curam meliorem et diligentiam huiusmodi seminarii habere intendat et nostram super hoc sollicitudinem omnino relevare velit, proinde annum integrum indulgemus et damus Venerabili Capitulo, ut ex proventibus seminarii tam retentis, quam praesentibus dictum seminarium a fundamentis reparet, restauret, reaedificet, quatenus in terminis foundationis duodecim seminaristae et decimus tertius praefectus commode ibidem, elapso a die hodierna anno, possint manere et sustentari. Et pro solidiori huius intentionis nostrae effectuatione etiam a solvendis et alendis seminaristis hoc dumtaxat anno Venerabile Capitulum dispensamus. Bona nihilominus seminarii, ut in debito ordine indilate constituentur et personae a nobis et Venerabili Capitulo designandae committantur, quatenus debitos redditus afferre possint, omnisque materia pro fabrica sine mora provideatur, proventus omnes annuales et expensae pro dicta fabrica distinctim a mensa capitulari percipiantur et exacte connotentur. Ex praeteritis vero perceptis seminarii proventibus saltem a decem annis calculatio conscribatur et nobis praesentetur, serio iniungimus et commendamus.

^d *W kop. 2 błędnie: ut.*

^s *Mowa o Seminarium Gnieźnieńskim, do którego włączono Seminarium Kaliskie ok. r. 1623 — zob. dok. 2.*

Alias elapso anno ad ea, quae iustitia et boni ordinis ratio dictaverit, pro nostra sollicitudine pastorali procedemus et disponemus.

23. Summae tres: prima centum millium florenorum pro refectio-
nibus, secunda quindecim millium pro sacristia, tertia decem millium
pro anniversario per eminentissimum cardinalem Radziejowski⁹ pri-
matem testamentaria dispositione legatae et nunc, ut dicitur, pro festo
sancti Ioannis Baptistae exsolvendae, si punctualiter [12] pro die et
termino praefixo non enumerabuntur, extunc indilate, praecisis omnibus
circumstantiis, Venerabile Capitulum illustrem et magnificam Towiań-
ska¹⁰ palatinam Lancieniensem ad nos iudiciumque nostrum citari faciat
et ad promovendam huiusmodi causam personam capacem^c pro omni
eventu etiam adpraesens capitulariter constituti designent et constituent,
qui non tantum summas capitales, sed etiam fructus cessantes repetere
poterit. Simili processu conveniatur suprascripta ill. et magn. Towiań-
ska ratione argenteriae et apparatus ad ecclesiam per eundem eminent-
tissimum cardinalem legatorum. Et quoniam certa complanatio inter
Venerabile Capitulum et eandem ill. et magn. Towiańska in negotio
tam arduo ecclesiae nostrae cathedralis privata auctoritate sine nobis
intercessit, ideo huiusmodi complanationem cassamus, annihilamus nul-
lumque robur habere declaramus. Et ne amplius in quasvis complana-
tiones et concordias sive ratione retentorum, sive alio quovis titulo cum
eadem ill. et magn. Towiańska intrare, missiones capitularium perso-
narum ad eandem facere audeat Venerabile Capitulum, sub poenis arbi-
trariis irremissibiliter a prima notitia extendendis inhibemus.

24. Habemus informationem exstare varias summas tam pro funda-
tionibus perpetuis, quam etiam in alios usus et ornamenta ecclesiae
nostrae cathedralis legatas et ordinatas, quae partim neglectae, partim
dispersae, partim non vindicatae nec locatae haerent. Quapropter, ut
piae intentiones benefactorum non defraudantur et legata huiusmodi
debitum sortiantur effectum, serio iniungimus, ut exacte **registre-
m omnium summarum**, quovis titulo ecclesiae legatarum, in spatio trium
mensium conscribatur, [13] tum et perceptorum censuum a nonnullis
summis. Summas autem infrascriptas exstare informamur: 1° summam
duorum millium aureorum apud serenissimam reginam¹¹ Poloniae Ro-
mae commemorantem, 2° mille aureorum per celsissimum et reveren-

^c Dalej brakuje kilku wyrazów tak w or., jak też w kopiach.

⁹ Michał Stefan Radziejowski h. Junosza (1641—1705), biskup warmiński (1678), podkanclerzy kor. (1685), kardynał (1686), arcybiskup gnieźniński i prymas (1688). (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 4, s. 293—371).

¹⁰ Towiańska, wdowa po Jerzym Towiańskim, zm. w r. 1703. (K. Niesiecki: Herbarz polski, wyd. 2, t. 1, Lipsk 1839—1846, s. 159).

¹¹ Maria Kazimiera d'Arquien, „Marysieńka” (1641—1716), wdowa po królu Janie III Sobieskim.

dissimum olim Olszowski¹² praedecessorem nostrum, legatam, 3° sex millium florenorum Polonicalium per reverendissimum olim Stawowski¹³ pro comparando ciborio realiter a Venerabili Capitulo perceptam, 4° decem millium florenorum per illustrem Latałski¹⁴ ordinatam, 5° viginti plus minus millium florenorum per perillustrem Podolski¹⁵ legatam, 6° centum millium florenorum Wydzgovianam¹⁶, 7° Magnusciam¹⁷ foundationem. Et de aliis summis antiquioribus habemus informationem, quod sine ulla dispositione et approbatione auctoritatis ordinariae hucusque haereant. Quapropter omnium huiusmodi summarum quam exactissimam **descriptionem** et specificationem haberi volumus et iniungimus in spatio trium mensium superius praefixo.

25. De statu bonorum capitularium multa nobis essent statuenda, sed cum paterne procedamus, dandum aliquid iniquitati temporum et multum caritati censuimus. Proindeque hoc tantum Venerabili Capitulo insinuamus et iniungimus, ut imprimis fiat **revisio omnium bonorum mensae capitularis, fundorum et praestimoniorum**, indilate quam exactissima in spatio trium mensium. Inventaria ordine debito conscribantur, quilibet possessor de titulo [14] suae possessionis serio examinetur; huiusmodique revisio de triennio in triennium perpetuis futuris temporibus observetur, sive per duos dominos capitulares, sive per unum ex brachio nostro et celsissimorum successorum nostrorum, alterum ex Venerabili Capitulo designandum. Ad praesentem autem revisionem,

¹² Andrzej Olszowski h. Prus (1621—1677), biskup chełmiński (1661), podkanclerzy kor. (1666), arcybiskup gnieźnieński i prymas (1674). (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 4, s. 232—265; W. Czaplński: Olszowski Andrzej... w: Pol. słownik biogr. XXIV 42—46).

¹³ Wojciech Stawowski h. Jelita, dr teol., prałat i kanonik kilku kapituł, od r. 1676 biskup tyt. petreński i sufragan gnieźnieński, wikariusz kap. archidiecezji w 1686 (po śmierci abpa Wydźgi), zamord. w 1693. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 4, s. 1—7).

¹⁴ Nie znany ks. Korytkowskiemu kanonik gnieźnieński z przełomu XVII/XVIII w.

¹⁵ Andrzej Antoni Podolski h. Nałęcz, dr ob. prawa, prałat scholastyk gnieźnieński, archidiakon i oficjał przemyski, proboszcz par. Łanicut, administrator kościołów na Spiszu, nominat sufragan chełmski, zm. w r. 1711. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 3, s. 238—240).

¹⁶ Jan Stefan Wydźga h. Jastrzębiec, biskup łucki (1655), warmiński (1659), podkanclerzy kor. (1676), kanclerz (1677), arcybiskup gnieźnieński i prymas (1679), zm. w r. 1685. (A. Wójcicki: Żywot i pamiętniki J.S. Wydźgi, Warszawa 1852; Korytkowski: Arcybiskupi, t. 4, s. 266—292).

¹⁷ Aleksander Magnuski h. Habdank, kanonik gnieźnieński od r. 1645, później prałat kantor, kanonik krakowski, wrocławski, kant. kruszwicki, kan. łowicki, zm. w 1689. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, s. 581—582; Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 72).

sicut praemittitur faciendam, ex brachio nostro perillustrem Karwicki¹⁸ custodem cum alio domino capitulari ex gremio Venerabilis Capituli designando deputamus. Et quia perillustis Mostowski¹⁹ bona mensae capitularis insignia — clavem Kamionscensem²⁰ possidet ab annis duobus hucusque sine contractu, quod est valde mirandum, dolendum et detestandum, proinde serio iniungimus, ut imprimis calculatio fiat cum eodem perill. Mostowski respectu annorum praeteritorum ac tandem contractus conscribatur pro anno tertio, salva plus offerentia ex circumstantia status bonorum consideranda. Quodsi vero ex deductis inquisitionibus patebit, futuram prorogationem contractus annui Venerabili Capitulo valde damnosam et subditis eorundem bonorum summopere praeiudiciosam fore, aliaque iusta ratio denegandi pro tertio anno contractus subsit et inveniatur, extunc facta calculatione debita combinatisque hinc inde praetensionibus, bona clavis Kamionscensis in possessionem Venerabilis Capituli recipiant et perillustri procuratori cum scitu Venerabilis Capituli disponenda tradant. Contractus vero ratione bonorum mensae, si quos inire contigerit, volumus rigidissime observari, ut in capitulis dumtaxat generalibus semper conscribantur. Et ad effectum huiusmodi calculationis effectuandae et contractus conscribendi perillustres Karwicki custodem et Skupieński²¹ designamus, qui cum duobus ex Venerabili Capitulo deputandis, [15] facta condescensione ad fundum, praetensiones, si quas habet perill. Mostowski verificent, assumpta etiam, si opus fuerit, aliqua persona ex minori clero vel nobili rei oeconomicae gnaro.

26. Bona clavis Niestronnensis²², quandoquidem per administrationem perillustis Zbijewski²³ tenet, teneat optamus feliciter et bonum

¹⁸ *Chrystian Dunin-Karwicki h. Łabędź, kanonik gnieźnieński od r. 1709, potem prałat kustosz (1713), także kan. włocławski, zm. w 1716. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 2, s. 241—242).*

¹⁹ *Aleksander Mostowski h. Dołęga, dr teol., kanonik gnieźnieński od r. 1699, następnie prałat kantor (1731) i archidiakon (1733), ponadto kanonik włocławski i plocki, zm. w 1742. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 3, s. 44—45).*

²⁰ *Kamionka, wieś w par. Ruda w dek. tejże nazwy.— O kluczu dóbr kamionkowskich kapituły gnieźn. zob. Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 1, s. 227—229.*

²¹ *Stanisław Skupieński, dr ob. prawa, kanonik metropolitalny (od r. 1711), a także kolegiat św. Jerzego w Gnieźnie i NMP w Poznaniu, proboszcz par. Pobiedziska, zm. w 1730. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 3, s. 524—526).*

²² *Niestronno, wieś z kościołem par. wtenczas w dek. żnińskim.— O kluczu niestronńskim majątków kapituły gnieźn. zob. Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 1, s. 226.*

²³ *Maciej Zygmunt Zbijewski h. Rola, kanonik gnieźnieński od r. 1709 i kamieniecki, proboszcz par. Skórzewo, zm. w 1721. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 4, s. 452—453).*

Venerabilis Capituli omni meliori modo curet, et ipso facto probet, ut administrationis suae gloriam reportet et sibi meritum faciat.

27. Quantum attinet **bona Gruczno**²⁴, revisionem eorundem dominis commissariis commendamus et investigationem contractus. Singulariter tamen de bonis villae Kozielec²⁵ per dominum Smith possessis, de natura contractus inquirendum, idemque contractus etiam nobis transmitendus. Hocidem de bonis Łęgonice²⁶ volumus intelligi.— Peracta vero huiusmodi revisione, quidquid venerabile capitulum generale futurum viderit reformandum, augendum vel immutandum, totum id ex circumstantiis sibi benevisis poterit concludere; salvo, si opus fuerit, etiam ad nos faciendo recursu, si quid supra sphaeram activitatis Venerabilis Capituli venerit resolvendum et statuendum.

28. **Calculatio** annuatim in capitulo generali Translationis²⁷ sancti Adalberti distincta ex bonis et proventibus mensae, quam etiam foundationum omnino fiat coram quattuor personis ex gremio Venerabilis Capituli designandis a perillustri procuratore recipienda. Qui d. **procurator** sit in suo officio diligens et activus, bonique capitularis amans inveniatur; poterit et pro secundo ac sequentibus annis confirmari. Ordinarie autem electio vel confirmatio [16] procuratoris Capituli fiat in quolibet capitulo generali ad festum Translationis sancti Adalberti episcopi et martyris in octobri incidenti, et quidem quolibet anno.

29. Occurrente vacatione sedis archiepiscopalis **electio vicarii capitularis** seu administratoris generalis archiepiscopatus Gnesnensis fiat iuxta formam S. Concilii Tridentini, constitutionum provincialium et statutorum capitularium. Domini regentes clavium archiepiscopalium tam quoad exactam conscriptionem inventariorum, quam quoad connotationem proventuum et calculationem de iisdem celsissimis et reverendissimis successoribus nostris faciendam; eandem dispositionem Concilii Tridentini, statutorum provincialium et capitularium observent sub poenis gravissimis, etiam inhabilitatis ad omnem ascensum et sequestrationis beneficiorum; nec posse trahi in exemplum nostram tam diuturnam patientiam et benignitatem, praecavimus.

30. **Statuta capitularia**, quoniam illegibili caractere sunt scripta, ideo Venerabile Capitulum eadem in debita forma transcribi et ad duo exemplaria redigi curabit in spatio duorum mensium, quorum unum

²⁴ *Gruczno, wieś z kościołem par. wtedy w dek. Świecie diec. włocławskiej.*

²⁵ *Kozielec, wieś wówczas w par. Niewieścín, dek. Świecie, diec. włocławska.— O dobrach Gruczno i Kozielec kapituły gnieźn. zob. Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 1, s. 231.*

²⁶ *Łęgonice, wleczas miasto z kościołem par. w dek. rawskim.— O dobrach Łęgonice kapituły gnieźn. zob. Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 1, s. 231—232.*

²⁷ *Uroczystość Przeniesienia (relikwii) św. Wojciecha — 20 października.*

in Capitulo manebit, alterum nobis praesentare tenebitur. — **Notarius** Venerabilis Capituli vir probus, fidus et idoneus quamprimum constituatur, et reverendus Lewandowski²⁸ non amplius ad hoc officium assumatur.— **Acta capitularia** punctualiter scribantur et ad mundum describantur.

31. Communitates Poenitentiariorum, Mansionariorum, Psalteristarum, Praebendariorum Venerabile Capitulum cum reverendissimo vicario nostro et officiali generali²⁹ omni [17] meliori modo, quo potest, adaugeat et in bono ordine constituat iuxta obligationes foundationum et usum pium antiquum. Ut autem tanto facilius et felicius omnis bonus ordo et vitae ac morum honestas in iisdem conservetur, ac omnis scandalii periculum arceatur, dignum iudicamus, ut more aliorum capitulorum **protectorem** cuiuslibet communitatis, sibi bene visum, eligat de gremio suo Venerabile Capitulum. Eius autem erit officium introspicere in vitam et mores communitatis sibi commendatae et curare, ut satisfaciant obligationibus suis et, si quid mali de aliqua persona ex communitate sibi commendata audiretur (quod Deus avertat), ut huiusmodi protector isti malo occurrat auctoritate sua et iudiciis tempestive. Curabit etiam bonum communitatis tamquam suum primum, ut debitam mercedem, in quantum fieri poterit, quisque ex vi suarum foundationum et erectionum, et suo merito a perillustri procuratore Venerabilis Capituli accipiat; utque mansiones ad communitatem quamcunque spectantes reparentur serio attendet. Volumus autem huiusmodi procuratores quolibet anno in capitulo generali sancti Adalberti in aprili celebrari solito³⁰ eligi ex iis praecipue dominis capitularibus, qui aut continuo, aut saepius circa ecclesiam resident. Poterit tamen idem protector etiam pro alio anno, et sic per consequens, confirmari.

32. Quo vero ad communitatem Vicariorum, siquidem subsunt iurisdictioni reverendissimi decani³¹, ideo circa leges et consuetudines antiquas eundem conservamus. Ipse autem dum abest praesens, unum ex gremio Venerabilis Capituli sibi electum constituet, qui huiusmodi [18] communitati in omnibus attendat. Utque domus communitatis vicarialis quamprimum restaurari et reparari in mansionibus possit, diligentiam adhibebit.— **Vicedecanus** par officio suo et nostrae expectationi quamprimum provideatur et constituatur serio iniungimus.

²⁸ Lewandowski, bliżej nie znany kapłan gnieźnieński.

²⁹ Franciszek Kraszkowski h. Nałęcz (1657—1731), dr teol., oficjal gen. gnieźnieński, kanonik — później archidiacon metrop., prepozyt łęczycki i kaliski, opat witowski (1704), biskup tyt. dardaneński i sufragan gnieźn. (1719). (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 2, s. 361—366).

³⁰ Uroczystość Narodzenia św. Wojciecha — 23 kwietnia.

³¹ Zob. niżej przyp. 38.

33. Bursa Calissiensis³² serio commendatur Venerabili Capitulo, ut pia intentioni celsissimi et reverendissimi olim Karnkowski satisfiat; et quod pro dicta bursa annuatim debetur, per Venerabile Capitulum exsolvatur, ducta proportione quantum Venerabile Capitulum de huiusmodi proventu ad bursam spectanti perceperit, ne tam sancta fundatio in fovenda et alenda educandaque in scholis iuventute nobili negligatur.

34. Bibliotheca utraque³³ habeat suum praefectum de gremio Venerabilis Capituli. Eius autem erit officium proximo mense iulio **inventarium** omnium librorum conscribere et unum originale ad archivum Venerabilis Capituli, alterum in bibliotheca asservare. Libros exnunc omnes diventilari facere et, ut in posterum saltem bis in anno ventilentur, procurare. Si quis aliquo libro opus habuerit ex dominis capitularibus vel ex clero minori, non gravatim pro tempore ad usum concedere, praevia recognitione de accepto restituendo.

35. Desolationis villarum praestimonialium et ad fundos praelaturales et canonicas spectantium eam non postremam inter ceteras causam videmus; quod domini regentes bona sua non adeant^f nec curent eademque promiscue arendent. Quapropter tales arendas fundorum et praestimonialium totaliter inhibemus [19] sub amissione eorum et inhabilitate ascensus ad alia praestimonialia et aliis poenis arbitrariis irremissibiliter extendendis. Quodsi vero ex iusta et ratinabili causa aliquis praelatus sive canonicus villam suam in arendam dimittere vellet, rationes huiusmodi et circumstantiae per capitulum generale cognoscantur. Poteritque Venerabile Capitulum servatis servandis super contractu huiusmodi arendatario ad tempus sibi bene visum faciendo dispensare^g; in qua dispensatione magna circumspectio opus erit.— In conscriptione vero contractuum, quorum vis tam ex parte Venerabilis Capituli, quam a dominis praelatis et canonicis faciendorum, numquam clausulas de foro saeculari sive castrensi, sive alio apponant, ne huiusmodi subiectio praeiudiciosa bonorum et personarum gravem iacturam bonis et personis ecclesiasticis successive afferat cum enormi immunitatis ecclesiasticae praeiudicio.

36. Magister caeremoniarum par huic officio, tum et sacristianus in ordinaria sacristia, presbyter bonae famae constituatur.

37. Abominatio desolationis in aedibus capitularibus debet esse in magna consideratione Venerabilis Capituli, sicut est in nostra. Sicut

^f W kop. 2 błędnie: audeant.

^g W kop. 2: disponere.

³² O bursie i szkole zalożonej przez abpa Karnkowskiego w Kaliszu zob. przyp. 34 w dok. 1.

³³ Przez podwójną bibliotekę należy tu rozumieć właściwy księgozbiór kapituły i księgozbiór kolegium penitencjarzy katedry. Por. J. Ryl: Biblioteka Katedralna w Gnieźnie, „Arch. Bibl. Muz.”, t. 32—33, 36: 1976, 1978.

enim incusant nonnulli, quod non habeant, unde se sustentent penes ecclesiam, multo magis possent allegare, quod non habeant, ubi habitent. Proinde censemus consonum saltem per litteras interim dominos capitulares, qui aedes suas habent desolatas, indilate convenire, ut in spatio quattuor mensium consulant ruinae aedium suarum. Alias Venerabile Capitulum iuxta sua statuta et antiquam praxim poterit descendere ad privationem, aut alia poena sibi bene visa ad restaurationem compellere. Et si aliquis [20] contumax inveniretur, etiam post mortem talis praelati sive canonici salvam actionem ratione desolationis, cui de iure venerit, reservamus; praecisisque iuris beneficiis, inhibitionem super derelictis nos extradituros declaramus.

38. Interim autem reverendissimo vicario nostro mansionem in aedibus perillustris Bykowski³⁴ concedendam a Venerabili Capitulo gratiose permittendam esse censemus.

39. Nemo ex dominis capitularibus audeat in aedibus suis fovere talem patremfamilias, qui **propinationem** cerevisiae aut cremati exerceat, quodque gravius est, illud cremari faciat, cum maxime exinde incendia domus subsequatur periculumque continuum ex computationibus immineat tam rixarum, quam aliorum inconvenientium. Nullus itidem paterfamilias **pecora** fovere praesumat sub amissione pecorum huiusmodi per nostrum commissarium, aut praefectum clavibus sequestrandorum, et ad usus pios et eleemosynas applicandorum. Quodsi querela aliqua contra talem patremfamilias intervenerit, extunc reverendissimus vicarius noster poterit ad extensionem poenarum in solita iuris forma procedere sine ullo respectu.— Inhibemus etiam, ne **personae civiles** ad domos iurisdictioni ecclesiasticae subiectas suscipiantur cum defraudatione contributionum civilium, qua in re seriam animadversionem reverendissimo vicario nostro generali commendamus. Praxes officii ordinarie in aliis ecclesiis cathedralibus observari solitas et debitas pro informatione cuiuslibet dignitatis seu personatus in hac ecclesia cathedrali seu in voce, seu in scripto dabimus.

40. Cum autem specialiter informati simus, quod **villae Swiątniki**³⁵ dictae tam ex privilegiis serenissimorum regum, quam ex vi decreti Venerabilis Capituli de anno 1686, die 23 octobris lati a solutione hibernorum, laneali et a quibusvis contributionibus Regni in futuros annos et in perpetuum auctoritate [21] eiusdem generalis capituli sunt liberae et immunes declaratae; proinde, ne dictae villae per indebitam compella-

³⁴ Aleksander Bykowski h. Gryf, kanonik gnieźnieński w l. 1658—1719, pralati kantor — później scholastyk krakowski, prepozyt kolegiaty w Chocz, zm. w r. 1722. (Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 1, s. 120—121).

³⁵ Swiątniki Wielkie, wieś w par. Modliszewko; Swiątniki Małe, wieś w par. Sokolniki; obie parafie wtedy w dek. gnieźn. św. Piotra.

tionem ad solutionem contributionum cum aliis villis quovis titulo vocatarum adigantur et angarisentur, perillustro custodi, ut immediatam iurisdictionem super subditos praedictarum villarum habenti, serio iniungimus et singularem eorundem protectionem commendamus; ne per huiusmodi contributiones ecclesia nostra cathedralis etiam ministris quoad obsequia sua et pulsus campanarum careat successive. Et si in aliqua tareffa dictae villae exstant, extunc perillustri procurator eliminari curet.

41. Domum scholae notabiliter a fundamentis ruinosam, ut iuventus commode instrui possit etiam hieme, Venerabili Capitulo commendamus. Velit adiuvare perillustrem scholasticum³⁶, qui pro debito suae dignitatis et pietate in Deum iuncta manu et mente cum Venerabili Capitulo omne bonum eiusdem scholae promovebit.

42. Occurrente aliquando (quod Deus avertat) **pestilentia** dominus praesidens habeat potestatem convocandi capitulum in loco sibi bene viso, toties quoties opus fuerit, cum consilio duorum aut trium praelatorum seu canonicorum in maiori vicinia Gnesnae residentium. Et in eodem congressu Venerabile Capitulum de manutentione ecclesiae et officiis eius, de conservatione bonorum omni meliori modo, quo poterit, consulat et decidat, tamquam si penes cathedram consuleret et decideret idem capitulum. Notarius quoque Capituli pro quolibet actu assumatur, actaque cuiuslibet illius capituli conscribantur in loco, quae postea ad acta Gnesnensia Venerabilis Capituli deferentur. Prohibemus autem sub poena suspensionis ipso facto incurrenda, sine ulla alia quavis declaratione ac aliis poenis arbitrio nostro irrogandis, ne congressus aliquis alius praelatorum et [22] canonicorum in alio quopiam loco, praeter locum a domino praesidente, seu alio praelato vel canonico seniore, prope cathedram in aliqua villa vel oppido designandum, capitula peragere, de rebus quibuscunque consulere et decidere audeat et praesumat. Ut sicut unum dumtaxat circa hanc ecclesiam nostram est Capitulum, ita etiam ut haec unitas dato praeallegato (quod Deus avertat) casu sit extra ecclesiam ubicumque reperietur, nec dividatur. Alia quaevis conventicula et sancita in illis nullius roboris et momenti fore et esse declaramus, eiusmodique conventiculorum auctores, fautores et promotores in capitulo generali, cessante peste, proxime celebrando severissime iudicandos esse volumus et ordinamus.

43. Occurrente vero (quod etiam Deus avertat) **hostilitate**, nemo ex

³⁶ Aktualny prałat scholastyk gnieźnieński (w l. 1713—1717) Łukasz Jacek Czermiński h. Wieniawa (1662—1717), dr ob. prawa, przedtem tamt. kanonik (od 1679), ponadto kan. krakowski (1701), proboszcz i oficjał przemyski, od 1715 biskup tyt. pergameński oraz sufragan i prałat dziekan przem. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 1, s. 186—187).

dominis praelatis et canonicis factionibus aliquibus et negotiis saecularibus (etiam sub colore et praetextu manutenendae ecclesiae et bonorum eius) se audeat immiscere sive personaliter, sive per scripta, sive per amicos vel quocumque alio imaginario et possibili modo, sed unusquisque intra sphaeram vocationis suae, et pro mensura activitatis suae omni meliori modo, quo poterit, bonum ecclesiae et Capituli promovere curet, solum Deum prae oculis habendo, extra viam mandatorum eius non excurrando et (quod Deus avertat) disiunctionem animorum et sensuum in Capitulo semper cavendo et evitando, sub censuris et poenis superius descriptis.

44. Ne autem erroneum aliquando suppositum obrepat posse **iuramenta** dari et statui de non deferenda super iis, quae ad cultum divinum, ad emolumentum Ecclesiae, ad bonum et decus Venerabilis Capituli, integritatem vitae et morum pertinent, coram nobis veritate: declaramus nullo modo huiusmodi iuramenta, uti Deo et iustitiae sanctae contraria, posse tenere aut obligare. Nos enim divina vocatione [23] sicut personam ordinarii, primique inquisitoris et iudicis in nostra archidioecesi, immo tota provincia gerimus, semperque non pastorem tantum, sed et patrem agimus. Ita habendo multa nostra delicta et Dominum Deum exorando, ut ea nobis dimittat, alienis gravari nolumus, sed pro munere nostro caritative omnia peragere volumus et intendimus.

45. Dominis praelatis et canonicis **pluralitatem beneficiorum** habentibus ex speciali benevolentia nostra spatium sex mensium ad procurandas dispensationes apostolicas indulgemus. Cum autem ultra tria beneficia difficiliter dispensationes ordinarie concedantur, optaremus, ut quisquis ille sit domi se reflectat et tempestative securitati suae conscientiae per resignationem provideat. Dominus Deus tanto plus homini dat et providet, quanto magis omnium spem et fiduciam in eum iactat. Audivimus etiam aliquos ex dominis capitularibus coram nobis dicere, quod ex beneficiis quibusdam, quae tenent, nullum prorsus redditum a multo tempore pro sua sustentatione habeant: proinde per resignationem, quasi nihil temporale amitterent, magnum autem bonum et emolumentum spirituale Deo placitum pro animabus suis acquirerent, et ecclesias ac animas aliorum debitis officiis non destituerent, vel ut iura loquuntur, non fraudarent.

46. Curam **capellae** sancti **Stanislai** ³⁷ in coemeterio sitae Venerabili Capitulo serio commendamus et specialiter perillustri Skupieński iniungimus, quatenus approbationes inscriptionum in vim auctionis dotis factarum coram officio nostro procuret indilate, censusque retentos etiam exnunc vindicet.

³⁷ *Kaplica publ. pw. św. Stanisława BM w Gnieźnie, ufundowana w r. 1515 przez abpa Łaskiego, rozebrana w 1779.*

47. Quoniam autem in multis condignam, immo nec congruam informationem hoc tempore habere possumus, plura ad cognoscendum et reformandum nobis reservamus; et declaramus, quod ad hunc effectum unum vel duos viros ecclesiasticos, captata opportunitate temporis, huc cum debilis [24] facultatibus mittemus et expediemus, qui simul cum uno vel duobus ex Venerabili Capitulo designandis **revideant iura**, erectiones, privilegia, inscriptiones, foundationes aliaque quaevis monumenta et documenta in archivo ecclesiae huius et Venerabilis Capituli quomodo libet reperibilia. Quorum omnium iurium et documentorum exemplaria et regestra bina conscribent, unumque penes acta Venerabilis Capituli relinquent, aliud nobis praesentare tenebuntur.

48. Domini capitulares **absentes** a moderna visitatione, utpote reverendissimus Pokrzywnicki³⁸ decanus, Tribunalis Regni adpraesens praesidens, tum perillustis Borek³⁹ canonicus, vicepraesidens, quoniam ex vi characteris et functionis tribunalitiae iustas absentiae suae habent causas et per nos sunt dispensati, ideo nonnisi finita functione sua cum omnibus requisitis in litteris nostris innotescentialibus sufficienter descriptis ad nos venire debebunt. Idem autem volumus effectuandum per perillustrem Sieniński⁴⁰ canonicum nostrum Gnesnensem, pro futuro tribunali iudicem deputatum, antequam discedat ad suam functionem tribunalitiam. Quoniam vero perillustis Bykowski ab annis prope viginti, sicut nobis relatam est, in hac ecclesia non comparuit, curiam suam canonicalem summopere desolavit, pro actu quoque praesentis visitationis non comparuit, nec aliquas litteras iustificationis suae transmisit, proinde, quatenus in poenam praemissorum omnium pro fabrica ecclesiae cathedralis ducentas marcas ad manus perillustis procuratoris Venerabilis Capituli in spatio duorum mensium exsolvat, iniungimus.

49. Ut autem haec omnia, quae praesenti decreto adinvenimus et statuimus, non intra verba tantum consistant, sed ut habeant effectum, primam sicut ecclesiae sic et praemissorum curam cum reverendissimo vicario nostro [25] generali, reverendissimo praesidenti Venerabilis Capituli, tum perillustri custodi Karwicki et perillustri procuratori committimus et super hoc conscientias eorum graviter oneramus. Et hoc decre-

³⁸ Jan Pokrzywnicki h. Grzymala, prałat dziekan gnieźnieński, prepozyt krakowski, archidiacon a później dziekan łączycki, proboszcz par. Złaków, referendarz kor., kandydat na arcybiskupstwo lwowskie, zm. w r. 1717. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 3, s. 245—248).

³⁹ Stanisław Józef Borek h. Wąż, kanonik gnieźnieński od r. 1703, prałat kanclerz kruszwicki, zm. w 1729. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 65).

⁴⁰ Dominik Sieniński h. Dębno, dr ob. prawa, od r. 1706 kanonik gnieźnieński, potem dziekan, prepozyt-inkulcat łaski, kanonik krakowski, warmiński, tarnowski, oficjal gdański w diec. włocławskiej, biskup tyt. maronicki (marokański) ok. 1728, zm. w 1743. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 3, s. 492—499).

tum reformationis in quolibet capitulo partiali, post aliquod statutum capitulare praelectum, **legi volumus** et iniungimus, saltem per tria puncta pro unoquoque capitulo. Finita autem lectione eiusdem decreti, lecturam eius volumus iterum semper ac semper ab initio reassumi, et de ea observata in actis cuiuslibet capituli partialis per notarium Capituli annotari.

50. Quantum attinet **bonum spirituale** Venerabilis **Capituli**, omnes et singulos in visceribus Domini nostri Iesu Christi omni bono una nobiscum abundare cupimus. Cum autem in via spirituali numquam satis detur, immo qui non proficit quotidie, deficere censetur, consulimus paterno affectu et sensu, ut omnes domini praelati et canonici quolibet anno, si sex dies graves viderentur, saltem tres accipiant in loco sibi bene viso pro speciali cura salutis animarum suarum. Cuius negotium, omnia quaecumque sunt vel esse possunt, primae considerationis negotia transcendit, ad scrutinium cum Deo et secum ineundum et cognoscendum, quantum profecerint, quantum defecerint. Quibus diebus specialiter ad hunc finem electis et constitutis ipsimet contemplationi caelestium, orationi, meditationi, piae considerationi aliisque piis operibus et officiis vacent et intendant; omni prorsus protunc curarum, occupationum et conversationum relicta libertate. Et confidimus in Domino, quod si hoc consilium nostrum vere et religiose secuti fuerint, particulares a Domino gratias et consolationes sint consecuturi in via spirituali, tamquam viri ecclesiastici magnos passus Ecclesiae et ipsismet ^h facturi.

[26] 51. Pro tutiori autem **custodia bonae famae** et honoris capitularis merito iudicamus more aliorum capitulorum introducendum, si non fuit vel est intermissus, usum eligendorum et habendorum de gremio Capituli duorum censorum ad hoc munus coram Deo et hominibus bene visorum. Ipsorum autem officium erit attendere honori et bonae famae totius Capituli; ne per aliquas pravas suspitiones de aliquo confratre et murmur etiam tacitum populi vel cleri laedatur; ut omnis occasio in aedibus canonicalibus et bonis capitularibus non tantum aliquid mali ⁱ⁻¹ admittendi, sed etiam suspicandi auferatur. Quodsi ⁱ⁻¹ aliquid mali et scandalosi de aliquo ex dominis confratribus sive a clero, sive a populo audierint, tenebuntur sub gravi onere conscientiae et tamquam Deo rationem valde strictam redditori. Pro primo quidem unus ex ipsis senior, pro secundo uterque talem dominum confratrem in caritate et servato omni respectu monere. Quodsi non audierit, debebunt rem ad totum Capitulum deferre; Capitulum autem discernere et, quod iustum in oculis Domini Dei fuerit, decernere. Alias, in casu contraventionis decreto capitulari, nobis indilate deferre.

^h W kop. 2 błędnie: ipsimet.

ⁱ⁻¹ Brak w kop. 2.

De cetero omnem prosperitatem et plenitudinem benedictionis divinae Venerabili Capitulo peramanter precamur et actum modernum visitationis nostrae ex rationibus animum nostrum permoventibus ad ulterius tempus nobis bene visum limitamus [27] cum ea declaratione, quod **continuationem** eiusdem per speciales nostras innotescentiales cum termino unius mensis ex cancellaria nostra extradenda intimari mandabimus⁴¹. Et in maiorem fidem ac robur praesens decretum reformationis subscripsimus et sigillo nostro communiri iussimus. Datum Gnesnae anno, die, mense quibus supra. Stanislaus Szembek⁴² archiepiscopus Gnesnensis, primas manu propria. Sigillum.

6

Ordynacja arcybiskupa S. Szembeka.

Gniezno, 25 VIII 1719

Arcybiskup Stanisław Szembek, który w r. 1713 zakończył wizytację generalną katedry gnieźnieńskiej i jej duchowieństwa passusem, że można się liczyć z jej kontynuacją — por. dokument 5, nie osiągnął w pełni zamierzonego wtedy celu. Pozostawił (wprawdzie) kapitule metropolitalnej obszerny dekret reformacyjny, który polecił stopniowo odczytywać na jej zwyczajnych posiedzeniach oraz wcielać w życie zarządzenia. Ale po kilku latach spostrzegł, że wprowadzenie w czyn dekretu, zresztą bardzo wymagającego, poczyniło małe postępy. Dlatego na kapitule generalnej św. Jana Chrzciciela 1719 r., którą odprawiano dopiero około 25 sierpnia, przynaglił pralatów i kanoników do realizowania tamtego dekretu. W swojej obecnej ordynacji Prymas skoncentrował się na problemach najważniejszych i najbardziej opornie wypełnianych. Odnośnie katedry i kultu Bożego były to sprawy mszy konwentualnych, an-niwersarzy (przykładowo śp. prał. S. Sławińskiego), wykazu hebdomadariuszcy w zakrystii, ustanowienia ceremoniarza i zakrystiana (kapłana), kolegiów niższego duchowieństwa katedralnego, utworzenia funduszu drugiego „kanonika fikcyjnego”, a poza kościołem metropolitalnym — duszpasterstwa w parafiach patronatu kapituły. W kręgu spraw mająt-

⁴¹ Nie ma śladu na piśmie, żeby abp S. Szembek kontynuował wizytację katedry i kapituły gnieźn. z r. 1713. Atoli w r. 1719 musiał jeszcze wprowadzać w życie swój dekret reformacyjny z 1713 — zob. dok. 6.

⁴² Stanisław Szembek h. własnego (1650—1720), dr ob. prawa, biskup tyt. dionizejski i sufragan krakowski (1690), biskup włocławski (1700), arcybiskup gnieźnieński i prymas (1706). (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 4, s. 372—430).

kowych kapituły znalazły się dystrybucje chórowe, które należało rozdzielać co tydzień, przydział chleba, budowle tejże instytucji, jej umowy gospodarcze, sumy lokowane na różnych dobrach i czynsze z nich pochodzące, rewizje posiadłości kapitulnych. Jakby w uzupełnieniu zarządzenia odżyła kwestia sporządzania dokumentów (gospodarczych) przez kapitułę i prowadzenie własnej kancelarii. W końcu Arcybiskup nakazał dołączenie niniejszej ordynacji do dekretu reformacyjnego z r. 1713, wpisanie obydwu dokumentów do bieżącej księgi akt czynności kapituły, odczytywanie jednego i drugiego na zebraniach tygodniowych i generalnych, wcielanie poszczególnych punktów w życie, wreszcie zapisywanie przez notariusza w protokołach posiedzeń o ich realizacji.

Or. Gniezno, AAG, Wiz. 10: Dokument pap. w postaci nie opraw. poszytu, formatu fol. (35,3×23,8 cm). Stron (ponownie policzb. na dole) 12; s. 1—2, 9—12 nie zapis. Na s. 8 podpis i pieczęć opt. wystawcy. Tytuł: Ordinationes celsissimi et reverendissimi domini, domini Stanislai in Słupow Szembek Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopi Gnesnensis, legati nati, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae primatis primique principis ad effectum deducendi in realem et actualem executionem decreti sui reformationis in generali visitatione Ecclesiae Metropolitanae Gnesnensis die decima mensis iunii anno millesimo septingentesimo decimo tertio lati, die vigesima quinta mensis augusti anno Domini millesimo septingentesimo decimo nono sub tempus Capituli Sancti Ioannis Baptistae, vigore reservationis celebrati, factae. *Cyfry w nawiasach prostokątnych publikacji dok. 6-go zapowiadają kolejne strony or.*

Kop. 1. Gniezno, AAG, Akta Kap., t. XVIII z lat 1716—1730, k. 155—158v (pod r. 1719). Tytuł jak w or.

2. Gniezno, AAG, Wiz. 2: Odpisy dekretów i ordynacji, s. 111—117. Tytuł jak w or. i kop. 1.

[3] 1. Imprimis volumus et ordinamus, quatenus **decretum reformationis** nostrae in anno millesimo septingentesimo decimo tertio latum¹, in quolibet capitulo partiali per puncta, in generali autem ante omnia distincte legatur et totum perlegatur ac, utrum singulis punctis sit satisfactum, inquiratur.

2. **Missas conventuales** quinque ad maius altare quilibet dominus capitularis septimanans per se vel per legitimum plenipotentem absolvere teneatur. Quando vero anniversarium ei contigerit eodem die celebrare, ad missam conventualem alium dominum capitularem in locum suum substitui et surrogari curet. Vicarii autem ad istas quinque missas conventuales absolvendas vel aliquam earum nullatenus adhibeantur.

3. Omnis proventus pro distributionibus quotidianis ordinatur distincte ab aliis omnibus proventibus; foundationum quarumvis percipiatur per ipsummet procuratorem Capituli, et non alias, et conservetur pro

¹ Por. dokument 5.

iisdem distributionibus apud thesaurarium seorsive; fiantque omnino **distributiones septimanatim** in capitulis partialibus septimanalibus, non per quartalia. Quodsi vero contingat procuratorem in rationibus perceptorum et expensorum deficere, nullatenus sit in potestate solius Capituli sine nostra etiam auctoritate quidquam ei remittere: quinimo declaramus talem procuratorem in rationibus deficientem nullatenus eligibilem amplius fore pro hoc officio in futurum obeundo et nobis deferendum, reservamus. Moderni autem domini procuratoris solertia in exsolutis retentis deservitis laudatur. Ceterum eidem iniungitur, ne abhinc ulla deservita, si quae supersunt [4] persolvat, priusquam summa pro distributionibus quotidianis ita a prima die ianuarii ad diem ultimam decembris cuiuslibet anni disponatur, ut et pro distributionibus quotidianis commode sufficiat et supersit ac restet pro deservitis anterioribus exsolvendis, idque sub poenis arbitrio nostro irrogandis et incursu patratae gravis inoboedientiae contra iuramentum.

4. Punctum memorati decreti **de pane** vulgo buły dicto omnino et indilate exsecutioni mandari et ipsam domum bularnia dictam indilate reparari iniungimus; et miramur valde tam iustam et rationabilem dispositionem hucusque neglectam esse, quinimo eidem manifeste contraventum. Adeoque licet cassari merito deberet bonorum Kwieciszewo² pro hoc anno a festo sancti Ioannis Baptistae³ in arendam elocatio, nihilominus ex respectu speciali venit toleranda, salva eiusdem puncti pro futuro anno a festo s. Ioannis Baptistae et aliis subsequentibus actuali exsecutione sub gravi onere conscientiarum dominorum capitularium.

5. **Tabula pro** inscribendis dominis **septimanantibus** in sacristia iuxta dictum decretum reformationis habeatur, distincta a tabula anniversariorum, quae pendet in choro: et super hoc monetur dominus procurator Capituli.

6. **Caecus alter**⁴ omnino et indilate constituatur. Et mandamus, ne proventus eiusdem caeci duplilis ad ullas expensas dispensetur, sed ad^a urgentissimas tantum necessitates ecclesiae modernas et futuras con-

^a W kop. 2 tylko: a.

² Kwieciszewo, wtenczas miasto z kościołem parafialnym w dek. żnińskim.— O dobrach Kwieciszewo kapitule gnieźn. zob. Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 1, s. 229—230.

³ Uroczystość (Narodzenia) św. Jana Chrzciciela — 24 czerwca.— Dzień ten był jednocześnie początkiem trzeciej kapitule generalnej (w roku), zaprowadzonej w Gnieźnie w XVII w. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 1, s. 327). W r. 1719 kapitulę gen. św. Jana odprawiano dopiero ok. 25 sierpnia — zob. wyżej w tytule nin. dok.

⁴ Wkrótce po r. 1719 kapituła gnieźnieńska ustanowiła fundusz drugiego „kanonika ślepego” czyli fikcyjnego, który trwał do 1770. (Korytkowski: *Pralaci i kanonicy*, t. 1, s. 102).

servetur; tanto enim plus Capitulum se ad usus ecclesiae habere sentiet, quanto plus in duplici caeco reperietur.

7. Omnia **anniversaria**, quae suos habent proventus veros et considerabiles, distincte ad absolvendum in tabula connotentur, quemadmodum anniversarium eminentissimi olim cardinalis Radziejowski⁵ ac celsissimi Wydźga⁶ praedecessorum nostrorum ac aliorum connotatur et absolvitur; ac diebus determinatis iuxta mentem fundatorum, seu iuxta capitularem circa acceptationem eorundem anniversariorum, dispositionem fiant. Quae autem anniversaria exiguos aut nullos hebent proventus, ea in computum connotentur et iuxta dispositionem Capituli, etiam aggregato^b plurium defunctorum numero, absolvantur.

[5] 8. In vindicandis censibus nulla unquam mora admittatur; et iidem **census** non per alios dominos capitulares, sed per ipsum procuratorem omnino percipiantur. Et compositiones seu concordiae, si fieri debent super retentis, non fiant in fundo, sed censitae personaliter aut per plenipotentem legitimum cum advecta parata pecunia, ad eandem compositionem Gnesnam venire debent, quae capitulariter fiat. Quodsi ex rationibus iustis contigerit ad aliqua bona mitti dominos capitulares pro vindicatione alicuius census, non sit in potestate missorum seu mittendorum perceptam summam pro arbitrio suo disponendi, sed teneantur eandem integram ad thesaurum Capituli inferre sub poena sequestrationis proventuum personas eorum concernentium et sub inhabilitate ad quosvis ascensus per nos seu per Capitulum disponendos ipso facto incurrenda. Ad huiusmodi autem vindicationem seu ad alias capitulares functiones mittendas praefigatur^c per decretum capitulare tempus, quo currere debebunt existentibus actu in talibus functionibus distributiones quotidianae, ducta semper rationabili proportione functionis et itineris.

9. **Contractus** de bonis quibusvis capitulariter conficiantur et confecti per extensum in forma perlegantur ex integro, auscultante toto Venerabili Capitulo et praevio assensu illius; eosdem contractus in conclavi capitulari statim dominus praeses Capituli subscribat et non alias.

10. **Fundatio Slavieniana**⁷ reassumatur, quandoquidem proventus illius sunt vindicabiles. Punctum autem decreti nostri praefati de non

^b W kop. 2 błędnie: aggreto.

^c W kop. 2 błęd.: praefiguratur.

⁵ Arcybiskup Michał Stefan Radziejowski — zob. przyp. 9 w dok. 5.

⁶ Arcybiskup Jan Stefan Wydźga — zob. przyp. 16 w dok. 5.

⁷ Stanisław Sławieński h. Nałęcz (1593—1661), pralat kanclerz gnieźnieński, kanonik krakowski i poznański, archidiakon łęczycki, kandydat na sufraganie gnieźn., sekretarz król., fundator kaplicy Sławieńskich (dawna sufragańska czyli Gniazdowskich) w katedrze w Gnieźnie. (Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 3, s. 537—539).

miscendis ullo modo foundationibus per omnia observetur; et in qua quantitate proventus ex singulis foundationibus aliquando obveniunt, in eadem, cui et prout debentur, distribuantur; et ad alios vero usus nulatenus convertantur sub reatu gravis peccati mortalis et sub ingenti obligatione restitutionis.

11. Erecciones, statuta ac alias scripturas de statu ecclesiae informantes, quandoquidem per hoc quadriennium non sunt descriptae, quod summam reprehensionem meretur, omnino describantur intra tres menses et nobis praesententur. [6] **Acta** denique omnium decretorum et transactionum capitularium, uti intelleximus, a multis annis neglecta, conscribi fideliter et diligenter curet Venerabile Capitulum, et in libros compactos more antiquorum actorum compilari.

12. Argentum per eminentissimum olim cardinalem **Radziejowski** praedecessorem nostrum ecclesiae legatum, Parisiis⁸ hucusque haerens, indilate et irremissibiliter vindicetur, processusque super hac vindicatione in proxime futuro tribunali Regni generali Petricoviensi⁹ ad effectivam satisfactionem continuetur. Summarum autem per eundem emin. cardinalem legatarum et iam vindicatarum realiterque perceptarum volumus, ut Venerabile Capitulum specificationem graphicam faciat: in quibus bonis et qualiter locatae sunt, et utrum in mundis et capacibus? Eandemque specificationem actis suis capitularibus ingrossari curet, nobisque pro informatione exemplar eiusdem ingrossatae specificationis communicet. Summam pro sacristia in bonis capitularibus **Koziolec**¹⁰ indebite ac illicite acsi locatam, idem Venerabile Capitulum quantotius levet et in aliis bonis mundis et non oneratis ac capacibus locet, prout de iure. Cum dicta bona Koziolec per praedecessores nostros ecclesiae donata iam sint ex vi foundationis suis certis oneribus obligata, consequentiaque sit infallibilis, ut in iisdem bonis aut prior fundatio, aut posterior per talem locationem summae depereat vel defraudetur; tum etiam, cum bona eadem ecclesiae semel ad usus suos determinatos dicata, nullis amplius summi inonerari liceat. **Summas** denique alias in decreto nostro praefato specificatas et mentionatas vindicare Venerabile Capitulum non intermittat, maxime vero in iis bonis haerentes, de quibus periculum esse potest, ne sub hastam veniant et ne eadem summae per alios creditores expungantur ac depereant, super quo graviter conscientias dominorum capitularium oneramus.

13. Revisiones bonorum capitularium tam mensae, quam fundorum et praestimoniorum in unum librum seorsivum moribus antiquis redi-

⁸ *Paryż, stolica Francji.*

⁹ *Trybunał w Piotrkowie dla Wielkopolski (w szerokim znaczeniu) utworzył król Stefan Batory w r. 1578.*

¹⁰ *O dobrach Koziolec kapituly gnieźn. zob. przyp. 25 w dok. 5.*

gantur intra decursum unius anni [7] nobisque praesententur. De bonis **Gruczno**¹¹, quandoquidem eadem non fructificare audivimus, fiat in futuro generali capitulo talis omnino dispositio, ut fructificent, nobisque de hac dispositione detur informatio.

14. Punctum **de collegiis** et communitatibus in eodem decreto reformationis ordinatum volumus, ut executioni mandetur indilate, et signanter collegia vicariorum, mansionariorum ac psalteristarum ad numerum antiquitus praescriptum et fundatum quolibet anno augeantur, ut sic subsequenter auxiliante Domino Deo impleantur.

15. Magister **caeremoniarum** et clerici ad **sacristiam** iuxta erectionem Karnkovianam¹² omnino constituentur.

16. **De aedibus capitularibus** punctum per omnia observari mandamus sub poenis gravissimis irremissibiliter extendendis; neque in illis fiat propinatio ulla, etiam tacita, sub confiscatione liquorum, cuius attendentia exacta et acris committitur domino procuratori Capituli.

17. **Ecclesias parochiales** in bonis capitularibus vacantes de suis legitimis rectoribus Venerabile Capitulum indilate, prout de iure, provideri faciat. Domos plebanales, tum ipsas ecclesias reparari curet, et sicubi sunt collapsae vel combustae, novas extrui, de paramentis provideat. Et quidquid easdem ecclesias seu rectores earum ex vi erectionum et libri[s] beneficiorum concernit, ut percipiant et in possessione pacifica habeant, efficaciter disponat et ordinet.

Ad extremum, ut omnia et singula puncta eiusdem **decreti** nostri **reformationis**, quae effectuari intermissa sunt, omnino et quamprimum ad executionem deducantur et, ut in quolibet generali capitulo ante omnes materias fiat in propositione huiusmodi punctorum et ordinationum praesentium suprascriptarum clara et distincta effectuationis determinatio [8] et in actis capitularibus eius sufficiens connotatio, in Domino paterne obsecramus et obtestamur ac singulorum dominorum capitularium super hoc conscientias graviter oneramus. Et mandamus **has ipsas ordinationes** decreto nostro reformationis ex visitatione generali in anno 1713 lato supra memorato apponi, ascribi et cum eodem simul ad acta capitularia in librum compactum induci et ingrossari. In quorum fidem praesentes, manu propria subscriptas, sigillo nostro communiri iussimus. Actum et datum Gnesnae anno et die ut supra. Stanislaus Szembek¹³ archiepiscopus Gnesnensis, primas mpp. Sigillum.

¹¹ O dobrach Gruczno kapituły gnieźn. zob. przyp. 24—25 w dok. 5.

¹² W r. 1583 i 1591 przekazał S. Karnkowski na potrzeby katedry gnieźn., zwłaszcza zakrystii, dobra arcybiskupstwa Gruczno, Kozielec i Kwieciszewo. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 3, s. 444—445).

¹³ Arcybiskup Stanisław Szembek — zob. przyp. 42 w dok. 5.

Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa Potockiego.

Gniezno, 1 IX 1727

Arcybiskup Teodor Potocki, przeprowadziwszy osobiście (w dniach 29—31 sierpnia 1727 r.) wizytację generalną katedry gnieźnieńskiej i jej duchowieństwa, której akta nie zachowały się, wydaje dekret powizytacyjny dla tamtejszej kapituły. (Kolegia niższego duchowieństwa katedralnego otrzymały wkrótce dekret ref. od sufragana Kraszkowskiego). Najpierw zatwierdza w całości dekret reformacyjny prymasa S. Szembeka z r. 1713, z którego wiele elementów czekało wciąż na wprowadzenie w życie, i poleca jego przestrzeganie. W wyniku własnej wizytacji zwraca uwagę na następujące sprawy. W katedrze nakazuje utrzymywanie większego porządku przy chrzcielnicy. Kaznodziejom, penitencjarzom i muzyce przypomina o lepszym wypełnianiu obowiązków. Kapituła powinna zwiększyć liczbę wikariuszy. Ponieważ w kraju nastąpiło większe bezpieczeństwo osobiste, zobowiązuje członków kapituły do rezydencji przy świątyni. Kapituła zabrania wydzierżawiania majątków szlachcie, i w ogóle ludziom świeckim, albowiem ją wykorzystują; podobnie przeciwny jest lokowaniu kapitałów tejże instytucji na ich dobrach. Poleca również przeprowadzenie rewizji posiadłości kapitulnych oraz wynagradzanie zniszczeń spowodowanych złą gospodarką danego prałata lub kanonika (jako zły przykład wymienia prestimonium Złotków). Podaje sposób ściągania zaległych pensji dla seminarium i trybunalistów z kapituły od opactw i prepozytur zakonnych. Nakazuje przypilnowanie prałata kanclerza Wilkszyckiego, żeby kapituła nie spowodowała strat materialnych. Pod koniec Arcybiskup mówi o własnym wkładzie w dobro katedry, mając na myśli budowę przy świątyni rodzinnej kaplicy Potockich i starania o kanonizację bł. Bogumiła. W samym zakończeniu dekretu, obok innych rzeczy, wzmiankuje (jak poprzednik Szembek w r. 1713), że do tej wizytacji i dalszych rozporządzeń dla kapituły może powrócić w dogodniejszym dla siebie czasie, co jednak nie nastąpiło.

Or. Gniezno, AAG, Wiz. 10: Dokument pap. w postaci nie opraw. poszytu, formatu fol. (35,3×23,8 cm). Stron (ponownie policzb. na dole) 12; s. 2, 10—12 nie zapis. Na s. 9 podpis i pieczęć opl. wystawcy. Tytuł: Decretum visitationis Ecclesiae Cathedralis Metropolitanae Gnesnensis a celsissimo et reverendissimo domino, domino Theodoro Potocki Dei et Apostolicae Sedis gratia archiepiscopo Gnesnensi, legato nato, Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae primate primoque principe personaliter factae et expeditae in anno millesimo

septingentesimo vigesimo septimo. *Cyfry w nawiasach prostokątnych publikacji dok. 7-go zapowiadają kolejne strony or.*

Kop. Gniezno, AAG, Wizj 2: Odpisy dekretów i ordynacji, s. 117—125.
Tytuł skrócony stanowiący początek dokumentu.

[3] In nomine Domini amen. Decretum reformationis pro Venerabili Capitulo Ecclesiae Metropolitanae Gnesnensis in visitatione generali die prima mensis septembris anno Domini millesimo septingentesimo vigesimo septimo latum et publicatum.

Desiderabamus multum ab initio possessionis nostrae ad ea primam curam et manum apponere, quae munus, officium et vocationem nostram magis respiciunt. Et quia de priori fere obligatione ex praescripto sacrorum canonum et signanter Sacri Concilii Tridentini¹ visitatio archidioecesis nostrae promanat, ipsam, uti ad promovendam Dei maiorem gloriam eiusque augendum cultum, manutentionem piissimarum fundationum, correctionem morum, instaurationem diligentissimae curae animarum, propagationem vivae fidei, eradicationem peccatorum, manutentionem iurium ecclesiarum, summe necessariam et perutilem per archidioecesim nostram **instituere** ac ipsimet pro sollicitudine nostra pastoralis omnino facere decreveramus. Sed quia intentorum nostrorum tempus non erat acceptabile, partim ob impedimenta Regni publica, partim ob sterilitatem annorum, subsistere tantisper debuimus.

Usque nunc venit hora satisfactionis pro viribus nostris officio pastoralis. Cuius executionem incipientes, primum oculum decreto reformationis in visitatione generali per pientissimum praedecessorem nostrum, celsissimum principem recolendae memoriae dominum Stanislaum Szembek² pro Venerabili Capitulo praesenti die decima mensis iunii anno millesimo septingentesimo decimo tertio latum et publicatum fiximus. Quod plenum sancta et laudabili dispositione, vigilantissima correctione, diligentissima animadversione, reformatione, dispositione ac summo labore completum intelleximus. Sed quia plurimorum in eo commendatorum et iniunctorum adhuc executio non effectuada, proinde **idem decretum** per omnia et in omnibus punctis et articulis reassumentes, quatenus eidem **satisfiat** Venerabile Capitulum Nostrum enixe obsecramus, monemus et iniungimus.

Intelleximus autem ex praefato decreto, quod pro exigentia protunc temporum, adhuc calamitosorum, domini capitulares super [4] residentia circa ecclesiam dispensati extiterant. Quae divina miseratione ad praesens sublata et altissima pace ac tranquillitate publica beatificantur. Propterea et census ad subsistentiam pro summis originalibus et pro-

¹ *Sobór Trydencki obradował w latach 1545—1563.*

² *Arcybiskup Stanisław Szembek — zob. przyp. 42 w dok. 5.*

ventus ex bonis capitularibus feliciter percipi valent. Hinc in puncto dispensatae residentiae meliorantes huiusmodi decretum praesenti nostro dictam dispensationem tollimus et **ad residentiam** circa ecclesiam metropolitanam dominos capitulares **obligamus** et astringimus. Nullasque excusationes praeter verae infirmitatis et alias iustas coram nobis ipsis verificandas suffragari posse ad computanda merita in ecclesia, et exinde consequendas optiones, distributiones ac alia emolumenta declaramus.

Intelleximus praeterea causam praefatae dispensationis super residentia, quod bona capitularia saecularibus in arendam dimissa minimum fructum afferant, et Venerabile Capitulum per tenentiariorum dolosas adinventiones damnificetur et in suis proventibus eludatur, censusque pro summis provenientes aut modici, aut nulli persolvebantur; exindeque etiam clero minori pro psallendo divino officio et aliis muniis obeundis congrua sustentatio deficiebat. Palpamus fere et nos huiusmodi locationes summarum in census esse modernis temporibus frustraneas et inutiles, litiumque infinitarum, odiorum ac damnorum nutritivas. Unde advertendo in futurum similia et providendo securitati summarum et fructuum ex eis provenientes, tum adimplendis piorum fundatorum intentionibus, exnunc serio Venerabili Capitulo inhibemus et interdiciamus auctoritate nostra, **ne bona** quaevis mensae suae fundorum et praestimonialia quocumque praetextu et colore in arendam, etiam annualem, praesertim **saecularibus et nobilibus locent, nec summas** quasvis tam ex legatis, quam alio quocumque titulo obvenientes et ex bonis suis, seu quovis modo perceptas et percipiendas amplius in census tradant. Quinimo summas censuales, pro quibus census aut incerti, aut non solvuntur omnimode levent, illasque et alias [5] omnes semper in obligationem bonorum sufficientium et talium, quorum ipsimet actuales et continui possessores ac usufructuarii esse possint, et non alias nec aliter exponat, nec eadem bona quovis imaginabili praetextu et colore ac titulo taliter, ut supra, dimittant in arendam. Cuius vitio quia bona tam fundorum, quam praestimonialia desolata reperiuntur.

Proinde cum huiusmodi desolationum causa prima domini capitulares tamquam eorundem bonorum locatores existant, propterea commendamus et iniungimus Venerabili Capitulo, ut **fundorum et praestimonialium revisionem** quantocius instituat, et cuius fundus seu praestimonium deterioratum compertum fuerit, requiratur ut intra tempus bene visum, non tamen iusto maius, eiusmodi **bona reparet**. Alioquin, in casu recusationis reparationis seu negligentiae, ad tenorem statuti capitularis ad receptionem optionis et sequestrationem fundi procedatur, et alteri capitulari sub conditione reparationis, intra certum tempus explendae, optio conferatur et fundus concedatur. Et si etiam ille, cui ad effectum reparationis cessit optio, eandem non compleverit, intra tempus prae-

fixum etiam eidem cum fructibus perceptis auferatur et alteri sub conditionibus applicetur. Fundus vero reparatus tamdiu in possessione reparantis permaneat, donec ex illius fructu expensas reparationis sibi compensaverit; seu canonicus aut praelatus eiusdem fundi illius possessionem praetendens expensas reparationis refuderit.

Quia vero **bona Złotkowo**³ praestimonialia, nuper in possessione perillustis Komecki⁴ existentia, per ipsum summe desolata, iniungitur perill. domino canonico Krobanowski⁵, moderno dicti praestimonii possessori, quatenus de comparatione huiusmodi desolationis cum eodem iure agat.

Lustrata insuper ecclesia, illam affectu praedecessorum et aliorum dominorum capitularium, ac signanter immediati praedecessoris nostri notabili decore tamquam sponsam [6] ornatam, et per omnia bene et laudabiliter ordinatam adinvenientes, laetamur. Revisisque et cognitis aliis animadversione nostra indigentibus, illorum meliorationem commendamus, videlicet **baptisterii**, quod propter necessitatem manentium saecularium in circulo canonicali retinetur, per reverendum vero Czechowski⁶ curam animarum eorundem manentium habentem, minus munde et non bene clausum tenetur, tum olea sacra non in loco debito aservantur; idque forte impedimento senectutis illius evenit. Propterea committitur reverendissimo domino Vicario in spiritualibus et Officiali nostro generali Gnesnensi⁷, ut eundem rev. Czechowski, quatenus mundius idem baptisterium undique et melius clausum ac olea sacra in praeparando armariolo, fonti proximo, bene observato, conservet, moneat; alias, si ipsum aetate fractum et minus sufficientem obeundis sacramentis cognoverit, alium huic officio aptum iuniorem auctoritate officii sui in eius locum substituat.

Domini canonici doctores **concionatores**, qui ex fundatione sua ad residentiam tenentur, hortantur, quatenus circa ecclesiam metropolitana-m pro implendis fundationis suae obligationibus omnino resideant,

³ Złotków, wieś z kościołem parafialnym wtenczas w dek. gnieźn. św. Miuchała czyli zbarskim.

⁴ Sebastian Komecki h. Slepowron, kanonik gnieźnieński od r. 1701, krakowski — z czasem tamt. prałat kantor i kustosz, prałat kustosz włocławski, prepozyt par. Szadek, krucyfer kard. Radziejowskiego, zm. w 1755. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 283—284).

⁵ Jan Antoni Jaksa-Krobanowski h. Gryf, od r. 1720 kanonik gnieźnieński, w końcu tamt. prałat dziekan i oficjał gen., prepozyt łączycycki, kanonik łowicki i chocki, proboszcz par. Bolesławiec, Koniecpol i Opatówek, zm. w 1737. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 2, s. 374—377; *Wieteska: Katalog prałatów i kanoników*, s. 96).

⁶ Czechowski — bliżej nie znany kapłan w Gnieźnie.

⁷ Biskup Franciszek Kraszkowski — zob. przyp. 29 w dok. 5.

idque sub poena privationis canonicatum per constitutiones synodales, statuta capitularia et anteriores visitationes comminata. Quia vero perillustis Polnarowski⁸ concionator sese in actu praesentis visitationis ad residentiam obligavit, ideo, quatenus suae submissioni pareat et pro viribus et possibilitate sua, quantum poterit, praedicet verbum Dei, adhortatur.

Constat nobis, quod ad psallendum divinum officium in ecclesia metropolitana possint foveri plures **vicarii**, prout debent; ideo commendatur Venerabili Capitulo, ut eorum numerum augeri curet. Admodum reverendos **poenitentiarios** moneat et ipsis serio praecipiat, quatenus diebus feriatis duo qualibet die, dominicis vero et festis omnes in confessionalibus consueto tempore se- [7] deant. **Capelam** autem alias musicos ecclesiae a choro diebus dominicis et festis nullatenus abesse, nec cuiquam permitti debere declaramus.

Conqueritus perillustis procurator, quod domini abbates, praepositi et alii, qui **pensiones pro seminario et iudicibus** Tribunalis Regni persolvere teneantur, easdem non persolvunt; iniungitur propterea perill. domino commissario hibernali archidioecesano, ut huiusmodi pensiones retentas una cum contributione hibernali semper exigat, et cui debentur consignet et reponat.

Quoniam successores perillustis olim Karwicki⁹ custodis Gnesnensis per Venerabile Capitulum satisfacti, et perill. dominus Wilxycki¹⁰ cancellarius transfusionem iurium et summarum huiusmodi negotii in personam suam tantum lucratus, proinde, ne cum tempore Venerabile Capitulum in aliquod damnum exinde involvatur, huiusmodi transfusionis cessionem Venerabili Capitulo, ut intra spatium duorum mensium ab actu praesenti computandorum, ex quo actuali praesidentiae Tribunalis Regni exercitio, tamquam Lublinio¹¹ absens, impeditus non est, iuxta submissionem suam capitularem faciat, iniungitur.

Promotionem cultus divini pii fundatores intendendo summas ad eum finem ordinare consueverunt, qualis undecim millium florenorum Polonicalium **pro erigenda devotione erga Sanctissimum Sacramentum** per perillustrem dominum Wilxycki cancellarium de manibus Venerabi-

⁸ Jan Polnarowski, dr teol., kanonik gnieźnieński od r. 1719, prałat dziekan łączycki, archidiacon łowicki, proboszcz par. Malogoszcz. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 3, s. 249—250; Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 91).

⁹ Chrystian Karwicki — zob. przyp. 18 w dok. 5.

¹⁰ Baltazar Wilkszycki (1658—1729), prałat kanclerz gnieźnieński od r. 1714, kanonik — następnie kanclerz i archidiacon poznański, kan. przemyski, archid. śremski, prepozyt par. Piotrków Tryb., w 1728 biskup tyt. cesarejski czy eukarpijski i sufragan pozn. (Korytkowski: Prałaci i kanonicy, t. 4, s. 299—301).

¹¹ Trybunał Koronny w Lublinie dla szeroko pojmowanej Malopolski utworzył w r. 1578 król Stefan Batory.

lis Capituli accepta in bonis Nozyczyno¹² periculose locata et inscripta. Quare, ne tam pia intentio fundatoris vacillet et devotio tam classica evanescat, iniungitur serio eidem perill. domino cancellario, ut huiusmodi summam Venerabili Capitulo in prompta et parata pecunia intra duos menses ab actu praesenti computandos restituat et in archivo capitulari reponat; alias in casu non restitutionis contra ipsum Venerabile Capitulum pro effectu praemisso consequendo iure procedat.

Et nos in crementum venerationis et cultus sanctorum, [8] praesertim patronorum Regni et archidioecesis nostrae summopere **desiderantes**, curam omnem promotioni canonisationis beati Bogumili¹³ praedecessoris nostri declaramus ac Venerabile Capitulum, ut ad hunc effectum omnia documenta possibilis conquirat, obsecramus. Et donec huiusmodi intentum perficiatur, interim summam mille aureorum Hungaricalium pro canonisatione per praedecessorem nostrum immediatum relictam, et alteram nostram itidem mille aureorum Hungaricalium pro anniversario, quod stante vita nostra pro peccatis, finita vero pro anima nostra absolvi per Venerabile Capitulum volumus, et tertiam decem millium florenorum Polonicalium pro capella nostra circa ecclesiam metropolitanam erigi coepta, cuius seorsivam nobis dispositionem reservamus in obligationem bonorum seu exemptionem bonorum Wierzbie¹⁴ tradere et exponere dispensamus ac permittimus et, quatenus huiusmodi bona ipsummet Venerabile Capitulum in possessione continua propria retineat, nec in arendam cuiquam dimittat, volumus. Quodsi vero, volente Deo, ad canonisationem b. Bogumili pervenietur, extunc Venerabile Capitulum summam aureorum mille restituere, et pro ea ex proventu bonorum aliquod lucrum perceptum eidem adicere tenebitur.

Voluimus insuper ipsimet archidioecesim nostram visitare et vultus ovium nobis commissarum dignoscere, illarumque necessitatibus opportunis succurrere. Sed quia ad eius amplitudinem tempus et vires nostrae non sufficiunt, ideo in locum nostrum speciales commissarios deputamus ac contra dominos capitulares, ab actu praesentis nostrae visitationis absentes, monitoriales litteras cum termino sexaginta dierum ad dandas causas absentiae, alias summendas poenas decernimus. Commendamus autem Venerabili Capitulo, ut frequenti visitatione ecclesiae metropolitanae ac in ea diligenti invigilatione promotionis cultus divini

¹² Nozyczyn, wieś w par. Siedlimowo, wtedy w dek. gnieźn. św. Michała czyli zbarskim.

¹³ Bł. Bogumił — zob. przyp. 11 w dok. 2.

¹⁴ Współcześnie na terytorium archidiecezji znajdowały się 4 wsie o tej nazwie: wieś z kościołem filialnym w par. Ożarów (dek. rudzki) oraz wsie — w par. Mąkolno (dek. sompoleński), w par. Kutno (dek. własny), na ter. par. Jeżów (dek. skierniewicki).

exem- [9] plo praesint clero minori et populo, plus immorentur ecclesiae, in qua beneficia et emolumenta lucrantur, quam extra. Et quia necessitatibus instantibus Reipublicae a perficiendo integraliter actu praesenti avocamur, ideo praemissa interim observanda et exsequenda committimus, ulteriorem vero **continuationem** tempori aptiori et bene viso nobis **reservamus**¹⁵. Faxint superi, ut intentiones nostrae optato coronentur effectu, pro quo consequendo preces perillustrium dominorum capitularium imploramus et pastoralementem benedictionem eisdem cunctoque clero nostro impartimur, ac omnia prospera optabilia temporalia et aeterna illis praecamur. Et in maiorem fidem ac robur praesens decretum reformationis subscripsimus et sigillo nostro communiri iussimus. Datum Gnesnae anno, die, mense, quibus supra. Theodorus Potocki¹⁶ archiepiscopus Gnesnensis et primas. Sigillum.

8

Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa Raczyńskiego.

Ciążeń, 20 X 1810

Arcybiskup Ignacy Raczyński, dokonawszy osobiście (w dniach 7—8 maja 1810 r.) wizytacji generalnej katedry gnieźnieńskiej i jej duchowieństwa, której akta doszły do nas, wydaje dekret powizytacyjny dla tamtejszej kapituły. (Kolegia niższego duchowieństwa katedralnego otrzymały swój dekret 31 grudnia tr.). Przeprowadzając wizytację kościoła metropolitalnego po tylu klęskach narodowych i utracie znacznej części dochodów, z czym łączyło się rozluźnienie karności wśród duchowieństwa, Arcybiskup podjął się trudnego, chociaż koniecznego obowiązku i nie obyło się przy tej okazji bez nieporozumień między nim a kapitułą. Kościół katedralny był już wtedy parafialnym.— Jak poprzedni ordynariusze-wizytatorzy, tak obecnie Raczyński zajmuje się w swoich zarządzeniach świątynią oraz kapitułą, a dalej obowiązkami i uprawnieniami tejże. Stan materialny katedry leży bardzo na sercu Arcybiskupowi. Wbrew dawniejszej praktyce — na ważne potrzeby kościoła poleca obracać fundusze pochodzące ze wszystkich źródeł. W szczególności mówi o zachowaniu w świątyni czystości, o jej wystroju we-

¹⁵ Do kontynuacji opisywanej wizytacji katedry i dalszych punktów dekretu ref. nie doszło.

¹⁶ Teodor Potocki h. Piława (1664—1738), kolejno biskup chełmiński (1697), warmiński (1712), arcybiskup gnieźnieński i prymas (1723). (Korytkowski: Arcybiskupi, t. 4, s. 431—543).

wnętrznym, księgach liturgicznych, należytem przechowywaniu olejów św. Z powodu topnienia dochodów beneficjalnych — w porozumieniu z kapitułą i za pozwoleniem Stolicy Apostolskiej — Raczyński znosi z liczby 23 aż 8 kanonii, których dochody przyłącza do pozostawionych. Ponieważ również kolegia niższego duchowieństwa katedralnego ucierpiały materialnie, wskutek czego zmniejszyła się ilość ich członków, Arcybiskup zaleca kapitule, żeby z dotychczasowych instytucji wikaryuszy, mansjonarzy, psalterzystów i altarzystów utworzyła wspólne kolegium wikaryjskie.— Zasadniczym obowiązkiem kapituły pozostaje nadal służba Boża w katedrze. W następstwie tego prałaci i kanonicy powinni rezydować przy swej świątyni przynajmniej przez 9 miesięcy w ciągu roku i brać udział w nabożeństwach, zawsze w stroju liturgicznym. Biskupowi sufraganowi gnieźnieńskiemu, chociażby był kanonikiem, zastrzega pierwszeństwo przed prałatami w stallach i na procesjach. Zwraca uwagę na utrzymanie poziomu kaznodziejstwa i jednostajności w ceremoniach. Sprawy podziału konsolacji kapitulnej zwanej kongrua nie udało się wyraźnie rozstrzygnąć, ale dochody z „roku łaski” członków kapituły mają odtąd być obracane na potrzebę budowy katedry. Rachunkowość korporacji powinna być dokładnie prowadzona. Pod koniec Raczyński zwraca uwagę na normalne odbywanie posiedzeń instytucji, wybiera wspólnie z kapitułą komisję do przeprowadzenia reformy statutów, przypomina o porządku w archiwum. Zarządzenia kończą się prośbą, ażeby prałaci i kanonicy przestrzegali prawa kościelnego, swoich statutów, wydanego obecnie dekretu i byli przykładem dla reszty duchowieństwa katedry i archidiecezji.

Or. Gniezno, AAG, Wiz. 43, k. 108—113: Dokument pap. Na k. 113 podpis i pieczęć opl. wystawcy. Tytuł: Decretum reformationis pro Ecclesia et Reverendisimo Capitulo.

[108] Ignatius comes Nałęcz de Małoszyn et Raczyno Raczyński¹ Dei et Apostolicae Sedis gratia princeps archiepiscopus Gnesnensis, legatus natus, sacra auctoritate apostolica administrator dioecesis Varsaviensis, ordinum Aquilae Albae, Rubrae et S. Ioannis Hierosolymitani eques — Illustrissimis, perillustribus, reverendissimis Praelatis et Canonis tisque Reverendissimo Capitulo Ecclesiae Nostrae Metropolitanae Gnesnensis, Fratribus carissimis.

Ex debito pastoralis officii nobis, quamquam immeritis, superna dispensatione commissi, archidioecesim nostram visitare proponentes, ab

¹ Ignacy Raczyński h. Nałęcz (1741—1823), jezuita, biskup poznański (1793), arcybiskup gnieźnieński (1805/1807), administrator diec. warszawskiej; w r. 1818 zrezygnował z arcybiskupstwa i powrócił do Jezuitów. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 5, s. 253—281).

ecclesia metropolitana, quae aliarum in provincia mater est et magistra, secundum praescriptum sacrorum canonum visitationem inchoare voluimus. In qua visitatione die septima mensis maii anno currenti inchoata et successive continuata, omnibus diligenter inspectis ac examinatis, in vim reformationis infrascripta duximus esse decernenda, prout quidem decernimus et ordinamus.

1mo Occurrit **status ecclesiae materialis**, cuius tures in suis ligaturis internis notabili, eaque indilata indigent reparatione. Fissurae etiam in muris capellarum, a parte praesertim meridionali ecclesiae adhaerentium, de firmandis earum fundamentis cogitare iubent. Quare expositioni Reverendissimi Capituli super eo factae annuendo, consentimus aliqua de suppellectili argentea ecclesiae ad usum illius minus necessaria divendere ac ex divendita opportunas turrium et murorum capellarum reparationes facere. Insuper, quamvis praedecessores nostri, se suosque succedaneos archiepiscopos a lege contributionis pro fabrica ecclesiae metropolitanae laudata exonerando, certa bona Rmo Capitulo donarunt; nos tamen, quamvis parem cum eodem Capitulo, post adempta nobis bona, sortem experti sumus, nihilominus, prout declaravimus, parati sumus, quantum modernae circumstantiae permittunt, pro subsidio reparationis expressae summam florenorum Polonicalium ter mille sexcentorum de proprio numerare decer- [108v] nentes, integritati fabricae tempestive provisum iri.

2do Si alias ecclesias, tunc certe **hanc basilicam** ² primariam **decet nitore ac munditie splendescere**. Nihil quippe magis ornat ecclesiam, quam rerum omnium in ea nitor et ordo. Proinde monemus, ut altaria, parietes, portae frequentius a pulvere excutiantur. Si quid fractum laesumve apparuerit, quantocitius fieri potest, redintegretur. Ita in capella Potociana ³ massa condensata, vulgo *m o z a i k a*, in inferioribus altaris ac parietum partibus laesa, simili massa tingatur; praesertim, quia ex actis visitationis eruitur, pro reparatione eiusdem capellae esse foundationem capitalis florenorum Polonicalium trium millium. Serae portarum ad capellas fractae reparentur; quas post missarum in eis celebrationem claudere oportet.

3^{io} Quia plerumque magis incuria servantium quam vero usu utentium **supellex ecclesiastica** atteritur, et quandoque amittitur, quapropter mandamus, ut paramenta et supellex sacristiae aliquoties de anno revideatur; quae reficienda reformandaque essent, reficiantur aut reformentur, et quae mundari ac conservari debent, conserventur diligenterque custodiantur. Cruces, candelabra aliaque vasa munda teneantur. Nec

² *Tytuł bazyliki mniejszej otrzymała katedra gnieźnieńska w późniejszym czasie.*

³ *Arcybiskup Teodor Potocki — zob. przyp. 16 w dok. 7.*

alicui quidquam e supellectili ecclesiae sine totius Capituli expresso consensu, aut maioris partis eiusdem, mutuetur. Quodsi ad faciendum huiusmodi mutuum Capitulum consenserit, protunc ad mentem statuti nomina singulorum consentientium per notarium annotentur. Et quodsi custos, praefectus fabricae, procurator vel vicecustos contra hanc dispositionem fecerint, iuxta eiusdem statuti rigorem ad restitutionem aut solutionem perditorum aut desolatorum sint obstricti. Annis singulis ante festum Natalis divi Adalberti⁴ tota supellex verificetur cum inventario; et quoties novo vicecustodi tradenda erit, consignetur cum inventario. Exigaturque a praedecessore ratio omnium et quarumcunque rerum ecclesiae, etiam parvi valoris. Et quodsi sint consumptae, ostendantur reliquiae seu fragmenta ipsarum; alias, si in hoc praelatus, cui id incumbit, remissus fuerit, incidat in poenas arbitrio Capituli extendendas; et nihilominus damnum, si forte ex eius omissione aliquid evenerit, compensare teneatur.

[109] 4° **Libri** pro choro novi comparentur.

5° Ut quovis casu occurrente, **omnibus ecclesiae necessitatibus** facilius iuxta ac efficacius possit provideri, eruatur proventus ipsam ecclesiam, uti: pro fabrica, pro sacristia concernens, sive is ex censibus vel pensionibus eum in finem aliquando factis, sive ex aliis foundationibus anniversariorum, praebendariorum, alias: undecumque, etiam in minimo quanto resultans, erui possit. Describatur exacta proventus huiusmodi consignatio; constituaturque aerarium ecclesiae separatum, in quod proventus illius ordinarius in consignatione expressus, tum extraordinarius ex vacantibus praebendis, dono vel alias perceptus inferatur et in ipsius ecclesiae necessitates expendatur.

6° Praecipimus **sacra olea** in loco separato, et in quo nihil aliud reperiatur, custodiri; eundem locum clausum semper teneri, nec clavem aliquo loco relinqui, ut ab omnibus possit accipi.

7° Appendantur in sacristia **tabellae missarum et anniversariorum** celebrandorum a Rmo Capitulo singulis diebus ac mensibus. Item tabella omnium missarum celebrandarum singulis diebus et mensibus per beneficiatos in capellis.

8° Ut neointrantibus canonicis de proventibus suarum **praebendarum** plene responderi valeat, eruatur singularum **fundus** cum exacta naturae ac loci illius descriptione. Praelati et canonici in capitulis generalibus declarare teneantur ipsos esse vel non in suorum fundorum possessione, ne per omissam in tempore proventuum praebendarum repetitionem, aut, si opus fuerit, vindicationem, dicti fundi perdidentur, diminuantur vel plane depereant.

⁴ *Sw. Wojciech oraz dzień jego śmierci na ziemi, a narodzin dla nieba — zob. przyp. 35 w dok. 1, przyp. 5 w dok. 3.*

9no Quia ex hac diminutorum proventuum praebendarum canonicalium causa, et vel maxime ob imminutos redditus massa capitularis, post adempta ad thesaurum publicum ecclesiastica bona, inhaerendo decreto Sacri Concilii Tridentini ⁵, sess. 24 de Reform. cap. XV, accedenteque consensu, immo postulatione Reverendissimi Capituli, perdurante praesentis visitationis actu, **suppressis octo praebendis canonicalibus** iurispatronatus nostri collativi, fundorum nuncupatorum Sarb, Szymczyce, Kołaty, Ży-[109v] dowko, Leśniewo, Oblączkowo, Trląg, Kobieles ⁶, earum proventus reliquarum praebendarum distributionibus quotidianis applicavimus. Dictasque praebendas canonicas ad pauciores numerum reduximus, ita quod extunc, prout exnunc in ecclesia nostra metropolitana Gnesnensi praelaturae septem, canonicatus vero cum suis praebendis quindecim supersint. Insuper gremium Capituli in duas classes, participantium videlicet, qui sint sedecim, et exspectantium, quorum numerus sex, divisimus. Ac alia in hac reductionis causa necessaria, eique annexa et connexa ordinavimus, litterasque super eo die octava mensis et anni currentis confectas extradi fecimus ⁷. Has proinde, uti ex actu visitationis modernae nostrae resultantes, cum eaque connexas ratificando, pro insertis decreto praesenti haberi volumus.

10mo Optandum quidem esset, ut **munus praedicationis** per canonicos theologos, quibus onus concionandi incumbit, exerceatur. Sed quia utraque praebenda theologalis tenuas habet proventus, et in casibus, quibus canonici concionatores in classe exspectantium reperientur, secundum praescriptum ordinationis nostrae in antedictis litteris reductionis die octava mensis currentis conditae, ex distributionibus quotidianis lucrari non poterunt, quousque in classem participantium non intraverint. Igitur in casibus expressis foveantur duo substituti concionatores idonei, quibus, praebendarum theologalium proventibus non sufficientibus, de provisione congrua ex massa capitulari, seu aliter, omni meliori possibilique modo provisum esto; nisi forsano Capitulo placuerit canonicos concionatores, in quantum per se ipsos praedicationis officium implentes, ad participationem omnium proventuum admittere.

11mo Quam rigorosa sit lex de **residentia** praelatorum et canonicorum in suis ecclesiis, saltem per novem menses, supervacaneum esset strictam

⁵ Sobór Trydencki obradował w latach 1545—1563.

⁶ O kanoniach katedry gnieźnieńskiej funduszu czyli uposażenia Sarb albo Sarbia, Szymczyce lub Karmin, Kołaty (Kołata), Żydówko, Leśniewo, Oblączkowo, Trląg i Kobieles — zob. Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 92—93, 99, 90, 91, 93—94, 97, 97—98.

⁷ Redukcję wspomnianych ośmiu prebend kanonickich w kapitule gnieźnieńskiej opisał ks. Korytkowski, który też przedrukował odpowiedni dokument abpa Raczyńskiego — ale z datą 11 października. (Korytkowski: *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 131—137).

illius obligationem explicare. Profecto immediator celsissimus praedecessor noster archiepiscopus⁸, post adempta per Regimen Borussicum ecclesiastica bona, proindeque etiam Capituli Metropolitanii Gnesnensis proventus magnopere diminutos, obtinuit a S. Sede Apostolica [110] facultatem dispensandi a residentia cum capitularibus, quos vel ex valetudine, vel ex aliis causis gravibus agnovisset digniores, dummodo tamen singulis vicibus eidem constaret de indulti necessitate et de Capituli consensu, prout liquet ex rescripto apostolico die 5 octobris anno 1799 dato. Vi itaque huius rescripti arbitratus est praefatus praedecessor se posse cum integro Capitulo dispensare. Ac revera sub die 16 aprilis a. 1800 residentiam praelatorum et canonicorum in ecclesia metropolitana ad centum dies pro quolibet anno sive continuos, sive interpolatos reduxit. Sed cum, prout videre est, necessariae ad id facultates pontificio rescripto non sunt compraeheasae, cumque elapso etiam termino, stantibus sub praeterito regimine difficultatibus in adeundo S. Sedem Apostolicam, aliqui revendissimi capitulares praefata dispensatione sunt usi, prout utuntur de praesenti. Proinde nos negotio S. Sedi Apostolicae exposito cum supplicatione: impertiri nobis potestatem cum dignitatibus et canonicis Nostri Capituli Metropolitanii super debita residentia dispensandi, quousque praebendarum ac massae capitularis status diminutus perduraverit. Obtinuimus in commissis ab excellentissimo domino praesule de Gregorio apostolico delegato per speciale rescriptum, Romae die 23 decembris anno 1809 de speciali apostolica auctoritate datum, ut praevia, quatenus opus sit, absoluteione a quibusvis censuris et poenis ecclesiasticis ob praemissa incursis, item praevia dispensatione super irregularitate ob earundem censurarum violationem forsitan contracta, sanationem et omnium quorumcunque fructuum perceptorum condonationem, quoad praeteritum tempus dumtaxat, pro nostro arbitrio et prudentia concedere valeremus. Quoad facturum vero ex mente eiusdem delegati apostolici proposita sunt certa dubia sub die 31 ianuarii anno currenti Reverendissimo Capitulo communicata. Ad quae data responsa S. Sedi Apostolicae transmisimus cum causae de novo enixa commendatione, quin tamen aliquid hac super re ob notoria obversantia impedimenta rescriptum esse potuit.

[110v] In tali igitur rerum et circumstantiarum statu, ponderatis mature omnibus circumstantiis, imprimis quoad praeteritum, auctoritate apostolica nobis, ut praemissum, specialiter delegata reverendissimos

⁸ Ignacy Krasicki h. Rogala (1735—1801), biskup koadiutor warmiński (od 1766) z tyt. bpa uranopolitańskiego, jeszcze tegoż roku tamt. ordynariusz, arcybiskup gnieźnieński (1795), poeta i prozaik. (Korytkowski: *Arcybiskupi*, t. 5, s. 215—252; Z. Goliński: *Krasicki Ignacy Błażej Franciszek... w: Pol. słownik biogr.* XV 144—150).

capitulares ad cautelam a quibusvis censuris et poenis ecclesiasticis ob non peractam residentiam incursis absolventes, ac super irregularitate forsitan contracta dispensantes, quidquid erratum est sanamus, et fructus, proventus hucusque perceptos pro temporibus non factae residentiae eadem auctoritate apostolica, nobis specialiter delegata, condonamus.

Porro quoad futurum: iam quidem per reductionem gremii capitularis suprarelatae indigentiae personarum capitularium consultum esse videtur. Quia tamen necesse fuit tot adhuc praebendas superesse, quae divino cultui celebrando ac dignitati ecclesiae nostrae metropolitanae valeant respondere. Praeterea aliqua ex superstitionibus nimis exiguis habent redditus. Compertumque esse, etiam decreto reductionis existente, nihilominus evenire causas valetudinis vel alias graves, quarum intuitu oportet menses tres absentiae quovis anno capitularibus ex iure concessae prorogare. Dubitandum non est, quod Sanctissimus⁹, illis sibi relatis, gratiam dispensationis faceret, prout fecit supra iam dicta die 5 octobris 1799 ac nobis concessit sub die 29 augusti anno 1806 indulgendi uni vel duobus canonicis, nobis a latere assumendis pro recto spirituali regimine archidioecesis, facultatem abessendi a choro et a residentia durante huiusmodi munere, accedente consensu Capituli, et dummodo divinus cultus nullum exinde detrimentum patiatur. Nosque in nostris testimonialibus litteris die 5 martii anno currenti et in nostra relatione status archidioecesis, negotio Sanctissimo Domino¹⁰ exposito, supplicavimus pro simili indulto praedecessori nostro concessio dispensandi, quosque proventus massae capitularis aliquando auctus non fuerit. Proinde omnibus rite consideratis, sub beneplacito S. Sedis Apostolicae et adinterim, quousque a S. Domino Nostro eiusque S. Sede Apostolica rescriptum desuper non fuerit, ex lege interpretativa ac etiam ex officio legati nati, quo fungimur, ad termi- [111] nos saepe fatae facultatis apostolicae die 5 octobris anno 1799 praedecessori nostro concessae procedendum observandumque esse ac fore decernimus. Quare ordinamus praelatos et canonicos ecclesiae nostrae metropolitanae Gnesnensis annue per novem menses, prout antea fieri consuevit, circa eandem ecclesiam metropolitanam residere teneri. Reservata nobis facultate tres menses absentiae a lege indultos prorogandi favore eorum capitularium, quos vel ex valetudine, vel ex aliis causis gravibus ac in iure fundatis singulis vicibus dispensare necessitas postulaverit, et consensus Reverendissimi Capituli Nostri pariter singulis vicibus adfuerit.

Declarandoque menses absentiae tres seu dies nonaginta posse esse continuos vel interpolatos. Praecavendoque absentiam ita esse faciendam,

⁹ *Papież Pius VI, który rządził Kościołem w latach 1774—1799.*

¹⁰ *Papież Pius VII, którego pontyfikat wypadł na l. 1800—1823.*

ne plures capitulares possint simul abesse eodem tempore; sed solum illa quota eorundem simul abesse possit, quae videbitur nostro et Capituli arbitrio; neque eandem absentiam incurrendam in maximas sollemnitates. Onus residentiae consequitur.

12mo Praecipuum praelatorum et canonicorum omnium institutum, **chori** videlicet **servitium**, in quo, ut verbis S. Concilii utamur, tenentur hymnis et canticis Dei nomen reverenter, distincte^a devoteque laudare. Neque latet nos quidem istius et aliarum huius provinciae ecclesiarum inveterata consuetudo a felic. record. Benedicto XIV¹¹ summo pontifice in suo opere De synodo dioecesana perstrincta, qua nihilominus vigente, obligatio isthaec, nisi festa sollemniora excipiantur, per vicarios impletur. Sed attento, quod in hac nostra visitatione tres dumtaxat adinvenimus vicarios officium divinum decantantes, mandamus numerum eorum omnino augeri, ut semper chorus completus sit.

Sane, compertum nobis est, proventus reverendorum vicariorum, iuxta ac aliorum collegiorum minorum, magnopere esse diminutos. Quocirca, ut nostro mandato fiat satis, approbamus intentionem Reverendissimi [111v] Capituli nobis explicatam, ut in hoc complorando statu **collegia** vicariorum, mansionariorum, psalteristarum, altaristarum, quae sunt iurispatronatus eiusdem Capituli, **in unum** Collegium Vicariorum ecclesiae metropolitanae **redigantur**, praescripta proventuum et onerum ordinatione, modernis circumstantiis ac circumstantiarum exigentiis accommodata. Ad quem ordinationis effectum arbitrium Rmi Capituli expectamus.

13to Praelatis vel canonicis non tantum missas, sed quoque matutinum, vespervas, processiones sollemniter celebrantibus **diaconus** et **subdiaconus** in dalmaticis assistant.

14to Ut omnia ordinate fiant in Dei ministerio, utque una caeremoniarum ratio ab omnibus conservetur inter divina officia, **magister caeremoniarum** proprius et perpetuus huius ecclesiae, certa provisione constituta, deligatur.

15to Fiat praescriptum, quibus praecise temporibus et festis utendum sit a praelatis et canonicis **rochetto** et **mantoletto** vel **cappis** Romanis.

16to Inhaerendo resolutionibus Sacrae Rituum Congregationis declaramus **suffraganeis** nostris episcopis in partibus, ratione characteris episcopalis, in choro et processionibus supra omnes dignitates et canonicatus praecedentiam competere.

17mo **Disciplina capitularis** a maioribus usurpata restituatur. Censores capitulares annis singulis eligi debent, qui officium suum diligenter exsequantur. Si quem contra vocationem aliquid facere in ecclesia vel

^a *W or. błędnie*: districte.

¹¹ *Papież Benedykt XIV rządził Kościołem w l. 1740—1758.*

alibi viderint vel audierint, monere non praetermittant. Maxime autem eos, quos sibi invicem infensos animadverterint, ad pacem et concordiam revocare studeant. Quodsi privata monitione efficere nihil poterint, ad Capitulum referant.

[112] 18vo **In capitulo** omnia ordine et citra cuiusque iniuriam vel offensionem peragantur. Praesidens in capitulo, quae tractanda sunt, proponit, absque cuius licentia nemo aliquid in capitulo proponere audeat, vel in alterius sententiam verbis involare, vel aliquem verbo iniurioso lacescere. Si quis contra hoc deliquerit, Capitulum facto decreto in eum animadvertat.

19no Quia non decet quemquam capitularem **statuta Capituli** ignorare, insistentes statuto antiquo de legendis statutis, decernimus. In principio cuiuslibet capituli generalis non prius ad alia tractanda procedendum, nisi statuta, vel ad minus eorum summarium perlegantur. Cum vero in eis reperiuntur, quae etsi olim provide ac salubriter decreta fuerunt, nunc tamen pro consideratione aetatis et rerum ac circumstantiarum necessitate oporteat temperare, reformare, aliqua vero prorsus rescindere. Idcirco communicato cum Reverendissimo Capitulo Nostro consilio, illustrissimis, perillustribus, reverendissimis Ignatio Bardziński¹² episcopo Satalensi, suffraganeo, canonico, Constantio Kuszell¹³ decano, per nos, Iosepho Gembarth¹⁴ primicerio, Ludovico Loga¹⁵ canonico metropolitani Gnesnensibus, per Rmum Capitulum nominatis, redactionem statutorum capitularium committimus. Approbationem redactorum, praevio examine eorundem, nobis et Capitulo Nostro reservando.

20mo Certa conventionione inter çelsissimum olim Theodorum Potocki praedecessorem nostrum archiepiscopum ab una et Reverendissimum Capitulum Metropolitanum in capitulo ipsius generali sub tempus visi-

¹² Ignacy Nepomucen Bardziński h. Habdank (1750—1813), dr teol. i ob. prawa, koadiutor kanclerz gnieźniński (od r. 1777), potem pralat kanclerz, prepozyt łęczycycki, wikariusz kap. w 1784 (po zgonie abpa Ostrowskiego), biskup tyt. sataleński i sufragan gnieźn. (1809). (Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 1, s. 31—33).

¹³ Konstanty Kuszell h. Ogończyk, kanonik gnieźniński od r. 1788, następnie pralat dziekan, kan. poznański, kijowski, warszawski, proboszcz par. Drzewica, zm. w 1820. (Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 2, s. 406—410).

¹⁴ Józef Gembarth h. Łazanki czyli Jastrzębiec (1743—1821), jezuita, koadiutor kanonik gnieźniński od r. 1780, później rzeczywisty, kan. łowicki, kaliski i tamt. oficjal, proboszcz par. Malanów, od 1814 biskup tyt. patareński i sufragan gnieźn. oraz tamt. oficjal gen. (Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 2, s. 50—52; Wieteska: Katalog pralatów i kanoników, s. 123).

¹⁵ Ludwik Loga h. Topacz, kanonik gnieźniński (od r. 1794), archidiacon uniejowski, kan. łowicki i św. Jerzego w Gnieźnie, proboszcz par. Niemysłów, zm. w 1825. (Korytkowski: Pralaci i kanonicy, t. 2, s. 477—478; Wieteska: Katalog pralatów i kanoników, s. 128).

tationis die 30 augusti anno Domini 1727 conclusa et per S. Sedem Apostolicam approbata, statutum fuit, ut praelati et canonici ecclesiae nostrae metropolitanae Gnesnensis loco subsistentiae, quam vigore constitutionum synodaliun unius Sprovianae¹⁶ et alterius Węzykovianae¹⁷ haberent, aliquam **consolationem** vulgo [112v] **congruam** consequantur. Proptereaue ordinatum, ut capitulares omnes iuxta senium vocationis suae in tres classes divisi, quotas respectivae classi determinatas participarent. Sed quia, ob diminutum statum proventuum et alias hasque notorias modernas circumstantias, eadem conventio effectuari nequit; proindeque et a puncto divisionis congruae in ea praescriptae recedere iustitia suadet. Hinc nos adhaerendo postulationi Reverendissimi Capituli sub die 11 iunii anno 1809 per suos delegatos nobis porrectae, sicuti antea declaravimus, ita nunc quoque, ut consolatio seu congrua huiusmodi inter praelatos et canonicos electioni administratoris sede vacante archiepiscopali praesentes aequaliter dividatur et statutum super eo formetur, consentimus.

21mo Praelatura vel canonicatu quocumque modo vacante servetur statutum antiquum de **anno gratiae**. At quodsi praebendam ultra menses defunctum concernentes vacare contigerit, tunc pro toto vacationis illius tempore proventus vacantis **in fabricam** ecclesiae applicandus est.

22do **Scripturae archivi** colligantur et in materias seu negotia, de quibus tractant, distinctae componantur; confectoque exacto omnium in archivo reperibilium **inventario**, ordinate teneantur; vel ob hanc enim perfecti inventarii carentiam, acta visitationis perfecta esse non possunt.

23^{tio} Circa proventuum **calculationem** singulis vicibus paratum aerarii numeretur ac restantiae examinentur.

24to Sed iam praemissa decreta ordinataque concludendo, Vos Fratres Carissimi, qui senatum ecclesiae nostrae constituitis, **adhortamur et obsecramus** non multis verborum ambagibus, scientibus enim legem loquimur; sed eorum, quae S. Concilium Tridentinum, sess. 22 de Reform. cap. L de vita et honestate clericorum, necnon constitutiones synodorum provinciales et archidioecesanae praescripserunt, reminiscencia: videte vocationem vestram et mementote, quia positi estis [113] tamquam lucernae super candelabrum in domo Domini ac omnium oculos in vos conversos. Et vel ex hac causa vos ad sacras regulas exacte servandas strictius teneri non dubitate. „Sic igitur luceat lux vestra coram hominibus”, in ecclesia, in capitulo, in domibus vestris, in conversatione, „ut videant opera vestra bona et glorificent Patrem, qui in caelis est”¹⁸.

¹⁶ *Arcybiskup Jan Sprowski — zob. przyp. 2 w dok. 1.*

¹⁷ *Arcybiskup Jan Węzyk — por. przyp. 6 w dok. 4.*

¹⁸ *Sw. Mateusz, V, 16.*

In quorum fidem praesens reformationis decretum, manu propria subscriptum, sigillo nostro maiori communiri iussimus. Datum Ciążenii¹⁹ in die Translationis s. Adalberti²⁰ episcopi martyris — 20 mensis octobris anno Domini 1810. Ignatius archiepiscopus. Sigillum. Vincentius Frydrych²¹ can. Loviciensis, visitationis generalis secretarius.

¹⁹ Ciążen, wieś z kościołem parafialnym w diec. poznańskiej (pow. pyzdrowski), rezydencja arcybiskupa Raczyńskiego.

²⁰ Por. przyp. 35 w dok. 1 oraz przyp. 5 w dok. 3.

²¹ Wincenty Frydrych (1761—1831), notariusz Konsystorza Gen. w Łowiczu, tamże prowizor Domu Ks. Emerytów i kierownik drukarni, kanonik łowicki, pisarz. (Wieteska: Katalog prałatów i kanoników, s. 136—137).

SPIS TREŚCI

Wstęp	[3]
I. Czy publikacja statutów kapituł jest aktualna?	[3]
II. Pięć źródeł względnie odmian statutów kapitułnych	[3]
III. Poszukiwania za dekretami i ordynacjami	[6]
IV. Podstawa oraz sposób wydania dekretów i ordynacji	[11]
Dekrety reformacyjne i ordynacje	[12]
1. Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa Baranowskiego	[12]
2. Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa Gembickiego	[33]
3. Aktualizacja statutów kapituły przez arcybiskupa Gembickiego	[50]
4. Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa M. Łubieńskiego	[57]
5. Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa S. Szembeka	[61]
6. Ordynacja arcybiskupa S. Szembeka	[81]
7. Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa Potockiego	[87]
8. Dekret reformacyjny (powizytacyjny) arcybiskupa Raczyńskiego	[93]